

Харківська академія неперервної освіти

Джерело

педагогічних інновацій

*Нова українська школа:
наступність і перспективи*

Науково-методичний журнал
Випуск № 4 (40)

Харків
2022

Схвалено вченою радою Харківської академії неперервної освіти
(протокол № 2 від 28.07. 2022 р.)

Головний редактор:

Покроєва Л.Д., доктор філософії, доцент, ректор Харківської академії неперервної освіти, заслужений працівник освіти України

Відповідальні:

Коченгіна М.В., завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Харківської академії неперервної освіти, кандидат педагогічних наук;

Большукіна А.В., завідувач Центру громадянського виховання Харківської академії неперервної освіти, кандидат пед. наук;

Єлізарова І.В., методист Центру громадянського виховання Харківської академії неперервної освіти;

Писаренко Т.І., методист Центру інноваційного розвитку освіти Харківської академії неперервної освіти;

Семисошенко С.В., методист Центру інноваційного розвитку освіти Харківської академії неперервної освіти

Журнал видається КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».
Серія ХК № 2065-806Р, зареєстровано Головним управлінням юстиції
у Харківській області 22 січня 2013 р.

Джерело педагогічних інновацій. Нова українська школа: наступність і перспективи. Науково-методичний журнал. – Випуск № 4(40). – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2022. – 180 с.

Видання науково-методичного журналу «Джерело педагогічних інновацій» за темою «Нова українська школа: наступність і перспективи» створено для методичного забезпечення наступності між рівнями освіти.

Усі пропонувані матеріали укладено відповідно до вимог професійних стандартів працівників освіти, з урахуванням особливостей цифрових посібників. Сподіваємось, що їх опрацювання та використання сприятиме вдосконаленню професійних компетентностей педагогічних працівників закладів дошкільної та загальної середньої освіти.

Матеріали публікуються в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, імен, даних і дотримання авторських прав.

© Харківська академія неперервної освіти

Зміст

	Передмова	6
	Розділ І. Навчальна та методична діяльність Харківської академії неперервної освіти щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників у векторі забезпечення наступності між рівнями освіти	9
	Дитиноцентризм як провідний принцип визнання цінності дитинства й забезпечення наступності між рівнями освіти: від минулого до сучасності <i>Покроєва Л. Д.</i>	9
	Удосконалення професійних компетентностей педагогічних працівників закладів освіти Харківської області в аспекті забезпечення наступності між дошкільною, початковою, базовою та загальною середньою освітою <i>Остапенко А. С.</i>	13
	Методичні аспекти співпраці закладів дошкільної освіти з батьками дітей майбутніх першокласників в умовах підготовки до Нової української школи <i>Капустіна Н. О.</i>	17
	Забезпечення наступності в здобутті дитиною освіти в закладі дошкільної освіти й у школі – умова щасливого дитинства та успішного формування ключових компетентностей НУШ <i>Коченгіна М. В.</i>	23
	Аналітично-інформаційні матеріали кафедри методики дошкільної та початкової освіти Перелік курсів підвищення кваліфікації та тематичних спецкурсів із підготовки педагогічних працівників закладів дошкільної освіти й закладів загальної середньої освіти до забезпечення наступності між дошкільною та початковою, початковою та базовою освітою	28
	Віртуальна сторінка освітніх мандрів: технології та добрі практики, що допомагають покращити навчальні досягнення дошкільників і молодших школярів (інформаційно-аналітичні матеріали викладачів кафедри методики дошкільної та початкової освіти) Гумор в освіті	30
	Розділ ІІ. Що мають знати й уміти педагогічні працівники закладів дошкільної освіти, щоб забезпечити дитині 6 – 7 років успішну адаптацію до навчання в 1-му класі	33
	Сучасні погляди на підготовку дошкільників до навчання в школі: досвід європейських країн <i>Большукіна А. В.</i>	33
	Новизна – це завжди крок уперед , «Впевнений старт» – це впевнений крок до шкільного навчання <i>Дудченко Р. В., Бондаренко О. М., Жмурко Л. О.</i>	38
	Наступність і перспективність дошкільної та початкової освіти через реалізацію освітньої програми «Впевнений старт» <i>Пугайкіна Т.</i>	43
	Перспективність і наступність дошкільної та початкової освіти: практичний аспект <i>Образцова Л.</i>	48

Готуємо першокласника в реаліях сьогодення <i>Линник А.</i>	54
Чому в багатьох дошкільників і першокласників не розвинена дрібна моторика та що з цим робити? <i>Нечай О. М.</i>	57
Залучення дитини до світу мистецтва у вітчизняних ЗДО <i>Чуркіна В. Г.</i>	60
<i>Віртуальна сторінка освітніх мандрів: технології та добрі практики, що допомагають покращити навчальні досягнення дошкільників і молодших школярів (інформаційно-аналітичні матеріали викладачів кафедри методики дошкільної та початкової освіти)</i> <i>Як гра на музичних інструментах допомагає дітям навчитися читати</i>	67
Розділ III. Актуальні вектори забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою	70
Виховання юних патріотів: наступність дошкільної та початкової освіти <i>Горбенко Т. І.</i>	70
Виховуємо академічну доброчесність від садка до школи <i>Фролова С. В.</i>	73
Формування емоційного інтелекту в сучасних дітей дошкільного й молодшого шкільного віку в умовах сучасних викликів <i>Заліська О. М.</i>	76
Створення ефективних умов для пропедевтики формування навчальної діяльності в дошкільників і першокласників <i>Сосницька Н. П.</i>	84
Роль наступності в розвитку мислення школярів початкової ланки <i>Пивоварова З. М.</i>	92
Ігрова діяльність – ланцюжок, що єднає дошкільну та початкову освіту <i>Сорока О.</i>	96
Гра як джерело розвитку <i>Чаговець Т.</i>	99
<i>Віртуальна сторінка освітніх мандрів: технології та добрі практики, що допомагають покращити навчальні досягнення дошкільників і молодших школярів (інформаційно-аналітичні матеріали викладачів кафедри методики дошкільної та початкової освіти)</i> <i>Едьютейнмент – новий формат освітнього процесу</i>	102
Розділ IV. Як щоденно «працює» система початкової освіти: що вихователям ЗДО знати цікаво, а вчителям 5-х класів необхідно для ефективної організації освітнього процесу в 5-му класі	104
Дистанційні «уроки мрії» для учнів початкової школи <i>Колесникова О. М.</i>	104
Освітня технологія «сторітелінг» як ефективний засіб забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою <i>Орлова В. В., Нечай О. М.</i>	107
Математика в початковій школі: конвергентні чи дивергентні завдання <i>Гезей О. М.</i>	114

	Використання гри в освітньому процесі початкової школи як умова забезпечення якості освіти й збереження здоров'я молодших школярів: виклики та перспективи <i>Коченгіна М. В.</i>	117
	Наступність – умова успішної адаптації школярів 5-х класів: методичні поради для вчителів основної школи від учителів початкових класів <i>Сухорукова В. М.</i>	127
	Забезпечення перспективності та наступності у навчанні математики <i>Гезей О. М.</i>	133
	Навчальні мультимедійні презентації та навчальні відеоролики як полікодові (креолізовані) тексти: про що необхідно знати вчителям закладів загальної середньої освіти <i>Коченгіна М. В., Коваль О. А., Шамигура І. А.</i>	145
	Діти та війна: психологічні проблеми та шляхи підтримки <i>Замазій Ю. О.</i>	153
	<i>Віртуальна сторінка освітніх мандрів : технології та добрі практики, що допомагають покращити навчальні досягнення молодших школярів (інформаційно-аналітичні матеріали викладачів кафедри методики дошкільної та початкової освіти)</i> <i>Як покращити психоемоційний клімат у класі: поради від зарубіжної вчительки</i>	166
	<i>Додаткові цифрові методичні ресурси:</i> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Використання матеріалів Харківщинознавства на уроках математики в початковій школі ▪ Мовні ігри для дошкільників і першокласників: актуально та цікаво ▪ Інтелектуальна втома ▪ Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) ▪ LEGO і STEM ▪ Креолізований текст 	168
	<i>Дослідження, які допомагають покращити якість освіти:</i> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Малювання схем сприяє глибшому розумінню текстів ▪ Позитивні взаємини «учитель – учень» сприяють кращим академічним досягненням школярів ▪ Зелені рослини позитивно впливають на фізичне та психічне здоров'я учнів, сприяють покращенню довільної уваги ▪ Короткі перерви дуже важливі для якості навчання 	173
	Словник-довідник педагогічних термінів	175

Передмова

Пошук ефективних шляхів забезпечення наступності між дошкільною та початковою, початковою та базовою середньою освітою постійно перебуває в колі найактуальніших викликів для освітян – науковців, управлінців, педагогів-практиків, психологів – усіх, хто організовує, супроводжує та здійснює освітній процес у закладах освіти. У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року було визначено нові пріоритетні завдання перед освітянською спільнотою, надано широкі можливості для академічної свободи педагогів.

Сутнісними інноваційними перетвореннями в системі освіти України стали нові державні стандарти дошкільної, початкової та базової середньої освіти, сучасні підходи до створення освітнього середовища, організації та здійснення освітнього процесу в закладах освіти, новітні ефективні форми, технології та методики навчання й виховання, педагогічне партнерство, нова структура освіти, відповідальне врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного, молодшого шкільного й молодшого підліткового віку.

Ключовими фігурами, які безпосередньо на своїх робочих місцях моделюють освітній процес, є вихователі закладів дошкільної освіти й учителі закладів загальної середньої освіти. Саме вони відповідають за якість освітнього процесу, зокрема й за успішну адаптацію дитини дошкільного віку до школи, а учнів початкової школи – до навчання в 5-му класі.

Виокремлення адаптаційно-ігрового циклу в початковій освіті й адаптаційного циклу в базовій середній освіті свідчить про визнання педагогічними працівниками важливості та специфіки періодів шкільної адаптації. Зважаючи на актуальність цієї проблеми, для покращення методичного забезпечення наступності між рівнями освіти черговий випуск науково-методичного журналу «Джерело педагогічних інновацій» присвячено темі «Нова українська школа: наступність і перспективи».

Саме в площині зазначеного вище укладено його зміст і матеріали. Видання містить **«Передмову», чотири розділи, науково-пізнавальну рубрику «Віртуальна сторінка освітніх мандрів»,** матеріали якої знайомлять із сучасними ефективними підходами, технологіями та методиками, **інформаційно-методичну рубрику «Додаткові цифрові методичні ресурси», «Словник-довідник педагогічних термінів» і систему QR-кодів,** за якими можна ознайомитися з додатковими цифровими ресурсами, що підготували викладачі Академії.

Таким чином, цей випуск «Джерела педагогічних інновацій» логічно змістовно забезпечує методичну й навчальну діяльність Харківської академії неперервної освіти з означеної теми.

За QR-кодом можна ознайомитися із сайтом Академії, знайти актуальну інформацію, корисні методичні матеріали для роботи педагогічних працівників і психологів ЗДО, ЗЗСО та всіх зацікавлених запропонованою проблемою.

Питання розвитку загальних і професійних компетентностей педагогічних працівників ЗДО і ЗЗСО в аспекті забезпечення наступності між дошкільною та

початковою освітою, початковою та базової середньою школою постійно є актуальним змістом освітнього процесу на курсах підвищення кваліфікації, а також провідним вектором методичної роботи. Результати й перспективи діяльності Харківської академії неперервної освіти з підготовки педагогів до організації та здійснення адаптаційних періодів висвітлені в **першому розділі «Навчальна та методична діяльність Харківської академії неперервної освіти щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників у векторі забезпечення наступності між рівнями освіти»**.

Успішність здійснення реформ Нової української школи значною мірою залежить від відповідності дошкільної освіти наступному рівню освіти – початковій освіті. А це вимагає застосування нових моделей освітнього процесу, в основі яких гуманізація освіти, утвердження дитиноцентризму, визнання самоцінності періоду дошкільного дитинства, активізація власних зусиль кожної дитини, надання пріоритету застосуванню діяльнісного підходу. Реалізація Державного стандарту дошкільної освіти зумовила використання моделей освітнього процесу, форм, методик, технологій, методів і прийомів, відповідних складовим освітнього процесу в початковій школі. Окрім того, педагогічним працівникам ЗДО необхідно було брати до уваги й уживати заходів щодо запобігання негативних тенденцій у стані фізичного та психічного здоров'я дошкільнят. До того ж у складних реаліях сьогодення важливо враховувати вплив на процеси забезпечення наступності особливостей дистанційної форми освітнього процесу.

Педагоги дошкільця Харківщини, працюючи у площині означених вище умов освітнього процесу, застосовували програмно-освітній комплекс «Впевнений старт», дотримувалися дитиноцентричного й діяльнісного підходів, надавали перевагу ігровим формам і методам організації та здійснення освітнього процесу, сучасним діалогічним прийомам спілкування, ураховували вікові та індивідуальні особливості дошкільнят, залучали батьків до участі в житті дитячих садочків. Ефективний досвід педагогічних працівників закладів дошкільної освіти представлено в **другому розділі «Що мають знати й уміти педагогічні працівники закладів дошкільної освіти, щоб забезпечити дитині 6 – 7 років успішну адаптацію навчання в 1-му класі»**.

У **третьому розділі «Актуальні вектори забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою»** представлено досвід із забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою з таких актуальних напрямів: здійснення національно-патріотичного виховання, виховання академічної доброчесності, використання гри як провідного виду діяльності дитини дошкільного віку й дитини 7-річного віку, формування емоційного інтелекту, створення ефективних умов для пропедевтики формування навчальної діяльності в дошкільників і першокласників.

Четвертий розділ «Як щоденно «працює» система початкової освіти: що вихователям ЗДО знати цікаво, а вчителям 5-х класів необхідно для ефективної організації освітнього процесу в 5-му класі» знайомить із підходами до організації та здійснення освітнього процесу в початковій школі, які варто враховувати під час адаптаційного періоду в 5-му класі, а саме: з особливостями

підготовленості учнів навчатися в умовах дистанційного освітнього процесу, з ефективною технологією мовленнєвого розвитку, освітніми та здоров'язберезувальними можливостями використання гри в освітньому процесі, специфікою навчання математики, умовами формування вмінь працювати з інформаційними текстами й текстами на цифрових носіях. Окрема публікація містить рекомендації щодо психолого-педагогічної підтримки дітей, які переживають кризові ситуації.

Науково-пізнавальна рубрика «Віртуальна сторінка освітніх мандрів: технології та добрі практики, що допомагають покращити навчальні досягнення дошкільників і молодших школярів (інформаційно-аналітичні матеріали викладачів кафедри методики дошкільної та початкової освіти)» знайомить із сучасними ефективними підходами, технологіями та методиками навчання. **Інформаційно-методична рубрика «Додаткові цифрові методичні ресурси», «Словник-довідник педагогічних термінів» і система QR-кодів** допоможуть розширити коло педагогічної ерудиції педагогічних працівників.

Видання призначено для педагогічних працівників закладів дошкільної освіти й закладів загальної середньої освіти. Усі подані матеріали укладено відповідно до вимог професійних стандартів працівників освіти, з урахуванням особливостей цифрових посібників. Сподіваємось, що уважне їх опрацювання та творче використання сприятиме вдосконаленню професійних компетентностей педагогів ЗДО та ЗЗСО.

З повагою, колектив авторів-укладачів

**Навчальна та методична діяльність
Харківської академії неперервної освіти щодо
підвищення кваліфікації педагогічних працівників
у векторі забезпечення наступності між рівнями освіти**

**Дитиноцентризм як провідний принцип визнання цінності дитинства й
забезпечення наступності між рівнями освіти:
від минулого до сучасності**

*Покроєва Любов Денисівна,
ректор Харківської академії неперервної освіти,
доктор філософії, доцент, заслужений працівник освіти України*

Розвиток людини і розвиток суспільства – категорії взаємозалежні. Жодна сфера не впливає так на розвиток людини, як освіта. Розвиток людини – основний показник суспільного і виробничого прогресу.

Позитивне майбутнє України можливе за умов, якщо в країні зусилля та увага будуть зосереджені на особистості, потребах людини в освіті; якщо держава сприятиме утвердженню нових суспільних відносин через свідомість людей; якщо практика виходитиме з потреб адаптації до нової системи соціально-економічних відносин, а такий найцінніший «товар», як знання, дійде до кожного конкретного споживача.

Нові завдання освіти у XXI столітті вимагають застосування в широкому масштабі інноваційних педагогічних технологій. Трансформація освіти вимагає, у першу чергу, вирішення таких нагальних питань: радикальної гуманізації освіти, посилення особистісного виміру в педагогічній практиці, що стане передумовою справжнього демократизму освітянського процесу й підставою для створення єдиної комплексної системи освіти.

Визнання цінності періоду дошкільного дитинства є спільним ціннісним орієнтиром для дошкільної та початкової освіти, що визначено в державних стандартах дошкільної [2] і початкової освіти [4]. Щасливе дитинство фахівці розглядають як визначальний чинник повноцінного й гармонійного становлення особистості дитини та подальшої її самореалізації в житті [2].

В умовах закладів освіти плекання/оберегання дитинства передбачає створення умов для щасливого проживання дівчатками й хлопчиками кожного дня, що здійснюється через встановлення освітніх вимог відповідно до вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти, реалізацію права дитини на гру й навчання через гру, створення умов для творчого розвитку дошкільників і молодших школярів. Орієнтуючись на потреби дитини в освітньому процесі, дитиноцентризм визначено одним із компонентів Нової української школи [6].

Пошук шляхів забезпечення дитині щасливого дитинства постійно перебував у центрі уваги прогресивних вітчизняних і зарубіжних педагогів минулого та сучасності. Фундатор вітчизняної наукової педагогіки Костянтин Дмитрович

Ушинський (1823 – 1870) визнавав право дитини на дитинство. Педагог вважав, що дитина не готується жити, а вже живе своїм життям, яке має певні правила й потреби. У творчій спадщині українського письменника Івана Яковича Франка (1856 – 1916) чимало праць, присвячених особливостям дитинства, яке він розглядав як цінність. На думку Софії Русової (1856 – 1940), берегині української національної освіти, дитинство в кожній дитині обов'язково має бути щасливим.

Прогресивні тенденції щодо розуміння самоцінності дитинства, які сформувалися в зарубіжній педагогічній думці наприкінці XIX століття, було узагальнено, доповнено й концептуально оформлено в книзі Еленн Кей (1849-1926) «Століття дитини». Цю книгу, яка вийшла друком у 1900 році та була перекладена майже всіма європейськими мовами, сучасники називали своєрідним «Маніфестом дитинства». У ній проголошено унікальність і самотність дитинства, визнано важливість надання дитині самостійності, «вільної» від «влади» сім'ї, дорослих і школи [5].

Видатний український педагог, послідовник ідей К. Д. Ушинського, діяч народної освіти, фахівець із методики дошкільного та початкового навчання, Тимофій Григорович Лубенець (1855 – 1936) у серії своїх публікацій «Педагогічні бесіди» застерігав педагогів і батьків учнів від стримування активності дитини, гальмування її життєдіяльності. На його думку, для дитини нормою є те, що вона шукає радість і щастя, а вчителі й батьки мають забезпечити умови для того, щоб дитина відчувала себе щасливою і раділа життю [1].

Видатний педагог, письменник і вчений, Василь Олександрович Сухомлинський підніс розуміння дитинства на новий, вищий щабель, створивши власну теорію, філософію дитинства. Педагог був центрований на унікальності «Світу дитинства», яке вважав «особливим, ні з чим не зрівняним». Своє бачення дитинства він виклав у книзі «Серце віддаю дітям», яку було видано понад 30 мовами світу. «Дитячі роки – той вік, який ми вважаємо віком безтурботної радості, гри, казки, – це джерело життєвого ідеалу. Саме в цей час закладаються корені громадянськості», – стверджував педагог [11, т. 3, с. 220]. Своєрідність дитинства, визнання його самоцінності розкрито В. О. Сухомлинським у численних працях.

У середині XX ст. в зарубіжних країнах теж відбувався стрімкий розвиток наукової педагогічної думки, орієнтованої на дитину. Значущі зрушення щодо визнання особливого статусу дитинства зазначені в 60 – 90-ті роки XX століття. Так, у 1958 році було прийнято Декларацію прав дитини. 1975 рік ЮНЕСКО оголосило Роком Дитини. У 1989 році прийнято міжнародну Конвенцію про права дитини.

Інноваційні системи освітнього процесу, створені прогресивними вітчизняними педагогами, стали підвалинами дитиноцентричного підходу в освіті, який обґрунтував Василь Григорович Кремень, академік, видатний український вчений у галузі соціальної філософії, філософії освіти, педагогіки та політології, автор багатьох фундаментальних досліджень, відомий організатор освіти і науки, державний і громадський діяч. Він запропонував людиноцентризм вважати українською національною ідеєю, сутність якої полягає у відображенні та створенні умов для задоволення потреб, інтересів, ідеалів, цінностей і цілей життєдіяльності людей. Згідно з його концепцією, дитиноцентризм в освіті – це «...виокремлення у кожній дитині її сутнісних особистісних рис і максимально можливе наближення навчання і виховання цієї дитини до її конкретних

здібностей. Ідея дитиноцентризму має проходити червоною ниткою в усіх змінах реформації і модернізації системи освіти.

Концепт дитиноцентризму (за В. Кременем):

- 1) кожна дитина є унікальною;
- 2) навчання і виховання кожної дитини має відповідати її здібностям, особливостям, можливостям, потребам;
- 3) дорослі мають допомогти кожній дитині в самопізнанні та саморозвитку;
- 4) сучасний учитель для кожної дитини – помічник, фасилітатор у навчанні ;
- 5) увага до конкретної дитини – основна умова становлення щасливої, успішної людини.

Як учителю реалізовувати цей концепт? Набувати нових професійних компетентностей, підвищувати професійний рівень, удосконалювати педагогічну майстерність, оволодівати інноваційними методиками й технологіями, упроваджувати елементи ефективного педагогічного досвіду, кращих практик. У своїй діяльності слід відмовитися від авторитарного стилю в педагогічній діяльності, запроваджувати принцип партнерства у взаємодії з учнями, будувати коло довіри в учнівському середовищі.

Загалом, те, що можуть і повинні робити педагогічні працівники в закладі освіти – допомогти дитині пізнати себе, розвинути на основі її сильних боків і здібностей. Ставши дорослою, людина найкраще, максимально себе реалізує і буде щасливою, якщо займатиметься притаманною для неї справою професійно й ефективно; і суспільство розвиватиметься динамічно і несуперечливо, оскільки так діятимуть мільйони людей» [9, с. 17].

Отже, усі вітчизняні прогресивні педагоги визнають дитину найвищою цінністю, закликають усвідомлювати й оберігати самоцінність дитинства та стверджують, що становлення особистості має відбуватися на основі засвоєння надбань національної культури.

Нині, в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа», принцип дитиноцентризму визначено одним із провідних, що має забезпечити реалізацію особистісно орієнтованої моделі освіти: «Нова українська школа буде працювати на засадах особистісно орієнтованої моделі освіти. У рамках цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму» [6, с. 17].

Затверджені у 2018 році Концептуальні засади реформування середньої школи визначають дев'ять складових «Нової української школи», серед яких: педагогіка партнерства, що ґрунтується на відносинах взаємоповаги між усіма учасниками освітнього процесу; орієнтація на неповторність особистості й індивідуальний підхід до задоволення потреб кожного(ї) учня(ениці); виховання на цінностях як інтегральна складова освітнього процесу.

Метою сучасної освіти має стати формування у людини таких якостей, які допоможуть їй успішно адаптуватися, жити і працювати.

Рисами «ідеального образу» особистості, яку покликана формувати людиноцентрично спрямована система освіти, є: відкритість інноваціям і перманентним змінам, уміння самостійно знаходити й опрацьовувати інформацію, здатність критично мислити та самостійно приймати рішення, добре сформовані

комунікаційні навички, уміння планувати свої майбутні дії для досягнення визначених цілей як у суспільному, так і в особистому житті.

Педагогами-практиками Харківщини напрацьований чималий досвід створення комфортних умов навчання школярів в адаптаційні періоди. Але в умовах інноваційних перетворень у системі освіти України, активна реалізація яких розпочалася до початку запровадження воєнного стану в нашій країні, складність організації та перебігу адаптаційних періодів потребує додаткових теоретичних і практико-орієнтованих методичних роз'яснень і рекомендацій. Тому будь-який педагогічний досвід щодо забезпечення наступності між рівнями освіти є цінним для педагогічних працівників ЗДО і вчителів ЗЗСО.

Використані джерела

1. Антипін Є.Б. Ідеї дитиноцентризму в педагогічних поглядах Тимофії Лубенця [Електронний ресурс] / Є. Б. Антипін.– Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/pednauk_2015_2_13.pdf .
2. Богуш А.М. Дитиноцентризм Василя Сухомлинського в педагогічному вимірі століття / А.М. Богуш // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2018. – № 3(1). – С. 17–21. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3(1)_5).
3. Квас О.В. «Століття дитини» та принципи нової педагогіки Еленн Кей / О. В. Квас // Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Серія: Педагогічні та історичні науки. – 2011. – Вип. 97. – С. 89–97. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2011_97_15.
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>
5. Кочубей Т.Д. Історичний розвиток ідеї дитинства у філософських та педагогічних системах із часів Стародавньої Греції та Риму до XVI ст. / Т.Д. Кочубей // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2015. – № 1. – С. 173-178. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2015_1_36.
6. Кремень В. Освіта в контексті сучасних соціокультурних змін / В. Кремень // Філософія освіти. – 2008. – № 1-2(7) – С.15-21.
7. Кремень В. Про «Дитиноцентризм», або Чому освіта України потребує структурних змін / В. Кремень // Щоденна всеукраїнська газета «День». – 2009. – 19 листопада (№ 210). – С. 1–6.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ: Радянська школа, 1976-1977. – Т. 1 – 5 .
9. Якименко С. І. Дитиноцентризм як своєрідний світогляд щодо виховання дитини / С. І. Якименко // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2015. – №10. – С. 77 – 81. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2015_10_22.

Удосконалення професійних компетентностей педагогічних працівників закладів освіти Харківської області в аспекті забезпечення наступності між дошкільною, початковою, базовою та загальною середньою освітою

*Остапенко Алла Сергіївна,
проректор з науково-методичної роботи
Харківської академії неперервної освіти,
кандидат педагогічних наук*

Процеси реформування освіти в Україні актуалізують потребу у висококваліфікованих педагогах, відтак – змінах у системі підвищення їх кваліфікації. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, нові освітні стандарти орієнтують не тільки на оновлення структури української школи, а, в першу чергу, на механізми реалізації компетентнісного навчання, оскільки школа має готувати дітей до життя, формувати у них компетентності, надавати уміння і знання, які необхідні для успішної життєдіяльності у XXI столітті [3].

У сучасних умовах модернізації освіти післядипломна освіта, зокрема підвищення кваліфікації педагогічних працівників, має перетворитися на гнучку підсистему неперервної освіти, яка оперативно реагує на вимоги й запити суспільства, постійно забезпечує зростання фахової компетентності педагогів. Одним із найважливіших завдань системи підвищення кваліфікації є розвиток творчої самостійності педагогів, спрямування їхніх зусиль на постійну самоосвіту. Тому Харківська академія неперервної освіти орієнтує педагогів на неперервний процес підвищення фахової компетентності та організацію самоосвіти.

Метою освіти в Україні «є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству..., підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [2]. Досягнути такого результату можна лише за умови забезпечення наступності у змісті різних ланок освіти – дошкільної, початкової, базової та загальної середньої.

Питання вдосконалення професійних компетентностей педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, учителів початкових класів, учителів закладів загальної середньої освіти в аспекті **забезпечення наступності між дошкільною, початковою, базовою та загальною середньою освітою** завжди розглядалось як одне з пріоритетних завдань науково-методичної роботи в Харківській академії неперервної освіти.

У 2022 році підвищення кваліфікації педагогічних працівників у позакурсний період здійснювалося, зокрема, шляхом участі в **продовжуваних методичних формах підвищення кваліфікації**. Ця форма стала традиційною в нашій Академії, а протягом останніх років набула великої популярності серед педагогів Харківщини. Продовжані методичні форми є компонентом освітньої програми підвищення кваліфікації різних категорій педагогічних працівників.

В умовах воєнного стану роботу пролонгованих форм було організовано в дистанційному (переважно асинхронному) форматі. Це дозволило долучитися до опрацювання матеріалів цих методичних заходів якомога більшої кількості учасників у зручній для них час з урахуванням безпекової ситуації, у якій знаходилися педагоги. Метою та завданнями заходів у межах різних пролонгованих методичних форм роботи було здійснення методичного супроводу впровадження нових державних стандартів і забезпечення наступності в їх реалізації в закладах дошкільної та загальної середньої освіти. Протягом 2022 року фахівці Академії організували роботу таких **продовжених методичних форм підвищення кваліфікації щодо забезпечення наступності між дошкільною, початковою, базовою та загальною середньою освітою:**

- Школа педагогічної майстерності вихователів, вихователів-методистів закладів дошкільної освіти за темою «Розвиток професійної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти в умовах упровадження нової редакції Базового компонента дошкільної освіти»;
- Творча студія молодого вчителя початкових класів ЗЗСО за темою «Нетворкінг, або розвиток професійних компетентностей молодого вчителя початкових класів»;
- Мобільний творчий колектив «Практична реалізація завдань наступності між дошкільною та початковою освітою»;
- Мобільний творчий колектив «Інноваційні технології формування читацької компетентності в здобувачів початкової освіти»;
- Школа молодого класного керівника закладу загальної середньої освіти;
- Школа педмайстерності вчителя-предметника «Інтеграція ключових умінь XXI століття в навчальні предмети Нової української школи»;
- Школа педмайстерності вчителя географії «Підвищення географічної компетентності та якості підготовки учнів до ЗНО з географії»;
- Школа розвитку професійної компетентності вчителя фінансової грамотності;
- Тематична школа педмайстерності «Змішане навчання в освітньому просторі Нової української школи»;
- Тематична школа педмайстерності «Освітній простір медіаграмотності закладу загальної середньої освіти»;
- Воркшоп (педмайстерня) «Формування ціннісних орієнтацій дітей та молоді: виклики цифрової епохи»;
- Тематична майстерня практичного психолога «Підвищення якості консультативного напряму діяльності практичного психолога закладу освіти»;
- Тематична майстерня соціального педагога «Підвищення якості профілактичного напряму діяльності соціального педагога закладу загальної середньої освіти»;
- Творча студія «Особливості реалізації змісту громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти (нові методичні підходи та навчально-методичне забезпечення)»;

- Постійно діючий науково-практичний онлайн семінар «Педагог і дитина: особливості впровадження освітньої системи «Впевнений старт» (спільно з Інститутом психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України).

Зміст заходів у межах різних пролонгованих методичних форм підвищення кваліфікації спрямований на розвиток професійних компетентностей учасників: предметно-методичної, інформаційно-цифрової, педагогіки партнерства та інших, що передбачені Професійним стандартом учителя початкових класів, учителя закладу загальної середньої освіти та вихователя закладу дошкільної освіти. За результатами навчання педагоги отримали сертифікати на відповідну кількість годин.

У 2023 році заплановано діяльність нових форм з актуальних тем щодо забезпечення наступності між дошкільною, початковою, базовою та загальною середньою освітою. Тематику визначено за результатами аналізу роботи у 2022 році та відповідно до запитів педагогічних працівників різних категорій. Зміст заходів спрямовано на розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників і надання їм адресної методичної допомоги з питань реалізації завдань нових державних стандартів і концептуальних принципів побудови освітнього процесу в Новій українській школі, використання інструментарію дистанційної освіти, здійснення психолого-педагогічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Такими заходами є:

- Воркшоп за темою «Забезпечення розвитку дітей старшого дошкільного віку відповідно до вимог Нової української школи в сучасних умовах»;
- Методичне кафе за темою «Освітні інновації в професійній діяльності вчителя початкових класів»;
- Педагогічна майстерня «Формування емоційного інтелекту на уроках української мови та літератури як основа загальної та професійної культури особистості»;
- Педагогічна майстерня «Природнича освіта НУШ. Планування освітньої діяльності на уроках інтегрованого курсу «Довкілля» у 5–6 класах»;
- Методичний нетворкінг «STEM-освіта в Новій українській школі»;
- Освітній нетворкінг «Інтеграція підприємливості та фінансової грамотності в освітній галузі відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти»;
- Методичний колоквиум «Організація діяльності психологічних служб на сучасному етапі реформування системи освіти в Україні у воєнний та післявоєнний період»;
- Воркшоп для вчителів української мови та літератури, зарубіжної літератури «Створення навчальних програм на основі модельних»;
- Методичний воркшоп за темою «Сучасні концепти діяльності вчителя технологічної освітньої галузі»;
- Методичний кластер за темою «Формування ціннісної сфери школяра: інноваційність, комунікативність, взаємодія»;
- Віртуальний діалог «Громадянська освіта в Новій українській школі»;

- Мистецький ХАБ «Формування медіаграмотності на уроках Мистецтва».

У Базовому компоненті дошкільної освіти зауважено, що співпраця педагогів і батьків сприятиме формуванню життєво компетентної особистості [1]. Разом із тим співпраця – це не тільки взаємодія ЗДО та родини, а ще й відповідальність за підготовку дитини до життя та виховання майбутнього першокласника. Тому з метою поширення практики організації різних форм роботи з батьками дітей старшого дошкільного віку та на виконання обласної програми розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини» на 2019–2023 роки, затвердженої рішенням Харківської обласної ради від 06 грудня 2018 року № 817-VII, щороку Харківською академією неперервної освіти проводяться регіональні Інтернет-збори батьків майбутніх першокласників. Учасники зборів у зручний для себе час можуть ознайомитися з нормативними документами, що регламентують порядок прийому дітей до 1 класу, інформаційними матеріалами з питань готовності дітей до школи та порадами щодо створення умов для їх успішної адаптації, заповнити анкету й поставити свої запитання модераторам Інтернет-зборів.

Однією з основних засад Концепції Нової української школи є забезпечення педагогіки партнерства між усіма учасниками освітнього процесу (педагогами, дітьми та батьками), що безумовно впливає на якість освіти. Упровадження педагогіки партнерства між закладом освіти та батьками сприяє відкритості, доброзичливості, довірі у відносинах, взаємоповазі, налагодженню діалогу, визначенню спільного бачення траєкторії розвитку дитини [3]. Тому батьки й педагоги у взаємодії можуть допомогти краще зрозуміти інтереси, потреби та можливості дітей. Це дозволить обрати найефективнішу модель співпраці та спільними зусиллями реалізувати основні завдання кожної освітньої ланки. Таким чином педагоги зможуть допомогти батькам відкривати нові таланти дітей, стимулювати їхні інтереси й освітні можливості. А батьки допоможуть педагогам знайти спільну мову з дитиною.

З метою надання консультативної допомоги батькам першокласників у 2022 році в Академії запроваджено цікаву дистанційну форму роботи – **«Канал зв'язку з батьками першокласників»**. Протягом року нею було охоплено педагогів і батьків першокласників, для яких на сайті Харківської академії неперервної освіти щомісяця розміщуються методичні матеріали, що допомагають батькам учнів 1-х класів здійснювати педагогічний супровід процесу навчання своїх дітей, а педагогам – забезпечити ефективну взаємодію з батьками на засадах педагогіки партнерства. Серед методичних матеріалів – рекомендації щодо навчання грамоти, формування навички читання, використання гри, навчання математики, розвитку психічних процесів дитини, яка навчається в умовах дистанційного освітнього процесу. У 2023 році заплановано продовжити роботу з надання батькам першокласників адресної допомоги в такому форматі.

У 2022 році проведено **XII Обласну тематичну онлайн-виставку ефективного педагогічного досвіду «Освіта Харківщини XXI століття» за темою «Нова українська школа. Наступність дошкільної та початкової освіти: досвід і перспективи впровадження в умовах дистанційного освітнього процесу»** за такими номінаціями:

- «Модернізація підходів до організації методичної роботи з педагогічними працівниками в умовах реалізації наступності між дошкільною та початковою освітою»;

- «Забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості дитини шляхом якісної організації освітнього процесу на принципах наступності й перспективності між дошкільною та початковою освітою»;
- «Підвищення рівня готовності педагогів до організації партнерства з батьками майбутніх першокласників і учнів початкової школи»;
- «Організація дистанційного освітнього процесу в закладах освіти: інноваційні знахідки».

Усі педагоги Харківщини мали можливість ознайомитися з досвідом роботи учасників виставки з питань наступності між різними ланками освіти та впроваджувати його у свою діяльність.

Таким чином, у Харківській академії неперервної освіти створено умови для надання методичної допомоги педагогічним працівникам закладів дошкільної та загальної середньої освіти щодо забезпечення наступності між різними ланками освіти як одного з основних дидактичних принципів і чинників, що забезпечують якість освіти.

Використані джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / Під наук. керівн. Піроженко Т. О.; авт. колектив: Байер О. М., Безсонова О. К., Брежнева О. Г., Гавриш Н. В., Загородня Л. П. та ін. – 2021. – 37 с. – URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovooho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 15.03.2018).
3. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження КМУ від 14.12.16 р. № 988-р. – URL: <https://www.kmu.gov.ua>

Методичні аспекти співпраці закладів дошкільної освіти з батьками дітей майбутніх першокласників в умовах підготовки до Нової української школи

*Капустіна Наталія Олександрівна,
методист Центру громадянського виховання
Харківської академії неперервної освіти*

Закон України «Про освіту» серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності визначає цілісність і наступність системи освіти, невід’ємним складником якої є дошкільна освіта. Саме дошкільна освіта є першим рівнем системи освіти та має за мету цілісний розвиток дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок [8].

У Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) наголошено на тому, що дошкільний вік є фундаментом розвитку базових компетентностей і навичок, передбачає досягнення психофізіологічної /тілесної та психологічної зрілості, що надає дитині можливість опанувати перехід до систематичного шкільного навчання [7].

З огляду на розвиток початкової освіти, зумовлений запровадженням освітніх реформ, перед закладами дошкільної освіти постає питання підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання в Новій українській школі.

Відповідно до Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» діти старшого дошкільного віку обов'язково охоплюються дошкільною освітою. При цьому їх батьки визначені учасниками освітнього процесу, що вказує на необхідність участі батьків у підготовці дитини до школи у співпраці із закладом дошкільної освіти (далі – ЗДО) [6; 8].

Про взаємодію педагогів і батьків дітей ідеться й у Концептуальних засадах реформування середньої школи «Нова українська школа». Так, одним із ключових компонентів Нової української школи визначено педагогіку, що ґрунтується на партнерстві між усіма учасниками освітнього процесу (педагогами, дітьми та батьками). Реалізація принципів педагогіки партнерства між закладом освіти та батьками сприяє відкритості, доброзичливості, довірі у відносинах, взаємоповазі, налагодженню діалогу, визначенню спільного бачення траєкторії розвитку дитини [2].

Така взаємодія педагогів і батьків забезпечує краще розуміння інтересів, потреб і можливостей дітей, що дозволяє обирати найбільш ефективні моделі співпраці та підготувати майбутнього першокласника до нових умов життя. Таким чином, педагоги зможуть допомогти батькам відкривати нові таланти дошкільників, стимулювати їхні інтереси та освітні можливості [4].

Питання співпраці ЗДО з батьками, зокрема з батьками дітей майбутніх першокласників, є актуальним під час реалізації комплексних освітніх програм, за якими здійснюють освітню діяльність заклади дошкільної освіти Харківської області.

Так, Методичні рекомендації до освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина», яку в Харківській області впроваджують близько 90 % ЗДО, містить окремий розділ «Родини вихованців і дитячий садок: єдність мети, варіативність засобів», де представлено форми взаємодії закладу дошкільної освіти й батьків, що забезпечують ефективність партнерських стосунків і гармонію з боку сім'ї та педагогами ЗДО у формуванні ціннісних орієнтирів у дітей: інформаційно-просвітницькі, індивідуальні, групові, творчі, інформаційно-комунікаційні.

Інформаційно-просвітницькі форми взаємодії з батьками передбачають розміщення матеріалів на стендах у групі або ЗДО (бажано не рідше одного разу на тиждень). Наприклад, це можуть бути:

- «Батьківське віконечко» – презентація цікавої та корисної інформації від певної родини, результатів бліц-інтерв'ю, рефлексії сімейного досвіду виховання із запропонованих тем;
- «Родинний кейс» – створення скарбнички проблемних ситуацій та визначення шляхів їх розв'язання (може мати вигляд стенду-кишеньки, бути розмішеним у тематичній «хмарі» на Google-диску);
- «Батьківський дайджест» – ознайомлення батьків з інформаційним продуктом, що містить виклад творів у вигляді витягів з оригіналу чи його вільного перекладу з питань виховання та розвитку дитини.

При підготовці інформаційних матеріалів має бути приділена увага як змістовному аспекту, так і їх естетичному вигляду.

Індивідуальними формами взаємодії з батьками є консультації та бесіди, індивідуальні листи до батьків, вступне анкетування для «новеньких» та ін.,

груповими (колективними) – педагогічні брифінги, педагогічне плато, тренінги, воркшопи, педагогічні квести та ін., *творчими* – проекти, тематичні акції, виставки, флешмоби, родинні батли та ін., *інформаційно-комунікаційними* – вайбер-, сайт, блог, віртуальний журнал, вебінари, онлайн-консультації зі спеціалістами, тижневий марафон у Telegram, запис відео на YouTube-каналі, обмін меседжами у форматі Padlet-дошки та ін.

Разом із тим програма «Дитина» передбачає також використання і традиційних форм роботи ЗДО з батьками, зокрема днів відкритих дверей, інформаційно-просвітницьких осередків, індивідуальних і групових консультацій, дискусій, батьківських конференцій, батьківських семінарів-практикумів, лекторіїв, під час яких батькам надаються знання з психології та педагогіки, привертається їх увага до актуальних проблем розвитку особистості дитини [3].

З метою поширення практики організації різних форм роботи з батьками дітей старшого дошкільного віку та на виконання обласної програми розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини» на 2019 – 2023 роки, затвердженої рішенням Харківської обласної ради від 06 грудня 2018 року № 817-VII, за ініціативи Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації на сайті Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти» щорічно проводяться Інтернет-збори батьків майбутніх першокласників [5].

Учасники зборів у зручний для себе час мають можливість ознайомитися з нормативним документом, що регламентує порядок прийому дітей до 1 класу, інформаційними матеріалами з питань готовності дітей до школи та порадами щодо створення умов для успішної адаптації дітей до нових умов, заповнити анкету й поставити свої запитання, на які спеціалісти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», модератори Інтернет-зборів, надають конкретну відповідь у межах своєї компетенції.

Під час Інтернет-зборів здійснюється анкетування. У 2020 році результати його показали, що найбільшу увагу при підготовці дітей до школи батьки приділяють таким складовим, як:

- розвиток пізнавальної діяльності дитини, окремих пізнавальних процесів (мовлення, пам'яті, сприймання, мислення, уваги, уяви) – 83,7%;
- формування навичок поведінки в колективі – 70,7%;
- опанування певних умінь і навичок (читання, письмо, лічба, інші) – 63,1%;
- формування мотивації до навчання – 56,1%;
- розвиток фізичних якостей – 46,7%.

Ці результати свідчать про те, що більшість батьків надають пріоритет розвитку пізнавальної діяльності дитини, а також формуванню навичок читання, письма, лічби тощо. Недостатня увага приділяється стану розвитку фізичних якостей дітей та мотивації їх до навчання.

Слід зазначити, що результати анкетування продемонстрували недостатнє розуміння батьками дітей поняття «готовність дитини до школи», значення базових якостей особистості дитини, набутих у дошкільному віці для формування ключових компетентностей дітей у початковій школі, серед яких спостережливність, допитливість, довільність, самостійність, ініціативність, відповідальність, чуйність, креативність, міжособистісна позитивна комунікація та інші.

Під час Інтернет-зборів батьки дітей також мали можливість поставити запитання, що турбують їх напередодні вступу дітей до школи

Аналіз змісту запитань показав, що найбільшу частину батьків дітей цікавили такі питання, як:

- умови прийому до 1 класу;
- умови та зміст навчання в 1 класі відповідно до Концепції «Нова українська школа»;
- організація роботи груп подовженого дня;
- забезпечення першокласників підручниками;
- складові готовності дитини до школи;
- адаптація дитини до школи;
- перелік умінь і навичок, які повинна мати дитина перед вступом до школи;
- організація освітнього процесу дітей, які мають особливості розвитку, зокрема вади мовлення; навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- режим дня першокласника, створення освітнього середовища вдома.

Крім того, багато запитань стосувалися організації освітнього процесу в першому класі в умовах упровадження нового Державного стандарту початкової освіти. Це свідчить про те, що не всі батьки достатньо обізнані з основними ідеями Концепції Нової української школи та положень Державного стандарту початкової освіти щодо забезпечення наступності змісту, уникнення його дублювання під час організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти та початкових класах закладу загальної середньої освіти, надання пріоритету соціалізації, моральному вихованню, формуванню мотивів пізнавальної діяльності.

Значно менша кількість батьків виявила зацікавленість у питаннях мотиваційної готовності дитини до школи, особливостей організації режиму майбутніх першокласників та їх пізнавальної діяльності, способів підтримки дитини в період адаптації до нових умов навчання. Це свідчить про те, що батьки мало обізнані з концептуальними засадами Нової української школи; результати попередніх Інтернет-зборів недостатньо опрацьовані на рівні районів (міст, ОТГ) області та не використовуються при плануванні роботи з батьками в поточному навчальному році; недостатньо уваги приділяється реалізації листа МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249 «Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти» [10].

За результатами Інтернет-зборів і на підставі даних, отриманих під час анкетування батьків дітей, можна зробити такі висновки щодо наявних проблем в організації роботи закладів освіти з батьками майбутніх першокласників:

1. Залишається несформованим у батьків дітей розуміння поняття «готовність дитини до школи», складових цієї готовності та оптимальних форм їх формування. Це вказує на недостатній рівень роз'яснювальної роботи, що здійснюється в районах (містах, ОТГ) області з батьками майбутніх першокласників, формальний підхід до організації різних форм роботи з батьками.

2. Недостатня увага приділяється розвитку фізичних якостей дітей, формуванню їхньої мотивації до навчання. Разом із тим при підготовці дитини до школи як батьки, так і педагоги перевагу віддають інтенсифікації навчальної діяльності, що суперечить психофізіологічним особливостям дітей та наносить шкоду здоров'ю майбутніх першокласників.

3. Потребує підвищення якості роботи з батьками дітей у закладах дошкільної освіти: перевага віддається традиційним формам роботи; не здійснюється

своєчасне інформування батьків з актуальних питань підготовки до школи; не проводиться на достатньому рівні роз'яснювальна робота щодо правил прийому дітей до школи.

Також проблема якості організації роботи з батьками майбутніх першокласників в умовах закладу дошкільної освіти була досліджена під час III етапу регіонального моніторингу якості дошкільної освіти (2019/2020 н. р.).

В аналітичних матеріалах за підсумками III етапу регіональних моніторингових досліджень у сфері дошкільної освіти, що проводились у вересні – грудні 2019 року, відображено питання, пов'язані зі ставленням батьків вихованців до Нової української школи, якістю освітньої діяльності в ЗДО, взаємодії ланок дошкільної та початкової освіти.

Результати дослідження:

1. Понад 40% батьків вихованців визнали, що недостатньо обізнані з Концептуальними засадами реформування середньої школи «Нова українська школа». Майже стільки ж батьків дітей мають нейтральне ставлення до Нової української школи.
2. Джерелами інформації про реформи в освіті для батьків вихованців є вихователі ЗДО.
3. Кожен четвертий серед опитаних батьків вихованців готовність дитини до школи вбачали в набутті нею умінь читати, рахувати.
4. Найціннішим результатом початкової освіти в особистісному вимірі переважна більшість батьків вихованців (понад 80%) вважають здорову дитину, мотивовану на успішне навчання.
5. Майже два з трьох батьків вихованців вважають, що в закладі, який відвідує їх дитина, зможуть якісно підготуватися до Нової української школи, водночас кожен третій погоджується частково.
6. Анкетування показало, що батьки вихованців задоволені перебуванням дітей у ЗДО. При цьому понад три чверті опитаних серед батьків вихованців повною мірою задоволені якістю занять, які проводяться в ЗДО [1].

Особливого значення взаємодія педагогів із батьками дітей набула в умовах воєнного стану.

У зв'язку із ситуацією, що склалася, освітня діяльність у закладах дошкільної освіти здійснюється в дистанційній формі. У роботі з майбутніми першокласниками головними завданнями діяльності закладів дошкільної освіти визначено забезпечення партнерської взаємодії педагогів із батьками майбутніх першокласників; підтримка дітей та батьків у складних ситуаціях; організація освітнього процесу з дітьми дошкільного віку; налагодження зв'язків і підтримка педагогічного партнерства ЗДО з батьками вихованців; надання різних видів психолого-педагогічної підтримки дітям, батькам. При цьому партнерська взаємодія між батьками та педагогічним колективом зазначена як ключова передумова налагодження ефективного та дієвого освітнього процесу з огляду на вікові особливості дітей дошкільного віку.

Із метою забезпечення ефективної комунікації з усіма учасниками освітнього процесу ЗДО мають оптимальні для здійснення кожного конкретного завдання канали комунікації. Основними формами онлайн-комунікації є відеоконференція, форум, чат, блог, електронна пошта, анкетування, соціальні мережі.

Корисним є створення спільнот із батьками, вихователями, психологами в соціальних мережах Viber, Telegram, WhatsApp, із використанням електронних

платформ Zoom, Google Meet, Google Classroom, Microsoft Teams із метою надання інформаційно-освітніх і психолого-педагогічних послуг [9].

Значна увага в ЗДО має приділятися сайту, за допомогою якого організовується взаємодія всіх учасників освітнього процесу, створюється віртуальна бібліотека, своєрідний банк освітніх ресурсів, постійно оновлюється інформаційне наповнення сайту, використовуються ресурси онлайн-освіти, забезпечується залучення тимчасово переміщених дітей та їхніх сімей до різних програм із дошкільної освіти. На сайті ЗДО можуть бути розміщені рекомендації для батьків щодо роботи з дітьми майбутніх першокласників.

В умовах упровадження дистанційної форми організації освітнього процесу батьки мають стати партнерами педагогічних працівників: перша робота має здійснюватися саме з ними, а вже далі з їхніми дітьми.

Таким чином, співпраця закладів дошкільної освіти з батьками дітей майбутніх першокласників є важливою складовою освітньої діяльності в ЗДО, спрямованої на підготовку дітей до навчання в Новій українській школі.

Використані джерела

1. Аналіз результатів III етапу регіонального моніторингу якості дошкільної освіти (2019/2020 н. р.) [Електронне видання] / І. В. Капустін, А. З. Вербенко, Т. М. Голтяй, О. С. Рудакова; за заг. ред. Л. Д. Покроєвої. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2020. – 121 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://edu-post-diploma.kharkov.ua/wpcontent/uploads/2020/01/Analiz_rezult_III_etapy_regional_mon_doshkil_2019_2020.pdf
2. Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / наук. ред. Г. В. Беленька, О. А. Половіна,
4. І. В. Кондратець; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертугіна, К. І. Волинець та ін. – К.: ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2021. – 568 с.
5. Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладу дошкільної освіти з батьками вихованців: лист Міністерства освіти і науки України від 11.10.2017 № 1/9-546 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0Bxpu4GDXDpc7YWVvcWUtVWJpdEk/view>
6. Обласна програма розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини» на 2019 – 2023 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/oblasna-programa-rozvitku-osviti-novij-osvitnij-prostir-kharkivshchini-na-2014-2018-roki/14493-normativni-dokumenty>
7. Про дошкільну освіту: Закон України від 20 грудня 2001 року № 2905-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
8. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_r_edaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
9. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
10. Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні: лист Міністерства освіти і науки України від 02.04.2022 № 1/3845-22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-rekomendaciyi-dlya-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-diyi-voennogo-stanu-v-ukrayini>
11. Щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти: лист Міністерства освіти і науки України від 19.04.2018 № 249 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/nastupnist/list.pdf>

Забезпечення наступності в здобутті дитиною освіти в закладі дошкільної освіти й у школі – умова щасливого дитинства та успішного формування ключових компетентностей

*Коченгіна Маріанна Вікторівна,
завідувач кафедри методики дошкільної
та початкової освіти,
кандидат педагогічних наук*

Забезпечення щасливого дитинства для дітей дошкільного й молодшого шкільного віку є ціннісним орієнтиром, що об'єднує дошкільну та початкову освіту. Тому дуже важливо педагогічним працівникам закладів дошкільної освіти й учителям початкових класів вибудувати систему роботи, яка спрямована на забезпечення наступності не лише в здобутті дитиною знань, умінь і навичок, а й в організації освітнього середовища, що плекає дитячу самобутність, підтримує вільну дитячу гру, заохочує дітей виявляти індивідуальні здібності, бути веселими та щасливими, радіти життю.

Пошук ресурсів, якими можуть скористатися педагогічні працівники ЗДО та вчителі початкових класів, щоб забезпечити дітям щасливе дитинство, виявив, що науково обґрунтовані поради щодо виховання щасливих дітей можна знайти, переважно, у численних публікаціях зарубіжних науковців, вихователів закладів освіти для дітей дошкільного віку, учителів початкових класів та ін. Наприклад: «Як виростити щасливих дітей: 10 кроків, підтверджених наукою», «Як виховати щасливих дітей для успіху в житті», «Навчайте свою дитину мистецтва щастя», «Як виростити щасливу та успішну дитину: 25 порад, підтверджених наукою» тощо. Цікаво, що в усіх цих джерелах пропонуються конкретні, науково обґрунтовані практичні поради, які не потребують матеріальних витрат, посильні для реалізації. Головна умова їх застосування – професіоналізм педагогів, елементарна педагогічна обізнаність, бажання та наполегливість батьків дітей.

На підставі аналізу й систематизації цих зарубіжних цифрових джерел можна виокремити складові виховання щасливої дитини, які суголосні зі змістом державних стандартів дошкільної та початкової освіти. Назвемо й стисло прокоментуємо деякі рекомендації щодо забезпечення дітям щасливого дитинства, зіставивши їх із вимогами вітчизняних державних стандартів дошкільної та початкової освіти (табл. 1).

1. Необхідно навчити дітей будувати стосунки з іншими – дослідження показують, що люди, у яких сформовані вміння співпрацювати з іншими, звичка робити добро для інших, у довгостроковій перспективі будуть щасливішими. Цей складник освітнього простору реалізується в різних країнах по-різному. Зокрема, у Данії, яка входить до трійки найщасливіших країн світу, дітей віком від 6 до 16 років навчають емпатії на спеціальних заняттях [3; 4; 5; 6; 7].

2. Важливо хвалити зусилля, а не природні здібності дитини. Науковці радять батькам дошкільників і молодших школярів не наполягати на високих академічних успіхах дитини: «Батьки, які надають надмірного значення академічним досягненням своєї дитини, мають більше шансів мати дітей із високим рівнем депресії та тривоги» [4]. Було проведено дослідження: дітей об'єднали у дві групи; дітей однієї групи хвалили за інтелектуальні здібності, а дітей іншої групи – за наполегливість, старання, подолання труднощів. Через деякий час дітям

обох груп запропонували виконати завдання різного рівня складності. Переважна кількість дітей першої групи (яких хвалили за гарну пам'ять і за те, «які вони розумні») обрали для виконання найлегше завдання. Ці діти не стали ризикувати зробити помилку та втратити статус «розумних». І навпаки, 90% дітей другої групи (яких хвалили за наполегливість і долаання труднощів) обрали найскладніше завдання, яке намагалися виконати [3; 4; 5; 6; 7].

3. Треба навчати дітей позитивного мислення й оптимізму. За результатами досліджень, десятирічні діти, у яких формували вміння оптимістично мислити й позитивно сприймати світ, удвічі менше були схильні до депресії, коли вони ставали підлітками. Письменниця Крістін Картер зазначає: «Оптимізм настільки тісно пов'язаний зі щастям, що їх можна практично порівняти» [3; 4; 5; 6; 7].

4. Важливо формувати й розвивати в дітей емоційний інтелект [3; 4; 5; 6; 7].

5. Необхідно формувати в дітей корисні стійкі звички (робити зарядку, займатися спортом, раціонально харчуватися, уміти керувати своїми емоціями) [3; 4; 5; 6; 7].

6. Треба навчати дітей самодисципліни. Сформованість умінь керувати своїми вчинками та діями, на думку науковців, є кращим фактором для успішного життя, ніж IQ. Здатність дошкільників відкладати або відмовлятися від задоволення свідчить про інтелект, успіхи в школі та гарні соціальні навички в підлітковому віці. Крім того, самодисципліновані діти краще долають розчарування та стресові ситуації, мають розвинене почуття соціальної відповідальності [3; 4; 5; 6; 7].

7. Надавати дітям більше часу для вільної гри. Фахівці зазначають, що за останні два десятиліття діти втрачали по вісім годин на тиждень вільної, неструктурованої та спонтанної гри (тобто їх однолітки 20 років тому грали значно більше). На думку психологів, різке скорочення вільного часу для ігор частково є причиною уповільнення когнітивного й емоційного розвитку дітей. Окрім того, вільна гра допомагає дітям навчитися саморегуляції, сприяє інтелектуальному, фізичному, соціальному й емоційному розвитку. У процесі гри в дітей формуються вміння взаємодіяти в групах, домовлятися, розв'язувати конфлікти, регулювати свої емоції та поведінку, захищати свою думку [3; 4; 5; 6; 7].

8. Зробити так, щоб діти менше дивилися телевізор і грали в комп'ютерні ігри, бо коли вони дивляться телевізор або грають у гру на комп'ютері, то не набувають навичок, які могли би зробити їх щасливими в довгостроковій перспективі [3; 4; 5; 6; 7].

9. Заохочувати дітей висловлювати власні думки, починаючи з раннього віку [3; 4; 5; 6; 7].

10. Заохочувати дітей кататися/їздити на велосипеді. У скандинавських країнах часто йдуть дощі, бувають сильні вітри. Хоча вітер і дощ створюють некомфортні умови для велосипедистів, голландці одягаються самі й одягають своїх дітей у теплий одяг, водонепроникні пальта й дошові черевики та їдуть на велосипедах. Катання на велосипеді в будь-яку погоду – це досвід формування стійкого характеру. Тому дітей заохочують їздити на велосипеді скрізь і за будь-якої погоди. Завдяки цьому діти навчаються долати труднощі [10].

Таблиця 1

**Реалізація/наявність порад щодо виховання щасливих дітей
у змісті Базового компонента дошкільної освіти (2021),
Державному стандарті початкової освіти**

№ пор	Порада	Вимоги до освіти дошкільників (відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, 2021)	Зміст освіти молодших школярів (відповідно до Державного стандарту початкової освіти)
1.	Навчати дітей будувати стосунки з іншими	Соціально-громадянська компетентність <i>Навички:</i> дитина дотримується соціальних правил і норм поведінки, домовленостей у щоденній життєдіяльності; бере участь у визначенні та прийнятті правил співжиття в родині, групі закладу дошкільної освіти, колі друзів;...уміє порозумітися, домовитися з іншими в конфліктних ситуаціях	Уміння, спільні для всіх ключових компетентностей: уміння співпрацювати з іншими особами
2.	Хвалити зусилля, а не природні здібності дитини	Позитивне оцінювання успіхів дитини, урахуваючи її вікові та індивідуальні особливості	Підходи формувального оцінювання.
3.	Навчати дітей позитивного мислення й оптимізму	Особистісна компетентність Виявляється в особистісних якостях дитини — від елементарних уявлень і позитивного ставлення дитини до свого внутрішнього світу (думок, почуттів, мрій, бажань, мотивів, планів, ідеалів, цілей, прагнень) до становлення основ її світогляду і розвиненості її свідомості (пізнавальної активності, емоційної сприйнятливості, позитивної налаштованості дій, думок, оптимістичних переживань, реалістичних намірів). Емоційно-ціннісне ставлення (особистісна компетентність): <i>дитина</i> має позитивну самооцінку та розуміє свою соціальну відповідальність у партнерських стосунках із однолітками; виявляє переважно оптимістичне світовідчуття щодо свого сьогодення та майбутнього.	Уміння, спільні для всіх ключових компетентностей: уміння оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми
4.	Формувати й розвивати в дітей емоційний інтелект	Комунікативна компетентність. Емоційно-ціннісне ставлення: <i>дитина</i> цінує гарні стосунки з рідними, знайомими, друзями, тому намагається не конфліктувати, урахувати інтерес інших, узгоджувати з ними свої дії, діяти разом, злагоджено. Особистісна компетентність <i>Навички:</i> дитина адекватно реагує на різні життєві ситуації, управляє собою, намагаючись стримувати негативні емоції,	Уміння, спільні для всіх ключових компетентностей: уміння конструктивно керувати емоціями

		співвідносить характер емоційної поведінки з її наслідками для інших.	
5.	Формувати в дітей корисні стійкі звички	Рухова компетентність <i>Емоційно-ціннісне ставлення</i> : дитина виявляє інтерес та потребу у фізичному вдосконаленні; виявляє позитивне ставлення до загартовувальних і гігієнічних процедур;... виявляє потребу в засвоєнні способів збереження власного здоров'я.	Соціальна та здоров'язбережувальна освітня галузь <i>Здобувач освіти</i> дбає про особисте здоров'я і безпеку, робить аргументований вибір на користь здорового способу життя
6.	Навчати дітей самодисципліни	Ігрова компетентність <i>Навички</i> : дитина дотримується норм і етикету спілкування; ... уміє підпорядковувати власні дії ігровим задумам.	Фізкультурна освітня галузь <i>Здобувач освіти</i> керується правилами безпечної і чесною гри, уміє боротися, вигравати і програвати.
7.	Надавати дітям більше часу для вільної гри	Ігрова компетентність – це здатність дитини до вільної, емоційно насиченої, спонтанної активності з власної ініціативи, у якій реалізується можливість застосування наявних і освоєння нових знань та особистісного розвитку через прагнення дитини до участі в житті дорослих шляхом реалізації інтересів в ігрових і рольових діях в узагальненій формі	Адаптаційно-ігровий цикл початкової освіти
8.	Зробити так, щоб діти менше дивилися телевизор і грали в комп'ютерні ігри	Цифрова компетентність (варіативний складник) – це здатність використовувати інформаційно-комунікаційні та цифрові технології для задоволення власних індивідуальних потреб і розв'язання освітніх, ігрових завдань на основі набутих елементарних знань, умінь, позитивного ставлення до комп'ютерної та цифрової техніки.	Інформатична освітня галузь <i>Здобувач освіти</i> усвідомлено використовує інформаційні й комунікаційні технології та цифрові пристрої для доступу до інформації, спілкування та співпраці.
9.	Заохочувати дітей висловлювати власні думки, починаючи з раннього віку.	Комунікативна компетентність – здатність дитини до спілкування з однолітками і дорослими у різних формах конструктивної взаємодії; здатність заявляти про свої наміри і бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби, аргументовано захищати свою позицію.	Мовно-літературна освітня галузь <i>Здобувач освіти</i> висловлює думки, почуття та ставлення.
10.	Заохочувати дітей кататися/їздити на велосипеді.	Рухова компетентність – це здатність дитини до самостійного застосування життєво необхідних рухових умінь та навичок, фізичних якостей, рухового досвіду в різних життєвих ситуаціях.	Фізкультурна освітня галузь <i>Здобувач освіти</i> регулярно займається руховою активністю, фізичною культурою та спортом.

Висновки. Отже, чинники, які забезпечують дитині дошкільного й молодшого шкільного віку щасливе дитинство, передбачені в змісті вітчизняних

державних стандартів дошкільної та початкової освіти. Ці чинники, по суті, є складовими змісту освітнього процесу в закладі дошкільної освіти й у початковій школі, ключовими компетентностями та наскрізними навичками, що мають бути сформовані в дошкільників і молодших школярів. Ефективність їх формування залежить від професіоналізму педагогів, їх відповідального ставлення до виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти (2021), Державного стандарту початкової освіти, дотримання принципу наступності у створенні освітнього простору, який ураховує інтереси й потреби дітей, використанні підтримуючих форм і методів у роботі з дітьми. Помічниками вихователів і вчителів мають бути батьки дітей, які повинні прислухатися до порад педагогів.

Складові освітнього процесу в ЗДО й у початковій школі, важливі для забезпечення щасливого дитинства, які ми згадували в публікації, майже всі можуть бути реалізовані в умовах дистанційного навчання.

В умовах війни нашим дітям складно бути щасливими. Вони бачили багато горя. Їх батьки не завжди можуть знайти потрібні слова, щоб підтримати, знайти час для спільної гри, почитати книгу... А дітям і нині, і для майбутнього потрібно проживати щасливе дитинство, яке ми, освітяни, маємо оберігати.

Використані джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти), затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Державний стандарт початкової освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України 21 лютого 2018 р. № 87, у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.
3. Як данські батьки виховують найщасливіших у світі дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://starylev.com.ua/blogs/yak-danski-batky-vyhovuyut-nayshchaslyvishyh-u-sviti-ditey>.
4. How to Raise Happy Kids: 10 Steps Backed by Science [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://time.com/35496/how-to-raise-happy-kids-10-steps-backed-by-science/>.
5. How to Raise Happy Kids for Success in Life [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.verywellfamily.com/how-to-raise-happy-kids-4176629>.
6. How to Raise a Happy, Successful Child: 25 Tips Backed by Science [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.daniel-wong.com/2015/10/19/raise-happy-successful-child/>.
7. Empathy Is Taught To Students Ages 6 To 16 In Denmark Schools [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://educateinspirechange.org/empathy-is-taught-to-students-ages-6-to-16-in-denmark-schools/>.
8. I spent 7 years studying Dutch parenting—here are 6 secrets to raising the happiest kids in the world [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cnbc.com/2019/06/06/dutch-parenting-secrets-to-raising-the-happiest-kids-in-the-world.html.html>.
9. Teaching Your Child the Art of Happiness [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.aharenting.com/read/happiness>.
10. They raise the world's happiest children - so is it time you went Dutch? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.telegraph.co.uk/family/parenting/raise-worlds-happiest-children-time-went-dutch/>.

Аналітично-інформаційні матеріали кафедри методики дошкільної та початкової освіти

Перелік курсів підвищення кваліфікації та тематичних спецкурсів із підготовки педагогічних працівників закладів дошкільної освіти й закладів загальної середньої освіти до забезпечення наступності між дошкільною та початковою, початковою та базовою освітою

Перехід учнів із початкової школи до базової вважається однією з найбільш складних педагогічних проблем, а період адаптації у п'ятому класі – одним із найскладніших періодів процесу навчання. Перехідні періоди мають низку специфічних викликів, які вимагають особливої уваги, тому питання наступності та перспективності є одним із основних у педагогіці.

Організація та здійснення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти й загальної середньої освіти щодо забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою, початковою школою та 5-ми класами – важливий вектор освітнього процесу на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників у Харківській академії неперервної освіти.

Кафедрою методики дошкільної та початкової освіти на численні запити педагогів проводиться робота щодо полегшення підготовки до адаптаційного періоду в 5-му класі в сучасних умовах. Так, протягом 2022 року науково-педагогічні працівники кафедри спільно з методистами Центру громадянського виховання, Центру практичної психології, соціальної роботи та здорового способу життя розробили освітні програми з питань забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою:

- курсів підвищення кваліфікації –
  - «Особливості реалізації Державного стандарту початкової освіти в адаптаційно-ігровому циклі (12 класи НУШ)» для вчителів початкових класів;
  - «Особливості навчання в 1-му класі: дистанційний формат освітнього процесу» (для вчителів початкових класів);
  - «Освітній процес у 1-му класі 2022/2023 н. р.: особливості організації, змісту та методики дистанційного навчання» (для вчителів початкових класів);

- тематичних спецкурсів –
  - «Особливості навчання в 1-му класі: дистанційний формат освітнього процесу» (для вчителів початкових класів);

- «Математика в НУШ: забезпечення наступності між початковою та базовою школою» (для вчителів початкових класів, учителів 5-х класів, які викладають математику);
- «Забезпечення наступності між початковою та базовою школою» (для вчителів початкових і 5-х класів).

Тематичний спецкурс «Забезпечення наступності між початковою та базовою школою» (для вчителів початкових і 5-х класів) проведено на численні запити педагогів щодо полегшення адаптаційного періоду в 5-му класі.

Актуальність освітньої програми цього тематичного спецкурсу полягає в розвитку професійних компетентностей педагогів, необхідних для створення адаптаційно-розвивального середовища на перехідних етапах навчання в умовах тривалого дистанційного навчання, зумовленого воєнним станом в Україні. Реалізація особистісно орієнтованого, компетентнісного, інтегрованого підходів, аналіз нормативних документів НУШ, які регламентують організацію освітнього процесу в 5-6-х класах, спрямованість на досягнення обов'язкових очікуваних результатів здобувачів освіти спонукає до переосмислення методичної культури педагогів і актуалізує необхідність готовності фахівців щодо встановлення зв'язків між початковою та базовою школою в умовах реформування освіти.

Також розроблено освітню програму **тематичного спецкурсу «Математика в НУШ: забезпечення наступності між початковою та базовою школою» для вчителів початкових класів, учителів математики, які працюють у 5-х класах.**

Мета й завдання освітньої програми цього тематичного спецкурсу: оновлення, доповнення та поглиблення професійних знань педагогів щодо створення сприятливого середовища навчання математики під час переходу від початкової до базової школи; забезпечення умов для набуття вчителями початкових класів і вчителями математики, які працюють у 5-х класах, умінь організовувати, моделювати й коригувати освітній процес для забезпечення якісного навчання математики на перехідних етапах в умовах тривалого дистанційного навчання, зумовленого воєнним станом в Україні.

Викладачі кафедри методики дошкільної та початкової освіти постійно розробляють нові освітні програми курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, учителів початкових класів і вчителів 5-х класів, у яких висвітлюються питання забезпечення наступності між рівнями освіти.

Віртуальна сторінка освітніх мандрів:

технології та добрі практики, що допомагають покращити навчальні досягнення дошкільників і молодших школярів (інформаційно-аналітичні матеріали викладачів кафедри методики дошкільної та початкової освіти)

Гумор в освіті

Емоції людини, зокрема тривога, депресія, страх, радість і сміх, глибоко впливають на психологічні та фізіологічні процеси. Вони формують набір базових розвинутих функцій, спільних для всіх людей. Сміх є частиною «універсальної мови» основних емоцій, яку впізнають усі люди.

Сміх і навчання здаються, на перший погляд, несумісними. Але додавання гумору в шкільне життя може створити сприятливу атмосферу в класі, налагодити стосунки між дітьми та їхніми педагогами й підвищити якість освіти.

Виявляється, що у світі проведено численні дослідження, у яких доведено переваги використання гумору в освітньому процесі закладів освіти. Результати цих досліджень висвітлено, переважно, у зарубіжних публікаціях як першоджерелах. Широкому загалу вчителів початкових класів у нашій країні розвивальні й відновлювальні функції гумору відомі мало.

Пропонуємо для ознайомлення інформацію щодо використання гумору на уроках у початковій школі, систематизовану з різних зарубіжних джерел. Матеріали можна використовувати під час проведення уроків в очному й дистанційному форматі, адаптуючи їх до вікових, індивідуальних і соціально-комунікативних особливостей учнів конкретного класу.

«Сміх і гумор викликають приплив гормонів гарного самопочуття, що дарує дітям відчуття щастя», – пояснює Енді Коуп, учитель, письменник і «експерт із щастя» [10]. Він стверджує, що «бути щасливим» відкриває великі можливості, тому щаслива дитина буде більше експериментувати (пробувати). Це також допомагає дітям аналізувати минуле й дивитися в майбутнє в більш позитивному світлі» [10].

Гумор може мати великий вплив не лише на добробут дітей, а й на їх навчання. «Щасливий мозок є більш творчим, тому діти можуть бачити можливості та шляхи розв'язання проблем, які вони не бачать, коли перебувають у поганому настрої», – пояснює Енді [10].

«Обмін жартами – це чудовий спосіб подолати бар'єри між дорослими та дітьми й підвищити їх почуття спільноти», – пояснює Гайлз Брандрет, письменник, телеведучий, автор книги «Що все чорно-біле та червоне?». На його думку, жарти – це чудовий спосіб навчитися співчувати й отримувати задоволення [2].

«Гумор стимулює численні фізіологічні системи, які знижують рівень гормонів стресу, таких як кортизол і адреналін, і посилюють активацію мезолімбічної дофамінергічної системи винагороди» [5].

У багатьох дослідженнях обґрунтовано важливість гумору для розвитку дітей дошкільного й молодшого шкільного віку. Так, *гумор сприяє*:

- підвищенню креативності й навичок критичного мислення;
- просуванню цінностей моралі та соціальної відповідальності;
- формуванню довіри й упевненості;
- розвитку вміння долати розчарування та горе;

- формуванню вміння спілкуватися;
- розвитку й підтримці гарних взаємин, що особливо актуально, коли багато дітей перебувають у кризових ситуаціях, мають занепокоєння;
- формуванню позитивного мислення, яке заохочує дітей бути більш витривалими, кидати собі виклики і пробувати нове, знаючи, що вони можуть посміятися над собою та рухатися вперед, а не зупинятися на тому, що пішло не так.

Гумор допомагає:

- пережити кризові ситуації, складні моменти в житті;
- подолати стрес і створити простір для пошуків шляхів розв'язання проблем;
- підтримувати позитивний настрій, який допомагає дітям творчо розв'язувати проблеми.

За словами американського професора Клаудії Е. Корнетт, *гумор покращує навчання дітей*, зокрема:

1. Гумор також навчає, що зазнавати невдачі – це нормально. Якщо, наприклад, учитель або вихователь, пояснюючи матеріал, зробить помилку, але посміється над собою та виправить її, коли діти вкажуть на неї, він показує своїм дошкільникам чи молодшим школярам, що робити помилки – це нормально, а не те, через що варто засмучуватися чи соромитися.

2. Гумор у навчанні покращує успішність учнів у школі, зменшуючи тривожність, заохочуючи участь у групі та підвищуючи мотивацію.

3. Відомі певні академічні переваги гумору, зокрема з точки зору грамотності. «Жарти дають дітям можливість грати зі словами та мовою, наприклад, відкриваючи каламбури».

4. Смішні комікси та книжки допомагають дітям насолоджуватися читанням для задоволення, збільшують словниковий запас, розвивають усне мовлення.

5. Але, мабуть, найважливіше те, що гумор формує стосунки не лише між дітьми, а й між дітьми та їхніми вихователями чи вчителями, і це створює щасливе середовище, яке сприяє навчанню [4].

Мері Кей Моррісон, колишній президент Асоціації прикладного та терапевтичного гумору (Асоціація прикладного та терапевтичного гумору – це некомерційна організація, яка займається вивченням і застосуванням гумору для досягнення позитивних змін) й авторка книги «Використання гумору для максимального навчання», стверджує, що дослідження мозку показують, що використання гумору в освіті має багато переваг. Науковець зазначає: «Це максимізує навчання та зміцнює пам'ять, привертаючи увагу учнів, а потім допомагаючи опановувати нову інформацію». Моррісон пояснює, що гумор привертає увагу учнів, оскільки він, як правило, містить у собі несподіване, що «активізує центр уваги мозку», а це, у свою чергу, збільшує ймовірність пригадування інформації. Тобто гумор насправді активізує мозок більше, ніж багато інших видів діяльності в класі [7].

Але для того щоб використання гумору було ефективним, потрібно робити це правильно. Треба пам'ятати, що деякі види гумору ніколи не є доречними, зокрема гумор, який маніпулює, очорнює, висміює інших.

У класі можна застосовувати різні гумористичні прийоми, наприклад:

- читати вголос веселі книжки або вірші;
- грати у веселі ігри;

- виконувати завдання, в основі яких гумор (написати кумедну історію, поставити веселу п'єсу, яка розсмішить аудиторію, або взяти участь у змаганні з розповідання жартів);
- одягнути смішний капелюх або інший елемент одягу, який викликає сміх;
- демонструвати веселий мультфільм на початку уроку;
- розмовляти смішним голосом;
- улаштувати кожного уроку хвилину сміху («перерву на сміх»);
- відзначати щоп'ятниці «день сміху»;
- підкинути вгору гумове курча й запитати, чому воно перебігло дорогу – іноді найдурніші смішні заняття в класі викликають сміх;
- інше.

Отже, як свідчать зарубіжні фахові джерела, застосування позитивного гумору й доброго сміху в роботі з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку покращує якість навчання.

Використані джерела

1. Banas, J. A., Dunbar, N., Rodriguez, D., and Liu, S. (2011).
2. A review of humor in education settings: Four decades of research. *Communication Education*, 60 (1), 115-144.
3. Brandreth Gyles/ What's Black and White and Red All Over?: The Best Worst Joke Book in the World! Hardcover.
4. Brandon M Savage, Heidi L Lujan ,Raghavendar R Thipparthi, Stephen E DiCarlo.
5. Cornett Claudia E. Learning Through Laughter: Humor in the Classroom Paperback.
6. Humor, laughter, learning, and health! A brief review [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28679569/>
7. How humour helps children learn [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.theschoolrun.com/how-humour-helps-children-learn>
8. Laugh it up. Can humor help teaching and learning? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.educationworld.com/teachers/laugh-it-can-humor-help-teaching-and-learning>
9. Weimer Maryellen. Humor in the Classroom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facultyfocus.com/articles/effective-teaching-strategies/humor-in-the-classroom/>
10. Weimer Maryellen. Humor in the Classroom: 40 Years of Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facultyfocus.com/articles/effective-teaching-strategies/humor-in-the-classroom-40-years-of-research/>
11. Why is humour in kids' books important? Best selling author Andy Griffiths spills his secrets [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.news24.com/parent/storytime/why-is-humour-in-kids-books-important-best-selling-author-andy-griffiths-spills-his-secrets-20190912>

Що мають знати й уміти педагогічні працівники закладів дошкільної освіти й учителі початкових класів, щоб забезпечити дитині 6-7 років успішну адаптацію до навчання в 1-му класі

Сучасні погляди на підготовку дошкільників до навчання в школі: досвід європейських країн

*Большукіна Аліна Вячеславівна,
завідувач Центру громадянського виховання
Харківської академії неперервної освіти,
кандидат педагогічних наук*

---

*Гра – це іскра, яка запалює вогник допитливості.
В. О. Сухомлинський*

У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти зазначено: «Стандарт, орієнтований на збагачення виховних традицій українського суспільства сучасними досягненнями та прогресивними світовими тенденціями у сфері освіти» [1], що підкреслює інтеграційний характер інноваційних процесів у дошкільлі. Одним із актуальних інноваційних векторів у вітчизняній дошкільній освіті, який у розвинутих зарубіжних країнах вважають обов'язковим компонентом змісту освітніх програм для дітей дошкільного віку, є посилення використання дитячої гри (а особливо вільної самодіяльної гри) в освітньому процесі ЗДО. У багатьох зарубіжних країнах розвиток і навчання дітей засобами гри нормативно врегульовано на рівні держави та є поширеною доброю практикою. Маючи можливість ознайомитися з педагогічним досвідом організації дошкільної освіти в зарубіжних країнах, можна побачити, що в дитячих садочках діти грають постійно – в ігрових кімнатах, на ігрових і природних майданчиках. Навчання в закладах освіти для дошкільників в економічно розвинених країнах теж відбувається через гру.

В Україні використання гри для розвитку й набуття освіти дитиною дошкільного віку є наскрізною концептуальною ідеєю, що об'єднує освітній процес у ЗДО та в початковій школі, у якій, згідно з провідними положеннями Концепції НУШ, виокремлено адаптаційно-ігровий цикл навчання [4]. Визнання значення гри для фізичного та психічного благополуччя дитини, для набуття нею досвіду спілкування з однолітками, завдяки чому відбувається соціальний, інтелектуальний, мовленнєвий та пізнавальний розвиток і формуються базові якості особистості, поступово перетворюється на прогресивну освітню стратегію. Якщо дитина вміє грати у вільні самодіяльні ігри (найпоширеніша з яких сюжетно-рольова), це гарантує їй успішність академічних досягнень, коли прийде час навчатися в школі.

Сьогодні майже всі педагогічні працівники вітчизняних закладів дошкільної освіти знають, що підготовка дитини до школи полягає не лише в навчанні рахувати, читати, писати елементи букв. Підготовка до школи – це деяка частина

життєдіяльності дошкільників. У реаліях сучасності пріоритетним є забезпечення кожній дитині щасливого проживання дошкільного дитинства, безпеки життя, збереження її психічного та фізичного здоров'я, розвиток у неї психічних процесів, формування базових якостей особистості, створення умов для пізнання світу. Але, за спостереженнями вихователів ЗДО і вчителів початкових класів, за результатами досліджень фахівців, сучасні діти однакового віку можуть дуже різнитися між собою за рівнем сформованості пам'яті, уваги, уяви, вольових якостей. Вони можуть мати різний стан здоров'я, у них по-різному може відбуватися інтелектуальний та мовленнєвий розвиток. Усе це потребує використання індивідуального підходу до дитини, а в школі – персоналізованого навчання, що передбачає додаткову підготовку педагогів до занять/уроків, розроблення додаткових навчальних матеріалів. На все це у вихователів і вчителів не завжди є необхідний час. Окрім того, новий зміст освітніх програм для ЗДО і для початкової школи не завжди має необхідне методичне забезпечення. Ці фактори стають причиною того, що й у закладі дошкільної освіти, і в початковій школі діти опановують навчальний матеріал із різним темпом. Саме для того, щоб «вирівняти» стартові можливості для навчання в дівчаток і хлопчиків, які стали першокласниками, і виокремили адаптаційно-ігровий цикл.

Батьки дошкільників і учнів 1-х класів здебільшого не мають педагогічної освіти й часто недостатньо знайомі з віковою психологією. Робота сьогодні теж «забирає» більше часу. Але батьки спроможні усвідомити, що мало уваги приділяли розвитку своєї дитини, коли вона була в дошкільному віці, – не читали, разом не грали, мало гуляли, і тому в школі в неї можуть виникнути певні проблеми. Комунікація між батьками налагоджена дуже добре. Під час спілкування між собою у батьків дошкільнят можуть виникати хибні уявлення про перші місяці навчання дитини в школі. «Нічого не встигає!», «Не може запам'ятати букви й навчитися читати», «Зовсім не може додавати й віднімати», «Кожного вечора переписуємо зошит!», «Треба було раніше більше вчитися» – такі й подібні «інформаційні повідомлення» можна почути від батьків під час прогулянок, побачити в соціальних мережах. І безумовно, складається враження, що без додаткової підготовки дитини до школи обійтися просто неможливо. І виникає «замкнене коло»: знову додаткові заняття з вихователем або вчителем, які за формою проведення є «сидінням» за партою. Зміст занять – читання за «Букварем», письмо елементів букв, навчання лічби. А ще батьки можуть «замовити»: «Наш син (наша донька) награться вдома. А Ви, будь ласка, проводьте заняття так, ніби це урок у школі, щоб потім моїй дитині легше було».

Ці слова батьків свідчать про те, що вони навіть уявлення не мають, якою є сучасна початкова школа, якою має бути підготовка дитини до шкільного життя. Відповідно, можна зробити висновок про те, що в закладі дошкільної освіти консультативна або просвітницька робота серед батьків дітей проводиться на недостатньому рівні.

Метою статті є висвітлення особливостей підготовки до школи дітей дошкільного віку в європейських країнах. Сподіваємося, що ці матеріали стануть у пригоді педагогічним працівникам ЗДО і вчителям початкових класів під час підготовки та проведення батьківських зборів. Також вважаємо, що необхідно популяризувати творчі пошуки вітчизняних науковців, які у своїх працях поширюють ефективні практики дошкільної освіти.

Корисним, на нашу думку, для освітян дошкільця буде дослідження Микитейчук Христини Іванівни «Підготовка дитини до школи в системі дошкільної освіти республіки Польща», у якому вчена повідомляє цікаві факти про

підготовку дитини до школи не лише в Польщі, а й в інших країнах Європейського Союзу [6]. Звертаємо також увагу педагогічних працівників ЗДО та вчителів початкових класів на серію публікацій щодо стандартів дошкільної освіти в різних країнах, із якими можна ознайомитися на освітній платформі «Нова українська школа».

Метою дошкільної освіти в Польщі є підтримка загального розвитку дитини, «...у результаті чого вона досягає відповідного рівня дорослішання, коли може розпочати навчання в початковій школі. Основними «інструментами» дошкільної освіти тут вважають піклування, виховання та навчання» [7]. Провідний засіб навчання в дошкільному закладі – гра.

Що є змістом підготовки дитини до школи в Польщі? Прочитуємо фрагмент дисертаційного дослідження Микитейчук Христини Іванівни: «Підготовку до початку читання (письма) трактовано як збалансований розвиток у дитини психомоторних навичок, пробудження і формування пізнавальних процесів, стимулювання емоційно-мотиваційної сфери, що зумовлює установки і ставлення її до навчання читання. Готовність до вивчення математики розглянуто в педагогічному аспекті (досягнення дитиною адекватного рівня підготовки до математичної освіти в галузі знань геометричних фігур, навичок лічби, обчислення арифметичних операцій або знання правил підрахунку та здійснення обчислень) і психологічному (сформованість у дитини вміння вирішувати проблемні ситуації, долати невдачі, адекватно реагувати на невдачу, робити висновки про помилки та володіти відповідним рівнем емоційної стійкості; зорове сприйняття – аналіз і синтез, візуально-просторові, мовні, аналітико-синтетичні компетентності, увага та пам'ять).

Соціальні компетентності дитини охарактеризовані в теоретичному ракурсі (знати, як поводитись у конкретних соціальних ситуаціях) і практичному вияві (уміти адекватно поводитись у цих ситуаціях)» [5, с.13].

У Франції більшість дітей дошкільного віку відвідують «материнські школи». На нашу думку, є дуже прогресивним, що ці заклади освіти для дошкільників «...позиціонуються не як місця догляду за дітьми, а школи, орієнтовані на набуття навичок і розвиток дитини. Фактично, це обов'язкове навчання в дитячому садку перед загальноосвітньою школою» [6, с. 66].

У Фінляндії функціонує Закон «Про основну освіту», згідно з яким кожна дитина шестирічного віку протягом одного року перед початком навчання в школі «...має право (за рішенням батьків) пройти безкоштовне передшкільне навчання, яке організовується в закладі дошкільної освіти» [6, с. 66]. Метою передшкільної освіти у Фінляндії є фізичний, мовленнєвий та інтелектуальний розвиток дошкільників, формування в них елементарних математичних уявлень, ознайомлення з довкіллям, мистецтвом і культурою. Навчання читання, письма та математики з використанням академічних підходів не є пріоритетом у підготовці дитини до школи. Освітні заходи спрямовано на розвиток мислення, мовлення, спілкування, фізичне вдосконалення, формування елементарних математичних уявлень, опанування етики і релігії, ознайомлення з проблемами довкілля, мистецтвом і культурою [2]. На думку фінського освітнього експерта Пасі Сальберга, «...дитячий садок не повинен ставити за мету підготувати дітей до школи. Треба зробити так, щоб діти були щасливими та відповідальними особистостями» [2].

У фінських закладах освіти для дошкільників відбувається справжнє навчання через гру. Гра – це головна стратегія фінських дитячих садків. У закладах освіти Фінляндії не можна побачити занять із навчання читання, письма й

ракування дітей молодшого та середнього дошкільного віку, де діти сиділи б за столами. Діти опановують зміст освітньої програми в процесі гри, малювання, співів. Велике значення приділяється організації різноманітних ігор. Під час ігор вихователі спостерігають за дітьми й оцінюють розвиток дітей [2].

У Швеції для дітей від 6-ти років теж існують дошкільні класи. Їх мета – стимулювання розвитку кожної дитини та забезпечення міцної основи для майбутньої шкільної освіти. Таке навчання зазвичай відбувається в межах загальноосвітньої школи, є добровільним, але традиційно його проходять майже всі діти шестирічного віку [5, с. 66].

Провідні завдання закладів освіти для дошкільників у Швеції – «спонукати дитину до навчання та дослідження світу, надати їй відчуття безпеки, сформувати почуття власної цінності в суспільстві й забезпечити психологічно комфортний перехід до шкільного навчання. Для забезпечення цього переходу має бути співпраця закладів дошкільної освіти зі школою та позашкільними закладами» [8].

У Болгарії передбачено підготовку дітей до школи, яку здійснюють у підготовчих групах дитячих садків або підготовчих класах шкіл [6, с. 67].

У Німеччині діти, які досягли п'ятирічного віку (у деяких землях також і шестирічні, які недостатньо готові до початку шкільного навчання), мають відвідувати дошкільні класи, мета діяльності яких – створити й оптимізувати умови для здорового розвитку здібностей дитини та підготувати її до школи. Уміти читати й рахувати від дитини не вимагається.

Цікаво в Німеччині відбувається дошкільне обстеження готовності дитини до школи [10]. Дитина, якій до 30 вересня поточного року виповниться шість років, піде до школи в серпні цього ж року. У період із січня по липень вона має пройти обстеження. У призначений день дитина приходить у супроводі одного з батьків до міського відділу охорони здоров'я.

Саме обстеження складається з двох частин. Першу дитина проходить самостійно, без батьків. Співробітники міського відділу охорони здоров'я спостерігають за тим, як дитина поводить себе в ситуації, наближеній до шкільної. Вона залишається наодинці з фахівцем і виконує певні завдання. Фахівець фіксує поведінку дитини.

Другу частину обстеження дитина проходить у присутності батьків. Лікар обов'язково перевірить зріст, вагу, стан зубів, запропонує дитині виконати кілька фізичних вправ, намалювати точно таку ж картинку, яка буде зображена на аркуші паперу, попросить описати малюнок. Загалом у дитини перевіряється сформованість елементарних навичок і вмінь, які прищеплюють їй удома та в садочку. Спілкування з дитиною відбувається в ігровій формі. Для того щоб виконати завдання, не треба спеціально готуватися. Як зазначають фахівці, «Дитина все це вміє робити, якщо, звичайно, її не позбавили можливостей набути ці навички – іграшок, книг, олівців» [10].

У Норвегії останній рік перебування дитини в дитячому садку є роком підготовки до школи. Пріоритетом підготовки є виховання самостійності: дівчаток і хлопчиків навчають зав'язувати шнурки, самостійно ходити в туалет. Передбачено відвідування дітьми школи, у якій вони будуть навчатися, та ігри на шкільних ігрових майданчиках. Навчання читання й письма має відбуватись у школі [9].

Висновки. Вивчення ефективного європейського досвіду підготовки дитини до школи дало можливість сформулювати такі висновки: провідним засобом розвитку й навчання є гра; освітній процес у дитячих садках спрямований на формування в дітей соціально-комунікативних і мовленнєвих умінь і навичок,

виховання самостійності; навчання читання, письма та математики з використанням академічних методів і прийомів у закладах освіти для дошкільників у багатьох розвинених зарубіжних країнах не передбачено – навчання відбувається через гру. Ці підходи, на нашу думку, сприяють збереженню фізичного, психічного й інтелектуального здоров'я дітей дошкільного віку, не позбавляють їх можливості грати.

Використані джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти), нова редакція: наказ МОН України від 12.01.2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Головіна О. Дати дітям бути дітьми. Як працює дошкільна освіта у Фінляндії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/daty-dityam-buty-ditmy-yak-pratsyuye-doshkilna-osvita-u-finlyandiy/>
3. Гнізділова О. А. Дошкільна освіта у Фінляндії: компаративний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15432/1/1.pdf>
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.
5. Підготовка дитини до школи в системі дошкільної освіти Республіки Польща [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Микитейчук Христина Іванівна; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів, 2020. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://old.lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2020/16433/avtoreferat_mykyteychuk_hrystyny_ivanivny.pdf
6. Підготовка дитини до школи в системі дошкільної освіти Республіки Польща [Текст]: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Микитейчук Христина Іванівна; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів, 2020. – 278 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://old.lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2020/16433/dysertaciya_mykyteychuk_hrystyny_ivanivny.pdf
7. Степанова-Камиш А. Використовувати кожен ситуацію для навчання: як працюють дитячі садочки в Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/vykorystovuvaty-kozhnu-sytuatsiyu-dlya-navchannya-yak-pratsyuuyut-dytyachi-sadochky-v-polshhi/>
8. Степанова-Камиш А. Як дошкілля Швеції враховує думку дитини й навчає її вчитись упродовж життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/yak-doshkillya-shvetsiyi-vrahovuye-dumku-dytny-j-navchaeye-yiyi-vchytys-uprodovzh-zhyttya/>
9. Швадчак Н. Дошкільна освіта Норвегії: як дітей навчають відповідальності й самостійності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/doshkilna-osvita-norvegiyi-yak-ditej-navchayut-vidpovidalnosti-j-samostijnosti/>
10. Як перевіряють дошкільнят у Німеччині на готовність до школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/%D1%87%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE-%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8-%D1%8F%D0%BA-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%8F%D1%8E%D1%82%D1%8C-%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8F%D1%82-%D1%83-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%96/a-49033092>

**Новизна – це завжди крок уперед,
«Впевнений старт» – це впевнений крок до шкільного навчання**

*Дудченко Рита Володимирівна,
директор;*

Бондаренко Ольга Миколаївна,

*Жмурко Людмила Олександрівна –
вихователь КЗ «Краснопавлівський ЗДО (ясла-садок)
комбінованого типу «Оленка» Лозівської міської ради
Харківської області»*

Новизна – це завжди крок уперед, а вислів новітнього часу «Навчання протягом життя» підштовхнуло нас опанувати певні знання щодо впровадження програми «Впевнений старт» на курсах від Академії дитинства від авторів програми та Харківської академії неперервної освіти.

Програма «Впевнений старт» – це забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою через

- створення фундаменту успішної дитини в умовах реалізації ідей Нової української школи;
- збалансування напрямів розвитку цілісної особистості дитини;
- створення сучасної системи методичного супроводу для педагогів і батьків.

Авторський колектив програми «Впевнений старт» наголошував, що в сучасному освітньому процесі важливим є не лише **що знає** вихованець, але **як** він може діяти, **якими** цінностями керується під час організації своєї діяльності. І саме діяльнісний підхід визначено як домінуючий. Саме за критеріями діяльнісного підходу організації життя дитини дошкільного віку всі її особистісні досягнення стають результатом ДОСВІДУ її продуктивної взаємодії з дорослими й однолітками, природним світом і світом людей. Лише виявляючи різні види активності, дитина має можливість переходити з репродуктивного рівня (дія за зразком дорослого) на творчий рівень. Ця програма цінна тим, що вона не лише надає чіткі змістові орієнтири у вигляді програмових завдань, а й допомагає на практиці організувати життєдіяльність дошкільників.

Свою роботу ми розпочали з батьківських зборів групи. Переконували у важливості роботи з дітьми саме за цією програмою, цим проектом як учасників Нової української школи. Батьки пішли нам назустріч і стали не просто спостерігачами, а й активними помічниками та учасниками. Ми звертали увагу батьківської громадськості на всі переваги програми, зокрема на те, що програма націлена на повний інформаційний день, сучасні форми роботи, розвиток комунікативних здібностей дітей та психологічної готовності дитини до школи, акцентували увагу на ефективність програми в дорослому житті, на тому, що здобуті знання легко використовувати в реальних життєвих ситуаціях, на практиці. Батьки одноголосно підтримали нас.

І 2020/2021 навчального року середня група «Світлячки» вже впевнено «стартувала» за новою освітньою програмою «Впевнений старт». У вересні педагоги та вихованці вперше ознайомилися з «Набором розвивальних завдань». Щоденне його використання дало свої позитивні результати, адже в ньому безліч різноманітних розвивальних завдань, до того ж дуже цікавих дітям. Це завдання на

уважність і на розвиток дрібної моторики рук. Діти вчилися порівнювати, міркувати, розповідати, пояснювати, доводити свою думку, доповнювати свої відповіді прикладами, формулювати ознаки, давати поради, складати розповіді, ділитися враженнями від виконаних завдань.

Також цінним став «Альбомом художньо-творчої діяльності». Велика робота проводилася зі сприймання дітьми художніх образів. За змістом репродукцій картин відомих художників дітям пропонувалися навідні коригувальні запитання: «Що тут відбувається? Що ви бачите тут такого, що дозволяє вам так думати? Що відчувають зображені на картині персонажі? Чи були ви коли-небудь у подібній ситуації?» Діти вчилися обмінюватися своїми міркуваннями та рішеннями, працюючи в парах і групах.

Великою допомогою та помічниками в роботі стали для нас також матеріали освітнього сайту «Впевнений старт».

За програмою велика увага приділялася роботі в парах, групах, формуванню дитячого колективу, умінню працювати в команді. Ми зрозуміли, що проживання дня за програмою «Впевнений старт» – це не лише зайнятість, а й зацікавленість дітей протягом дня за інтересами в групі. Тому нашим завданням було не лише давати дітям необхідний матеріал, а й підтримувати інтерес, допомагати втілювати в життя їх задуми, направляти, йти за дитиною. Робота розпочалася з ознайомлювального блоку, бо він важливий для адаптаційного періоду дітей, адже до всього нового потрібно звикнути. Майстерність педагога полягала в тому, щоб діти адаптувалися легко.

Труднощі з адаптацією дітей не виникали – вони із задоволенням сприйняли новизну. Новизна – це правила групи, традиції, трішки інший формат спілкування під час освітнього процесу: «Ранкове коло», «Спільне коло», «Вечірне коло». Особливе значення мають незвичні та цікаві для дітей соціально-ігрові проекти «Створюємо меблі», «Готуємо смачну піцу», «Йдемо в зоопарк» та інші, де у вихованців повною мірою можуть розкритися інтереси, таланти й здібності. Через певний час вони вже самі, без особливих нагадувань, бралися за руки, щоб створити дружнє ранкове коло, бо саме «Ранкове коло» було початком дня дошкільників, насиченим цікавими іграми, вправами, інформацією. Під час такої форми роботи діти знайомилися, училися вітатися, вибирали чергових помічників, заповнювали календар погоди, обговорювали сезонні зміни. «Ранкове коло» не обходилося без щоденної бесіди, присвяченої майбутній темі дня. Ця бесіда завжди спрямовувала увагу вихованців на ті види діяльності, що чекатимуть на них упродовж дня: поставити відповідні цілі, орієнтири, сформувати мотивацію. Щоб створити позитивну та дружню атмосферу, дітям пропонували таке завдання: «Назви товариша, який стоїть поряд, і охарактеризуй його», «Комплімент». Обов'язкова умова такого завдання – щира посмішка та звертатись, називаючи ім'я.

За програмою «Впевнений старт» дітям було цікаво в садочку: участь у проектах, сюжетно-рольових іграх, іграх-стратегіях (до речі, це перша програма, у якій вони сплановані), організація дизайн-студій, туристичних агенцій, «віртуальних» екскурсій з ролями екскурсоводів, добродійних акцій, модних показів, розробок дизайн групи – ось неповний перелік важливих щоденних дитячих справ.

Під час упровадження програми «Впевнений старт» ми впевнились, що учасники освітнього процесу набувають досвід практико-орієнтованої освіти. На відміну від традиційної дидактики, орієнтованої на засвоєння знань, практика

пропонованого впровадження спрямована на набуття не лише знань, а й умінь і навичок практичної діяльності – досвіду взаємодії та досвіду творчої діяльності, який виступає критерієм сформованих компетентностей (соціальних, комунікативних, пізнавальних, образотворчих та ін.). Діти навчилися і вміють взаємодіяти в групах, парах, презентувати свої роботи, не бояться брати інтерв'ю в однолітків і дорослих, планувати діяльність, упевнено почувати себе в колективі.

Важливого значення набуває тісна співпраця сім'ї та дитячого садка.

Співробітництво, партнерство, довіра – основні принципи, на яких має ґрунтуватися взаємодія педагогів і родин вихованців. Трішки зусилля вихователя – і батьки дошкільнят теж активно долучилися до роботи за програмою «Впевнений старт». Таким чином виховні впливи дошкільного закладу та сім'ї було об'єднано. Батьки систематично отримували від вихователя освітні педагогічні рекомендації. Відповідно до своїх можливостей вони намагалися впроваджувати їх удома. У великій нагоді стала «Книга для батьків», яка містить поради щодо створення повного інформаційного дня дитини; можливостей спільної продуктивної взаємодії із власною дитиною вдома; а **також висвітлює актуальні питання розвитку й виховання дитини на етапі передшкільного періоду**. На закріплення кожної теми батьки разом із дітьми виготовляли продукт – книжечки, меблі з покидькового матеріалу, аплікації тощо. У багатьох сім'ях навіть з'явилася традиція щоденних бесід про прожитий день, обговорення вражень і позитивних змін, досягнень, поточних проблем і способів їх вирішення. Батьки зауважили, що робота за цією програмою дає позитивні результати: у дітей значно покращилася пам'ять, збагатилася уява, зріс рівень культури та самообслуговування; вони стали більш самостійними, наполегливими, зросла їхня самооцінка. На нашу думку, якщо батьки бачать активну роботу з дітьми кожного дня, якщо діти захоплено розповідають близьким про прожитий день, то більшість батьків стануть однодумцями педагогів.

Використання програми «Впевнений старт» цілком забезпечило формування психологічної зрілості дошкільників, їх готовності до навчання в умовах Нової української школи.

Однією з особливостей програми «Впевнений старт» є використання нової термінології. Зокрема, у наш педагогічний сленг увійшли такі поняття: «ранкове коло», «спільне коло», «вечірнє коло», «конструктор активностей», «ранкові зустрічі». Поняття «ранкова зустріч» увійшло в наше життя як одна з форм роботи з дітьми старшого передшкільного та молодшого шкільного віку, яку з великим бажанням почали впроваджувати вихователі ЗДО та вчителі-початківці шкіл у своїй щоденній діяльності. Це зустріч на початку дня всієї об'єднаної спільноти (як на мене, то неважливо – групи дошкільнят, клас дітей початкової ланки або група дорослих педагогів). Сидячи або стоячи в колі один проти одного, кожен із учасників шанобливо та вдумливо вітається з друзями, після чого впродовж короткого часу ділиться власним досвідом зі своїми товаришами, які з повагою слухають і ставлять свої запитання, роблять зауваження. Після цього всі присутні беруть участь у короткій, енергійній груповій вправі, насамперед для того, аби підсилити певні навички, виховати почуття неконкурентної команди та відчуття єдності. Ранкова зустріч має закінчуватися щоденними новинами, які зазвичай готує ведучий/ведуча (вихователь, учитель або визначений дорослий), щоби підкреслити актуальні питання чи завдання цього дня.

У нашому закладі дошкільної освіти ми ініціювали практику ранкової зустрічі також і для роботи з педагогами, як одну з перших форм роботи, орієнтованих на особистість, рівні її обізнаності з певного напрямку. Тобто вихователі, які практикують із дітьми, мають можливість відчувати переваги форм реалізації програми «Впевнений старт» на собі особисто. Ранкову зустріч легко провести, вона закладає підґрунтя для інших змін, які потребують більшого досвіду, може розглядатися як частина семінару, майстер-класу, наради, педагогічної ради чи батьківських зборів... *Мета ранкових зустрічей для педагогів:* практично ознайомити педагогічних працівників зі структурою ранкової зустрічі; «програвання» ними самими всіх її складових; згуртування педагогічного колективу, створення доброзичливого, позитивного мікроклімату в ньому, подача нової інформації в новій інтерактивній формі.

Під час участі в цих ранкових зустрічах педагоги здобувають новий досвід; вони ніби стають дітьми, а ведучий подає їм нову інформацію, проводить ігри відповідно до теми, спонукаючи мобілізуватись, вийти із зони комфорту, проявити себе в нестандартній ситуації. Такі ранкові зустрічі допомагають активізувати людей, зняти стрес, переключити увагу, здобути позитивний досвід, дозволяють розкрити творчий потенціал педагогів. Вважаємо, що ранкові зустрічі варто враховувати управлінцям в освіті як одну з нетрадиційних форм роботи з педагогічним колективом і з батьками вихованців, адже всі дорослі – це великі діти, і про це не варто ніколи забувати...

Пропонуємо алгоритм проведення ранкової зустрічі для педагогів.

Складові ранкової зустрічі для педагогів

Вітання. Учасники групи вітаються та з цього моменту розуміють, що вони є повноправними членами спільноти. Вони збираються в коло разом із ведучим. Усі звертаються один до одного на ім'я, що допомагає створити атмосферу товарищескості, довіри, взаєморозуміння. Усі, як діти, так і дорослі, прагнуть любові, позитивної оцінки, прагнуть почуватися часткою спільноти. Кожен розуміє всю важливість і допомагає іншим відчувати себе членами групи, яких цінують. Вітання створює спокійний та розважливий настрій для обміну інформацією.

Обмін інформацією. Учасники висловлюють свої думки, відбувається обмін досвідом і зароджуються важливі теми для обговорення. Кожен має право запитати щось один про одного. Ця складова ранкових зустрічей розвиває навички, які допоможуть учасникам навчитися говорити й чути один одного.

Групове заняття є наступним компонентом після осмислення та розуміння інформації. У групі створюється відчуття єдності, радості через проведення тренінгових вправ, психологічних етюдів, виконання пісень і промовляння віршів, сумісних ігор, виконання коротких завдань тощо.

Щоденні новини. Це оголошення теми, що має вивчатися цього дня, а також обмірковування події чи заходів, що відбувалися напередодні. Щоденні новини тренують спеціальні чи професійні навички, які сприяють розвитку певних здібностей. Цей компонент ранкових зустрічей може містити різнопланові завдання (інформація про знаменні події цього дня, перегляд алгоритму проведення певної діяльності тощо). Такі заняття дають початок діяльності кожному члену групи. Узагальнення найкращого досвіду сприяє розвитку доброти, емпатії та включення. Повторення таких демократичних взаємодій та звичних занять дає надзвичайні результати як у спільноті закладу, так і поза її межами. Ведучий

ранкової зустрічі несе відповідальність за проведення ранкової зустрічі та моделювання демократичної поведінки всіх її учасників.

Як на нашу думку, адаптація ранкової зустрічі як технології, започаткованої для роботи з дітьми, у межах формату роботи для дорослих, зокрема вихователів ЗДО, має за основну мету створити спільноту однодумців, активізувати педагогів, зацікавити їх сучасними підходами до різноманіття роботи з дітьми шляхом апробації власне на собі всіх моментів інноваційної технології...

У наш непростий час знецінення в суспільстві професії педагога взагалі, а особливо професії вихователя, іноді управлінцю дуже складно підібрати кадри, які відповідали б вимогам посади та задовольняли потреби конкретного закладу, його направленості в діяльності, рівню впровадження технологій тощо... Що ж у зазначеній ситуації можна сказати про згуртованість колективу? Його цілеспрямованість? Об'єднання заради певної мети чи творчої задумки? Ось однією з форм у вирішенні питання активізації та згуртованості педагогів закладу саме і є ранкова зустріч для дорослих.

У чому полягає важливість створення спільноти? Спільнота дає відчуття єдності. Члени спільноти живуть у більшому суспільстві, але вони пов'язані один з одним спільними інтересами та цінностями. Створення спільноти педагогів-однодумців вимагає часу, витримки, цілеспрямованості та небайдужості керівника, який очолює заклад. Лише взаємне піклування, доброзичливе спілкування та особистісні зв'язки сприяють створенню спільноти педагогів-однодумців. У центрі уваги ранкової зустрічі для педагогів, її метою є саме співпраця заради вихованців, покращення умов у закладі, опанування інновацій та змін у нормативно-правовій базі, спільне навчання, а не конкуренція чи хизування власними надбаннями. Це забезпечує основу, на якій педагоги мають можливість здобувати знання, що виходять за межі їх безпосередніх посадових обов'язків, працювати на благо дітей, отримуючи при цьому незрівнянне задоволення...

Орієнтовне планування ранкових зустрічей із педагогами закладу дошкільної освіти

№ пор.	Назва теми	Період проведення
1.	«Організований початок нового навчального року»	Вересень
2.	«Діяльність консультативного центру при ЗДО»	Вересень
3.	«Обов'язковість отримання дошкільної освіти дітьми 5-го року життя»	Жовтень
4.	«Просвітницька діяльність ЗДО як Школи сприяння здоров'ю»	Жовтень
5.	«Підтримка батьків вихованців – запорука успіху функціонування ЗДО»	Листопад
6.	«Актуальні зміни в нормативно-правовому забезпеченні дошкільної освіти»	Листопад
7.	«Мнемотехніка дітям передшкільного віку»	Грудень
8.	«LEGO-технології в дитячому садку»	Грудень
9.	«Англійська мова для сучасної людини»	Січень
10.	«STREAM-освіта для дошкільників – новий підхід до розвитку дітей»	Січень
11.	«Ранкові зустрічі та Лялька як персона – інноватика в дошкільлі»	Лютий
12.	«Підсумки результатів атестації»	Лютий
13.	«Розвиток степ-аеробіки як одна з оптимальних умов удосконалення рухової активності дитини»	Березень
14.	«Розвиток мовлення засобами LEGO»	Березень

15.	«Організація збалансованого харчування дошкільників»	Квітень
16.	«Сьогодні дошкільник, а завтра – школяр... Підготовка дошкільників до навчання в школі в умовах НУШ»	Квітень
17.	«Психологічний дискомфорт у дитини в період перебування в ЗДО: причини, наслідки, шляхи попередження»	Травень
18.	«Інклюзивна освіта в нашому ЗДО. Підсумки»	Травень

Як висновок, хочемо наголосити, що сучасні діти – це не ті діти, що були десять років тому; і педагоги – зовсім не ті... Сучасні люди, незалежно від віку та можливостей, швидко все запам'ятовують, опановують гаджети, технології прогресу, їм потрібно увесь час щось нове й цікаве, інакше й слухати не будуть діти вихователя, а працівники – управлінця, керівника закладу... Як на нашу думку, програма «Впевнений старт» розрахована саме на сучасних людей, які можуть засвоїти набагато більше знань. У програмі «Впевнений старт» уперше **сім'ю визнано основною соціальною інституцією**, відповідальною за якісну підготовку дітей до оволодіння життєвою компетенцією. Тому тільки спільні зусилля дошкільного закладу, сім'ї та школи приведуть до бажаного результату – якісної підготовки дітей до шкільного життя, а перехід до шкільного навчання зроблять безболісним і успішним. А успішне навчання в НУШ базується на знаннях, набутих у дошкільному дитинстві.

Авторські розробки ранкових зустрічей для дорослих:

1. Ранкова зустріч для дорослих [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://super.urok-ua.com/rankova-zustrich-v-pedagogichnomu-kolektivi-zakladu-doshkilnoyi-osviti-poyednannya-formi-roboti-z-pedagogami-ta-zrazka-uprovadzhennya-innovatsiynoyi-tehnologiyi-v-robotu-z-ditmi/>
2. Активність із дітьми дошкільного віку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Uw-8T1eu19c>

Наступність і перспективність дошкільної та початкової освіти через реалізацію освітньої програми «Впевнений старт»

*Пугайкіна Тетяна,
вихователь Андріївського закладу дошкільної освіти (ясла-садок)
Донецької селищної ради
Ізюмського району Харківської області*

Перед батьками всіх поколінь стоїть одне і те саме завдання – зробити дитину щасливою. Для дитини щастя – це відчуття любові, прийняття свободи, відсутність страхів, здатність відчувати себе відкритою світові та прийнятою цим світом [2, с. 4]. Вона відчуває щастя, реалізуючи себе в різних формах і видах активності, де повною мірою розкриваються її особисті інтереси, таланти і здібності [2, с. 5]. Вступ до школи – важлива й не проста подія в житті дітей. Вони опиняються в нових умовах із новими правилами та обов'язками, у новому колективі однолітків. Тож незмінним завданням дорослих є формування в маленької людини почуття гідності, відчуття свободи й захищеності одночасно.

Сьогодні в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» перед вихователями та вчителями початкової ланки стоїть важливе завдання – забезпечення легкої адаптації дитини до нового соціального статусу учня/учениці початкової школи. Це можливо за умови реалізації принципів перспективності та наступності між суміжними ланками освіти. Залежно від того, наскільки батьки й педагоги зможуть підготувати, правильно адаптувати дитину до нового періоду її життя – переходу від періоду дошкільного дитинства до періоду шкільного віку, буде закладатися успішне підґрунтя до подальшого навчання.

Державний стандарт початкової освіти й нова редакція Базового компонента дошкільної освіти мають багато спільного:

- визнання цінності дитинства;
- повага до дитини,
- визнання унікальності й обдарованості кожної дитини;
- зміцнення та збереження фізичного, психічного і соціального здоров'я;
- організація освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу;
- використання ігрових технологій розвитку, навчання й виховання дошкільників і молодших школярів;
- формування в здобувачів дошкільної та початкової освіти ключових компетентностей;
- здійснення педагогічного партнерства [1, с. 3].

Провідні види діяльності дітей старшого дошкільного віку (спілкування, гра, рухова, пізнавальна, господарсько-побутова, художньо-естетична) розвиваються та змістовно збагачуються під час навчання в початковій школі. Основою формування ключових компетентностей дітей у початковій школі є базові якості особистості дитини, набуті в період дошкільного дитинства. Шкільне навчання, у свою чергу, має забезпечити взаємозв'язок, розширення, поглиблення й удосконалення попередньо отриманих старшими дошкільниками знань, умінь і навичок. В. О. Сухомлинський говорив: «Без гри немає й не може бути повноцінного розумового розвитку учнів». Якщо ігрова діяльність недостатньо сформована, то процес формування наступного виду провідної діяльності – навчальної – зазнає труднощів. Причина: недостатньо розвинена уява, соціальні навички, довільність тощо. Наступність необхідна для створення єдиного освітнього процесу, який логічно продовжується від дошкільного закладу до ліцею, що допомагає дитині досягти цілісного розвитку особистості. **Про дошкільну зрілість можна говорити тільки тоді, якщо в дитини сформовані відповідні життєві навички: позитивне ставлення до світу, себе та інших, адекватна самооцінка, готовність до взаємодії з дітьми та дорослими, уміння організувати гру, гратися, діяти разом, прагнення бути частиною групи, здатність співчувати, надавати допомогу та просити про неї, уміння миритися, вибачатися, вибачати, уміння слухати іншого, комунікативно-мовленнєві навички, навички прийняття рішень і розв'язання проблемних ситуацій.** Така дитина демонструє дошкільну зрілість і готова до нового способу організації життя, готова до систематичного шкільного навчання.

Батьки, педагоги та психологи прагнуть, щоб дитина, яка прийшла до школи, була впевнена в собі, мала розвинуті здібності, досвід у спілкуванні, розуміння того, як вирішувати дослідницькі питання, уміла аналізувати й робити висновки. **Для забезпечення успішного розвитку дитини та якісної передшкільної освіти**

наш дошкільний заклад прийняв рішення працювати за освітньою програмою «Впевнений старт», яка повністю співпадає з напрямками реформованої початкової освіти. Розпочали свою роботу з проведення батьківських зборів, на яких презентували батькам зміст програми та комплекс навчально-методичного забезпечення до неї.

Реалізація програми «Впевнений старт» забезпечує оптимальні фізичні та інтелектуальні навантаження з метою охорони здоров'я та покращення фізичного, психоемоційного стану й соціального благополуччя дитини [1, с. 4]. Основна ціль програми – це особистісний розвиток дитини, який базується на вмінні використовувати знання в реальних життєвих ситуаціях, на практиці. Освітні завдання програми потребують реалізації специфічно дитячих видів діяльності (спілкування, гра, образотворча, господарсько-побутова, пізнавально-дослідницька, здоров'язбережувальна діяльність). Це забезпечує формування психологічної зрілості дошкільника, готовності дитини до систематичного навчання в умовах нової української школи.

Головною цінністю освіти дитини дошкільного віку має стати цілісність образного світосприймання, у якому поєднуються образ, думка та ціннісне ставлення. Педагогічний колектив закладу спрямовує свої зусилля на всебічний розвиток кожної дитини, становлення її особистості, формування образу власного «Я», що ґрунтується на набутих ціннісних орієнтаціях. Сучасні діти більш прагматичні, що й вимагає цілеспрямованості, осмисленості дій в освітньому процесі з дошкільниками [2, с. 5]. Тож ми навчаємо дітей організовувати свою діяльність в умовах швидкоплинності та багатозадачності. Дітям пропонуються різноманітні специфічні дитячі види діяльності – ігрова, пізнавальна, художньо-образна. Надаємо їм безцінну розвивальну практику чергування різних видів активності та здатності переключатися, розслаблятися. На відміну від традиційної дидактики, орієнтованої на засвоєння знань, цей підхід спрямовано на набуття, крім знань, умінь і навичок, практичної діяльності – досвіду взаємодії та досвіду творчої діяльності, який виступає критерієм сформованих компетентностей (соціальних, комунікативних, пізнавальних, образотворчих тощо). Педагоги самостійно конструюють день з урахуванням інтересів і можливостей дітей. **Діти мають можливість не лише брати участь в організованих формах групового навчання, а й самовизначатися в різних видах активності, діючи одноосібно чи в малих підгрупах.**

Різні моменти дня наповнені значимими для дітей традиціями і ритуалами. Підгрупова робота зі старшими дошкільниками дає можливість сформувати ровесницькі взаємини. «Коло друзів» – спосіб об'єднання дітей для спільної конструктивної розмови: ділитися своїми думками, ставити запитання, реагувати, обґрунтовувати свою особисту позицію. Виставка-презентація дитиною своїх діяльнісних досягнень – важливий момент для неї заявити спільноті про себе. Дитячий фільм-зал, контрольований вихователем, сприяє вихованню культури, розвиває пізнавальний інтерес, розширює світогляд дитини. Велику увагу приділяємо дослідницькій діяльності, не даємо знання дітям у готовому вигляді, а стимулюємо бажання отримати їх самостійно чи з незначною допомогою дорослого через різноманітні дослідницькі дії в різних видах діяльності.

Особливе місце відводиться реалізації проєктів, які організовуються впродовж останніх двох днів проживання певної теми. Соціально-ігрові проєктування націлені на розвиток у дітей мовлення, творчого задуму,

конструктивної взаємодії, уміння аналізувати, систематизувати. Під час реалізації проєктів: «Створюємо музей», «Готуємо смачну піцу», «Знімаємо кіно», «Іграшкова крамниця» та інших діти взаємодіяли один із одним, працювали в команді, дружно й доброзичливо розподіляли ролі, планували свої дії та захоплювалися своїми результатами.

З упровадженням програми «Впевнений старт» ми переглянули підходи щодо підготовки дітей до школи, зрозуміли, що **в роботі з дошкільниками немає місця «шкільній» моделі навчання**, головне – не перевантажувати дітей навчальною інформацією. Пріоритетом стало не навчання, а розвиток і виховання. Сьогодні треба виховувати, спираючись тільки на гідність і повагу, а не на слухняність і тиск.

Для забезпечення наступності між нашим дошкільним закладом і початковою ланкою Андріївського ліцею № 1 встановлено тісний двосторонній зв'язок на основі угоди про співпрацю, який здійснюється за такими напрямками:

- робота з дітьми;
- співпраця педагогічних колективів;
- спільна робота з батьками.

Необхідною умовою успішного розв'язання завдань наступності є **встановлення зв'язку та творчої співпраці між ЗДО і початковою школою на рівні заходів з дітьми**. Щоб дитина позитивно ставилася до школи, потрібно сформулювати основну передумову навчальної діяльності – інтерес до навчання. Проте робити це потрібно не під час занять, а під час ігор. Бо саме гра є провідним видом діяльності дошкільників. Тому, аби зацікавити дітей шкільним життям, систематично проводимо:

- читання та обговорення творів художньої літератури про школу;
- бесіди про школу й ознайомлення з деякими правилами поведінки учнів;
- сюжетно-рольові та режисерські ігри «Ми – школярі»;
- розгляд картин та ілюстрацій із зображенням учителів, школярів, класної кімнати тощо;
- перегляд коротких відеороликів про шкільне життя.
- екскурсії до приміщення ліцею, ознайомлення з класами, спортивною залом, бібліотекою.

Щорічно проходить знайомство старших дошкільнят із майбутніми вчителями. Традиційно восени наші дошкільнята відвідують свято «Першого дзвоника», де вони мають можливість ознайомитися зі шкільним життям і привітати першокласників.

Важливим елементом взаємозв'язку є обмін досвідом між вихователями та вчителями початкової школи. Для цього ми застосовуємо різні форми методичної роботи:

- ознайомлення педагогів із програмами дошкільної та початкової ланки;
- взаємне відвідування вихователями й учителями відкритих занять/уроків;
- проведення спільних семінарів-практикумів, конференцій, консультацій, педагогічних рад, засідань «круглих столів»;
- організація спільних методичних об'єднань, творчих груп педпрацівників закладів дошкільної освіти і початкової школи;

- проведення моніторингових досліджень знань, умінь і навичок дітей старшого дошкільного віку відповідно до Базового компонента дошкільної освіти.

Постійно відбувається **спільна робота педагогів із батьками в дистанційному форматі**, що передбачає проведення низки заходів:

- батьківські збори «Що потрібно для успішного старту першокласника?»;
- консультації «Дитина та школа: як примирити батьківські мрії з реальністю», «Що має знати і вміти дитина, коли йде до школи»;
- анкетування «Чи хоче моя дитина до школи»;
- тестування «Чи готова дитина до навчання в школі».

Робота з батьками на період дії правового режиму воєнного стану здійснюється дистанційно за допомогою сайту закладу, сторінки закладу Facebook, груп батьків у вайбері. Ці всі форми взаємодії з батьками допомагають підвищити їх психолого-педагогічну культуру та збагачують практику сімейного виховання.

На сьогодні реалізація завдань із підготовки вихованців до школи дуже ускладнена воєнним станом, уведеним в Україні. Адміністрація, вихователі докладають чимало зусиль щодо якісної підготовки дошкільнят. Педагоги, проводячи дистанційні заняття, використовують потенціал і можливості Інтернет-платформи Google Meet. Вихователі створюють власні відеоролики, віртуальні подорожі, презентації, дидактичні ігри.

Своєю місією ми вважаємо розвиток самодостатньої особистості, здатної до творчого й позитивного мислення, комунікацій та отримання дитиною задоволення від освітнього процесу.

Лише об'єднавши зусилля педколективів закладу дошкільної та початкової ланки освіти, а також отримавши підтримку батьків, можна забезпечити психологічно виважений і успішний для дитини перехід із попереднього рівня освіти на наступний.

Лише вдалий старт дає надію на успішний фініш!

Використані джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник Т.О. Піроженко: сайт МОН, 2021р. [Електронний ресурс].
2. Впевнений старт: книга вихователя: методичний посібник. У 3-х частинах / наук. ред. Т. О. Піроженко; заг. ред. О. Ю. Хартман. – 2-ге видання, стереотип. – Київ: Українська академія дитинства, 2018. – 112 с.
3. Впевнений старт: книга вихователя, середній дошкільний вік: методичний посібник. У 3-х частинах / наук. ред. Т. О. Піроженко; заг. ред. О. Ю. Хартман. – К.: Українська академія дитинства, 2019. – 128 с.
4. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; за заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. – 2-ге видання, стереотип. – Київ: Українська академія дитинства, 2018. – 80 с.
5. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей середнього дошкільного віку / Н.В. Гавриш, Т.В. Панасюк, Т.О. Піроженко, О.С. Рогозянський, О.Ю. Хартман, А.С. Шевчук; за заг.наук.ред. Т.О. Піроженко.– К.: Українська академія дитинства, 2019. – 80 с.
6. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В.О. Огнев'юк; авт.кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертутіна (та ін.); наук. ред. Г.В. Беленька; Київський ун-т ім. Б. Грінченка. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. – 440 с.

7. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / наук. ред. Г. В. Беленька, О. А. Половіна, І. В. Кондратець; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертугіна, К. І. Волинець та ін. – К.: ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2021. – 568 с.
8. Наказ МОН України «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція від 12.01.2021 № 33 [Електронний ресурс].
9. Лист МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249 «Щодо забезпеченості наступності дошкільної та початкової освіти» [Електронний ресурс].
10. Додаток до листа МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249 «Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти» [Електронний ресурс].
11. Лист МОН України «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2022/2023 навчальному році» від 14.09.2022 № 1/10686 – 22 [Електронний ресурс].
12. Рейпольська О. Показники життєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку / О. Рейпольська // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2022. – № 3 – 4. – С. 4 – 8.
13. Середенко О. Крок до школи, або як ми налагоджуємо наступність між ланками освіти / О. Середенко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2021. – № 2. – С. 34 – 37.
14. Буклет. Як підготувати дитину до школи: п'ять порад для батьків // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2021. – № 4.

Освітні платформи та сайти

1. КВНЗ Харківська академія неперервної освіти: eby-post-diploma,Kharkov.ua
2. Національна освітня платформа – Всеосвіта: vseosvita.ua
3. Сайт МОН. Дошкільна освіта. Наступність між дошкільною та початковою освітою: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/nastupnist-mizh-doshkilnoyu-ta-pochatkovoyu-osvitoyu>
4. Електронний журнал «Вихователь-методист»: emetodyst.mcfra.ua
5. Портал «Педрода»: <https://oplatforma.com.ua/article/2345-zabezpechennya-nastupnost-zdo-ta-nush>

Перспективність і наступність дошкільної та початкової освіти: практичний аспект

*Образцова Людмила,
заступник директора з НВР
Красноградського ліцею № 3*

Законодавство України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту» передбачають безперервність і наступність у єдиній системі освіти між усіма ланками та визнають пріоритетну роль дошкільної освіти як обов'язкової первинної її складової.

Питання наступності, перспективності дошкільної та початкової освіти завжди були актуальними для педагогічної спільноти. Особливо актуальним це питання є сьогодні, з переходом загальної середньої освіти на нові терміни, структуру, зміст навчання.

Це питання висвітлено в Державному стандарті дошкільної освіти (БКДО), а саме збереження самоцінності дошкільного дитинства, визначення особливостей та вимог до рівня розвиненості, освіченості та вихованості дитини дошкільного віку,

забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою. Робота з наступності щодо єдиних вимог до кінцевих результатів розвитку й виховання старших дошкільників вихователя та вчителя повинна бути системною й систематичною.

Особливістю Красноградського ліцею № 3 Красноградської міської ради Харківської області є наявність двох підрозділів – дошкільного та шкільного, тому маємо достатній досвід роботи з наступності й перспективності між дошкільною та початковою освітою.

У закладі освіти склалася система роботи, що передбачає організаційну, методичну, освітню діяльність, забезпечує комфортний перехід дітей старшого дошкільного віку до початкової школи та допомагає адаптуватися батькам до шкільного життя їх дитини.

1. Організаційна діяльність

Процес формування контингенту першокласників відбувається задовго до початку навчального року й умовно розподіляється на три етапи: організаційний, підготовчий, заключний.

Заходи	Зміст	Виконавці
Організаційний етап (лютий)		
Опитування батьків дітей старших груп	Попереднє опитування батьків щодо бажання обрати школу для навчання дитини	Вихователі старших груп
Формування попередніх списків 1-го класу	Визначення кількісного складу майбутніх першокласників	Співпраця вчителя з вихователем
Планування роботи школи вихідного дня	План роботи «Школи для батьків майбутнього першокласника»	Учителі
Робота консультативного пункту	Консультації батьків майбутніх першокласників	Учителі, вихователі
Підготовчий етап (березень – травень)		
Робота «Школи для батьків майбутніх першокласників» (4 зустрічі: березень – квітень)	Ознайомлення з: Порядком зарахування учнів до ЗЗСО, Державним стандартом початкової освіти, готовністю дитини до навчання в школі, харчуванням і організацією роботи ГПД, освітнім середовищем у ЗЗСО, Правилами поведінки учня у школі.	Адміністрація ліцею, учителі, практичний психолог, соціальний педагог, учитель-логопед
Участь батьків у Регіональних інтернет-зборах для батьків майбутніх першокласників	Ознайомлення батьків із нормативними документами щодо вступу дитини до 1-го класу та матеріалами з питань готовності дітей до школи	Вихователі, батьки майбутніх першокласників
Діагностичне дослідження	Готовність дітей до школи	Практичний психолог
Педагогічна рада (травень)	Готовність дітей до школи (довідка). Результати моніторингу рівня сформованості компетентностей старших дошкільників (довідка)	Психолог Вихователь-методист
Заключний етап (вересень – жовтень)		
Відвідування уроків, діагностичне дослідження	Моніторинг рівня адаптації випускників до умов навчання в початковій школі	Адміністрація ліцею, практичний психолог
Нарада при директорі	Адаптація учнів 1-х класів до навчання в ліцеї	Директор ліцею, практичний психолог

II. Методична діяльність

Важливою складовою щодо забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою є розвиток і вдосконалення професійних компетентностей педагогів засобами участі в різноманітних методичних заходах.

Заходи	Учасники	Тематика	Відповідальний
Круглий стіл	Педагогічний колектив	Забезпечення розвитку дошкільної та початкової освіти в умовах реформування загальної середньої освіти на засадах Концепції Нової української школи	Заступники директора з НВР
Групові консультації	Учителі Учителі, вихователі, спеціалісти	1. Психологічна готовність учителів початкової школи до викладання в НУШ 2. Розвиток емоційно-вольової сфери дошкільника для успішного подолання адаптації в 1 класі 3. Як допомогти дитині перебороти негативні думки 4. Емоційний розвиток як запорука успішної дитини	Практичний психолог
Консультації	Учителі, вихователі	НУШ: Формування наскрізних умінь у дошкільника та молодшого школяра, що сприятимуть навчанню впродовж усього життя	Вихователь - методист, заступник директора з НВР
	Учителі початкових класів	Розвиненість фонематичного слуху та його вплив на оволодіння письмом	Учитель-логопед
Майстер-клас	Учителі початкових класів	Використання в освітньому процесі розвивальних технологій блоки Дьенеша, палички Кюізенера	Вихователь старшої групи
Інтерактивний тренінг	Учителі, вихователі	Інноваційні методи та сучасні практики (STEM) STREAM - освіти	Заступники директора з НВР
Круглий стіл	Учителі, вихователі	Наступність і перспективність у роботі ланок дошкільної та початкової школи	Вихователь-методист
Засідання ШМО вчителів початкових класів	Учителі початкових класів за участю вихователів	1. Державні стандарти дошкільної та початкової освіти. 2. Використання ігрової технології: конструктор LEGO в освітньому процесі (обмін досвідом)	Вихователь-методист, керівник ШМО вчителів початкових класів
Семінар	Вихователі, учителі	«Як допомогти дитині подолати агресивну поведінку»	Практичний психолог
Постійно діючий семінар	Учителі початкових класів, вихователі	«Мова педагога як засіб розвитку та виховання особистості дитини»	Учитель-логопед

Вступаючи у взаємодію з учителем, діти не відразу здатні слухати нового педагога, розуміти, виконувати його вказівки, інструкції, вимоги. Тому вчителю будуть потрібні знання про вікові та індивідуальні особливості його майбутніх учнів, які він може отримати від вихователя старшої групи. Саме в організаційний період, спілкуючись із вихователями групи, учитель отримує інформацію про індивідуальні особливості, потреби, задатки, уміння, таланти кожної дитини – майбутніх учнів його класу.

Починаючи з II півріччя, учитель має можливість познайомитися з майбутніми учнями на базі дошкільного підрозділу, застосовуючи різні форми взаємодії педагогів із дітьми старшого дошкільного віку.

Термін	Учитель	Вихователь	Мета заходу	Зміст роботи
Грудень – лютий	Відвідування занять, розваг, інших видів діяльності в старшій групі	Проведення відкритих занять, інших видів діяльності	Можливість дізнатися не тільки про рівень засвоєних знань вихованцями старшої групи, а й ознайомитися зі стилем спілкування вихователя та дітей, із правилами в групі, рівнем сформованості колективу, рівнем спілкування однолітків, сформованість команди	Спілкування вихователів і вчителів щодо сильних і слабких сторін дитячого колективу. Обмін думками, порадами, лайфхаками
Останній тиждень січня – перший тиждень лютого (методична декада)	Взаємовідвідування занять у межах методичної декади за темою, визначеною планом роботи на рік	Взаємовідвідування уроків у межах методичної декади	Обмін досвідом педагогів із використання інноваційних технологій для підвищення якості освітнього процесу	Наступність у використанні технологій, методів, методик і рівень їх застосування з відповідною категорією дітей
Квітень – травень	Ознайомлення з індивідуальними особливостями дітей, рівнем розвитку дітей з ООП	Моніторинг оцінювання рівня сформованості компетентностей дітей старшого дошкільного віку (підсумковий) відповідно до БКДО, перегляд карти досягнень дитини з ООП	Отримання цілісного уявлення про рівень засвоєння програми, сформованості компетентностей (аналіз результатів, за необхідності, корекція в літній період)	Вихователі старшої групи
Вересень	Відкриті уроки для вихователів	Відвідування уроків у 1-му класі	Спостереження за роботою своїх випускників на уроці (уміння слухати вчителя, активність на уроці, поведінка), рівень сформованості ключових компетентностей у випускників	Спілкування вчителів і вихователів щодо індивідуальних особливостей дітей, їх вплив на шкільне життя. Обмін думками, порадами, лайфхаками

III. Освітня діяльність

Забезпечення кожній дитині дошкільного віку рівних можливостей до здобуття дошкільної освіти – одне з найважливіших завдань ЗДО. Освітня робота з дітьми, починаючи з раннього віку, орієнтується на реалізацію кінцевої мети дошкільної освіти – виховання життєздатної, самостійної, природної у своїй поведінці, життєво компетентної особистості.

Для формування ключових компетентностей та наскрізних умінь дошкільників необхідно виокремити: ігрову діяльність, діяльнісний підхід і отримання емоційно позитивних вражень. Найефективніше розвиток і виховання відбувається тоді, коли діти здобувають досвід, який вони використовують у своїй діяльності.

Освітні форми роботи

ЗЗСО	ЗДО	Зміст
Тематичні тижні: Природничих і гуманітарних наук. Учні 1-х класів, які відвідують ГПД	Тематичні тижні: Тиждень Науки «101 відповідь на 100 запитань»	Залучення вчителів-предметників. Екскурсії старших дошкільників у класи хімії, фізики, інформатики
	Тиждень LEGO «Транспорт майбутнього» або «Вітамінний сад, город» Наприкінці тижня виставка робіт	Конструювання будівель, споруд, техніки, овочів і фруктів за темою тижня відповідно до вікової групи
	Фестиваль казки (тиждень театрів)	Вистави за участі дітей та дорослих (вихователів, батьків), що відповідають віку дітей (протягом тижня)
Початкова школа з 2017 року є учасником Міжнародного освітнього проєкту «Сприяння освіті», засновник МОН України та The LEGO Foundation	Заклад дошкільної освіти з 2017 року є учасником Міжнародного освітнього проєкту «Сприяння освіті», засновник МОН України та The LEGO Foundation	Використання в освітньому процесі комплектів «6 цеглинок», LEGO Duplo Play Box, LEGO Sistem, з 2018 року участь у Всеукраїнському фестивалі гри, навчання та натхнення Play Fest (дипломи переможців у різних номінаціях)
Участь у Всеукраїнському уроці доброти про гуманне ставлення до тварин Благодійної організації «Благодійний фонд «Щаслива лапа».	Участь у Всеукраїнському уроці доброти про гуманне ставлення до тварин Благодійної організації «Благодійний фонд «Щаслива лапа».	Проведення занять, участь у благодійних акціях

У всіх заходах брали участь батьки, старші брати й сестри. В освітній діяльності не відокремлюємо від групи однолітків дітей з особливими освітніми потребами.

Вступ до школи – це відповідальний та складний період у житті кожної дитини, тому важлива її особистісна готовність до навчання. Щорічно відстежуємо готовність дітей старшого віку до школи й маємо такі результати: 2018 рік – 49 дітей: високий рівень – 22 дитини (45%); середній рівень – 24 дитини (49%); низький рівень – 3 дитини (6%), із них 2 дитини – випускники інших садочків; 2019 рік – 52 дитини: високий рівень – 22 дитини (42%); середній рівень – 26 дітей (50%);

низький рівень – 4 дитини (8%), із них 2 дитини з особливими освітніми потребами залишились у дитячому садку; 2021 рік – 45 дітей: високий рівень – 17 дітей (38%); середній рівень – 27 дітей (60%); низький рівень – 1 дитина (2%).

Подальший шлях розвитку особистості дитини продовжується в початковій школі. Урахування рівня розвитку дитини, з яким вона вступає до першого класу, забезпечується в адаптаційно-ігровому періоді початкової школи, що визначає подальше становлення особистості учня. Це допомагає здійснити поступовий перехід до навчання як нового провідного виду діяльності.

Рівень адаптованості випускників дошкільного підрозділу до умов першого класу протягом 3-х років становить у 2019 році (46 учнів): високий рівень – 17 учнів (25%), середній рівень – 28 учнів (66%), низький рівень – 1 учень (9%); 2020 рік (48 учнів): високий рівень – 16 учнів (34%), середній рівень – 30 учнів (59%), низький рівень – 2 учні (7%); 2021 рік (27 учнів): високий рівень – 14 учнів (52%), середній рівень – 13 учнів (48%), низький рівень – 0.

Результатом ефективності роботи педагогічного колективу з перспективності та наступності між двома ланками Красноградського ліцею № 3 є успішна адаптованість до умов шкільного навчання випускників дошкільного підрозділу.

Завдяки узгодженій, системній роботі педагогічних працівників дошкільного підрозділу, учителів початкових класів, батьків адаптація дитини є значно легшою, що сприяє успішному особистому розвитку учнів у початковій школі.

Використані джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Державний стандарт початкової освіти: затверджено постановою Кабінету Міністрів України 21 лютого 2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
3. Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти (лист МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/nastupnist/recomendazii.dc>
4. Забезпечення взаємодії дошкільного навчального закладу зі школою та сім'єю: методичні рекомендації / укладачі: А. С. Остапенко, М. В. Коченгіна, Н. Ф. Кугуєнко, Н. С. Ярмонова; за загальною редакцією Л. Д. Покроєвої. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2014. – 104 с.
5. Печка Л. Є. Взаємозв'язок, наступність, перспективність в освітньому процесі ЗДО і початкової школи: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Л. Є. Печка. – Режим доступу: <https://kmt.do.fpp.npu.edu.ua/osvitni-resursy/statti/39-vzaiemozviazok-nastupnist-perspektyvnist-v-osvitnomu-protsesi-zdo-i-pochatkovoi-shkoly-teoretychnyi-aspekt>

Готуємо першокласника в реаліях сьогодення

*Линник Анастасія,
вихователь-методист Донецького ЗДО (ясла-садок) №1
Донецької селищної ради Ізюмського району Харківської області*

Важливим кроком життя маленької людини є перехід із дитячого садочка до школи. Цей момент дуже важливий у психічному й фізіологічному розвитку дошкільника, адже дитина шести років за віковою періодизацією фактично залишається дошкільником. То як же підготувати її до навчання в школі, що ми, як педагоги, можемо зробити для того, щоб цей перехід був менш болючим і згладженим? Важливу роль відіграють у цьому саме педагоги. У першу чергу, потрібно мати стійкий зв'язок між вихователем і вчителем. Адже вихователь «відпускає» своїх великих дітей, а вчитель «набирає» маленьких, тих, яких потрібно адаптувати до нових умов. Адаптація дитини може бути легшою, якщо в перші роки навчання в школі дотримуватимуться принципів навчання та виховання, які були в дитячому садку.

Щоб допомогти дітям психологічно підготуватися до школи, потрібно говорити з ними про навчання, але не лякати майбутніми труднощами шкільного життя. Інакше, коли дитина прийде до школи, у неї можуть з'явитися такі труднощі, як почуття страху, негативне ставлення до навчання, до вчителя, занижена самооцінка. Позиція дорослих має бути спокійною, діловитою та підбадьорливою, щоб дитина відчувала, що вдома її розуміють, вірять у її сили та завжди готові прийти на допомогу [4]. Також допоможуть розповіді про корисність знань, спільні приємні клопоти щодо купівлі нового одягу та шкільного приладдя. Важливо, щоб атмосфера підготовки була насичена очікуванням дива. Це допоможе налаштуватися на потрібний лад і подолати перший, іноді не найприємніший, досвід від початку навчального року.

Крім того, свою готовність до навчання дитина має виражати сама. У малюка має бути бажання вчитися, тому що в школі він може дізнатися щось нове, познайомитися з новими друзями та якнайшвидше стати «дорослим».

З чого ж почати? Навчання письма – важливий крок у розвитку дитини. Його не можна розглядати ізольовано, а лише у взаємозв'язку з розвитком усного мовлення, адже письмо, як і слухання та говоріння, є одним із видів мовленнєвої діяльності. Письмо дитини постійно супроводжується усним мовленням, оскільки дитина диктує собі те, що має записати. Якщо вона має вади у мовленні, це в майбутньому може негативно позначитися на письмі – спричинятиме помилки (дисграфію).

Дослідження вчених свідчать про те, що розвиток мовлення дітей залежить від сформованості дрібної моторики пальців рук. Тому вихователі дошкільної освіти велику увагу приділяють саме розвитку дрібної моторики. Починаючи з раннього віку, читають потішки, використовуючи нескладні рухи: «Сорока-ворона», «Печу, печу хлібчик», «Куй, куй чобіток» та інші. Пізніше на кожному занятті з художньо-продуктивної діяльності використовують пальчикову гімнастику.

Дрібна моторика розвивається в дитини поступово, протягом усього дошкільного життя. Однак, на момент вступу дитини до школи не завершується процес закріплення пальців кисті руки. Цим пояснюється невпевненість у рухах, дрижання пальців під час проведення ліній, швидка втомлюваність. Труднощі, з якими стикається дитина під час письма, викликають у неї негативне ставлення до

цієї діяльності. Тому дитина, яка робить лише перші кроки в набутті графічної навички письма, потребує постійної допомоги дорослого, адже саме він має перетворити складну для дитини діяльність на цікаву гру.

Реалії сьогодення навчили нас пристосовуватися до нових методів навчання, до дистанційного навчання. Вихователі закладів дошкільної освіти проводять заняття онлайн, надсилають у месенджерах навчальні відео, аудіоматеріали, мотиваційні звернення, завдання, інтерактивні ігри та вправи, намагаються тісно співпрацювати з батьками. Але ця співпраця педагогів, дітей і батьків відбувається з використанням гаджетів. А як без них? Усі ми розуміємо, що гаджети – невід’ємна річ XXI століття. Існують твердження що часте використання різноманітних девайсів може призвести до порушень органів чуттів: псування зору та слуху, зниження тактильних відчуттів [2]. Але якщо ретельно стежити за часовими обмеженнями та чергувати з іграми на свіжому повітрі, рухливими іграми, малюванням або іншим видом діяльності, то комп’ютеризація дитинства може принести велику користь суспільству. Адже ми не втомлюємося повторювати про те, що діти зараз зовсім інші.

Повернемося до сьогодення. Відключення електропостачання, масові обстріли, евакуація – усі ці негативні моменти дуже впливають на психологічний стан дитини, тож нам потрібно розробити такі методи навчання, які будуть цікаві малечі, доступні для батьків і неодмінно матимуть підготовчу місію для подальшого навчання дітей у закладах загальної середньої освіти. Зауважимо, що завдання мають поєднувати в собі навчальну й ігрову діяльність. «Без гри немає й не може бути повноцінного розумового розвитку учнів» (за В. О. Сухомлинським).

Вихователі закладів дошкільної освіти пропонують інтерактивні комп’ютерні ігри. Вони мають сучасний зміст, цікаве наповнення та побудовані з урахуванням вікових можливостей. Залежно від мети освітньої діяльності розрізняють розвивальні ігри (сприяють розвитку загальних розумових здібностей, пам’яті, мислення, уваги) та навчальні (допомагають ознайомлювати дітей із новими поняттями, формувати вміння аналізувати, систематизувати, узагальнювати тощо). Такі ігри й завдання дуже подобаються дітям і мають багато переваг.

Розвивальні завдання батьки зможуть надати для виконання дітям безпосередньо, коли є така нагода, а також матимуть змогу роздрукувати ті ж пазли, ігри чи прописи та працювати з ними, коли, наприклад, немає мережі. Прописи чи логічні завдання можна заламінувати й писати фломастером або маркером, і тоді ці завдання будуть багаторазові, їх можна зітерти й виправити помилки. Або ж пограти в гру з малечю: запропонувати працювати з гаджетом дитині, а дорослому виконувати ті ж завдання на роздрукованому форматі, або ж навпаки. Така гра буде розвивати в дітей лідерські риси, підвищить самооцінку, налагодить сімейні стосунки.

У наш час розроблено вже багато платформ і сайтів, завдяки яким кожен педагог може скористатися генератором ідей та створити свою індивідуальну добірку, а також використовувати її у своїй дистанційній роботі. Такі завдання можуть мати логіко-математичний (вправи на розв’язання задач, прикладів, орієнтації), мовленнєвий (навчання грамоти, заучування віршів, складання розповідей), естетичний напрям (малювання, конструювання та ін.)

Батьки (обов’язково з допомогою педагогів) можуть обрати також мобільні додатки й використовувати їх для розвитку різних навичок, наприклад, мовленнєвих. Діти, які за допомогою програми вчать нові слова протягом декількох хвилин на день, за короткий термін збільшують словниковий запас. Такі додатки подають матеріал у вигляді карток – без урахування контексту. Діти сприймають

нові слова на слух. У грі використовуються барвисті зображення, але не використовується анімація, щоб не відволікати від вивчення нових слів.

Як же обрати навчальний додаток для дитини? Який із них буде розвивати в дитини мислення, а не «притуплювати»

Розглянемо 4 основних критерії, за якими потрібно вибрати додаток для дошкільника.

- **За метою навчання**

Щоб програму насправді можна було вважати навчальною, у ній має бути закладена чітка мета навчання. Додатки для дошкільнят повинні розвивати ранні навички, наприклад, учити звуків, букв, цифр, емоцій тощо.

- **Вирішення проблем**

Додаток має пропонувати дітям завдання, які спонукають їх до міркувань і творчості. Наприклад, навчальна задача може полягати в тому, щоб знайти елемент, якого бракує в шаблоні, або поміняти місцями букви, щоб скласти слово.

- **Зворотний зв'язок**

Діти досягають значних успіхів, коли отримують змістовний, конкретний і конструктивний зворотний зв'язок. Це допомагає їм учитися. Зворотний зв'язок може бути представлений у формі звукових повідомлень, анімації (наприклад, у додатку може бути персонаж, який взаємодіє з дитиною).

- **Сюжетна лінія**

Більш корисний у навчанні дошкільнят контент, що представлений у формі захоплюючого оповідання. Наприклад, у додатку персонажі можуть відправитися на пошуки скарбів, і в ході цієї пригоди дитина повинна виконати кілька завдань [5].

Якщо мобільний додаток відповідає розглянутим критеріям, він підходить для дошкільнят. Користуючись додатками для розвитку дитини, слід пам'ятати, що роль дорослого в цьому процесі дуже важлива. Потрібно пояснити дитині, як він працює, як виконувати завдання, у разі потреби виконувати разом.

Наразі ми не можемо прогнозувати подальшу роботу закладів освіти. Чи зможуть діти найближчим часом повернутися до очного навчання, чи повернуться діти до дошкільних закладів, чи продовжать дистанційне навчання? При будь-якому сценарії розвитку подій і педагоги, і батьки мають бути усвідомленими й відповідальними. А діти старшого дошкільного віку повинні бути готові до навчання в школі. Наша мета, як педагогів, – забезпечити їм неперервність здобуття освіти, щоб вони змогли досягти цілісного розвитку особистості.

Використані джерела

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти (лист МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/nastupnist-mizh-doshkilnoyu-ta-pochatkovoyu-osvitoyu>
2. Діти у світі гаджетів. Видавництво Старого Лева: вебсайт. URL: <https://starylev.com.ua/blogs/dity-v-sviti-gadzhativ> (дата звернення 22.11.2022)
3. МОН розробило рекомендації щодо наступності дошкільної та початкової освіти. НУШ: вебсайт. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-rozrobilo-rekomendatsiyi-shhodo-nastupnosti-doshkilnoyi-ta-pochatkovoyi-osvity/> (дата звернення 22.11.2022)
4. Як підготувати психіку дитини до школи. 4 mamas: вебсайт. URL: <https://www.4mamas-club.com/porady/yak-pidgotuvati-psixiku-ditini-do-shkoli/>
5. Як вибрати навчальні мобільні додатки для дошкільнят. Розвиток дитини: вебсайт. URL: <https://childdevelop.com.ua/articles/develop/10435/> (дата звернення 24.11.2022)

Чому в багатьох дошкільників і першокласників не розвинена дрібна моторика та що з цим робити?

*Нечай Олена Миколаївна,
викладач секції розвивального навчання
кафедри методики дошкільної та початкової освіти
Харківської академії неперервної освіти*

---

*Витоки здібностей та обдарувань дітей –
на кінчиках їхніх пальців.
Чим більше впевненості в рухах дитячої руки,
тим тонша взаємодія руки зі знаряддям праці,
складніше рухи, яскравіше творча стихія
дитячого розуму. А чим більше майстерності
в дитячій руці, тим розумніша дитина ...
В. О. Сухомлинський*

Дрібна моторика – це рухова діяльність, зумовлена координованою роботою дрібних м'язів руки і ока [1, с. 46]. Навички дрібної моторики допомагають дитині досліджувати, порівнювати, класифікувати довколишні речі і тим самим краще пізнавати та розуміти оточуюче середовище та саму себе через гру, навчання (у шкільному віці), творчість, побутову діяльність тощо.

Сучасні дослідження показали, що в проєкції кори головного мозку, яка відповідає за рухові функції, майже третину площі займає проєкція кисті руки. Крім того, вона близько сусидить із мовленнєвою зоною. Це доводить взаємозв'язок точних рухів пальців і розвиток мовної функції. Учені навіть надали кистям рук своєрідний статус органу мови. Рухаюся – значить говорю. Тому дуже важливо стежити, щоб моторика дитини розвивалася своєчасно.

Про вплив мануальних (ручних) дій на розвиток мозку було відомо в 11 ст. до н.е. в Китаї. Ігри за участю пальців і рук сприяють гармонійному розвитку тіла й розуму, підтримують у належному стані мозкові системи. Регулярні вправи на розвиток моторики, пальчикова гімнастика поліпшують розвиток пізнавальних процесів, діяльність серцево-судинної та травної систем, розумові здібності дитини. Зменшують емоційне напруження, розвивають координацію рухів, силу та спритність рук, підтримують життєвий тонус. Вони здатні поліпшити вимову багатьох звуків, а значить – розвивати мовлення дитини. Свій перший хапальний рух дитина робить, як тільки народилася. Малюк стискає та розтискає кулак. І на основі цього руху в майбутньому формуються багато важливих функцій: опорна, утримуюча та інші.

Батьки молодших школярів і педагоги початкових класів нерідко нарікають на почерк сучасних дітей і те, що вони неохайно ведуть свої зошити. Дорослим здається, що учні не виявляють належної старанності під час виконання письмових робіт, через що страждає зовнішній вигляд літер і цифр. Але не завжди причина поганого почерку – це відсутність старань із боку школяра.

Серед основних причин нерозвиненості дрібної моторики в багатьох дошкільників і першокласників, що призводить до неохайного письма надалі, можна виокремити такі:

- **госпіталізм** – як синдром патології дитячого психічного й особистісного розвитку, являє собою результат відділення немовляти від матері та його ранньої інституціоналізації, психічну і фізичну відсталість, що виникає внаслідок дефіциту спілкування та виховання; відсутність організації раннього розвитку дитини тощо;
- **низька педагогізація знань батьків** – не усвідомлена пасивність батьків щодо розвитку дитини взагалі; усвідомлена пасивність батьків щодо розвитку дитини – перекладання відповідальності за розвиток своєї дитини на фахівців;
- **медичний діагноз дитини** – ДЦП; дезартрія та ін.;
- **відсутність доступу до якісної дошкільної освіти.**

Не секрет, що деяким батькам простіше посадити дитину перед телевізором або за комп'ютер, включивши повнометражний мультфільм або поставивши гру на годинку, щоб дитина не відволікала від розмов по телефону з подругою чи інших дорослих справ. Лише деякі батьки визнають той факт, що їм важко спокійно чекати, поки їхня дитина самостійно зашнурує черевики, застібне всі маленькі гудзики на сорочці, з'їсть кашу тощо. Тому вони купують замість черевиків зі шнурками черевики на липучках, замість сорочки – светр на блискавці, самі годують дитину, щоб звільнити час для інших справ. Мало хто з батьків замислюється над тим, що така економія часу позбавляє їхню дитину змоги розвивати рухи пальців рук, а отже, і поліпшувати якість мовлення.

Результати досліджень учених, практичний досвід дефектологів, логопедів свідчать, що останнім часом у дітей помітно знизився рівень розвитку тонких рухів пальців рук і, на жаль, зросла кількість дітей із затримкою мовленнєвого та психічного розвитку. Фахівці встановили, що в більшості дітей із загальним недорозвиненням мовлення пальчики малорухливі, їхні рухи неточні, неузгоджені, нескоординовані. Таким дітям складно переключитися з виконання одного руху на інший.

Раннє дитинство – це не тільки повноцінне насичене активним пізнанням і розвитком життя дитини в досить веселій та безтурботній атмосфері, яку створили відповідальні дорослі. Раннє дитинство – це своєрідний тренувальний майданчик для набуття життєвих компетентностей та підвищення рівня навичок малюків. Ще до того, як вони наблизяться до старшого дошкільного віку й почнуть готуватися до 1 класу, їм потрібно набути знання та вміння, без яких освітній процес неможливий.

Відповідальні батьки розуміють це, тому намагаються всіляко розвивати здібності своїх дітей: вивчають із ними кольори та форми предметів, дають уявлення просторової орієнтації, розвивають усне мовлення. Але, крім усього перерахованого, також необхідно звертати увагу й на розвиток дрібної моторики в

дітей із раннього віку. Саме від рівня моторного розвитку залежить те, як швидко дошкільник навчиться користуватися столовими приборами та письмовим приладдям, зможе самостійно одягатися, застібати гудзики та зав'язувати шнурівку на взутті – почувати себе самостійним і вдалим.

Дрібна моторика розвивається поступово, це індивідуальний процес, у кожної дитини вона проходить своїми темпами. Спочатку рухи малюка незручні, невмілі та негармонійні. Важливо розуміти, що кожен етап розвитку дрібної моторики має на увазі, що всі попередні етапи дитина пройшла успішно.

Щоб дошкільники успішно справлялися з поставленими та іншими завданнями, їм потрібно регулярно тренуватися, покращуючи рухливість і силу натискання пальців.

При цьому займатися з малюками можна практично з народження. Так, наприклад, немовлятам можна масажувати пальці рук, робити з ними легку пальчикову гімнастику. У 2-3 роки можна грати в пальчикові ігри, паралельно читаючи дітям веселі віршики та забавлянки. Так вони зможуть покращувати свої навички в захоплюючому ігровому форматі.

З дорослішанням дитини підвищується її потреба в добрій координації рухів пальців. Батьки малюків, які відвідують дитячий садок, знають, що вже в 3-4 роки діти активно починають займатися творчістю: виготовляють вироби з підручних матеріалів, ліплять із пластиліну або з тіста, малюють, розфарбовують картинки, роблять аплікації. Така робота над розвитком дрібної моторики в дітей дошкільного віку є найважливішою частиною підготовки до навчання в 1 класі та до життя в цілому. Проте занять у садку буває недостатньо для того, щоб малюки повноцінно розширювали свої здібності. Тому педагоги дошкільної освіти рекомендують додатково використовувати психомоторні ігри.

Доцільно вибирати такі ігри та вправи, які вимагають дрібних вивірених рухів: плетіння з мотузок – сприятиме розвитку рухливості пальців, а також допоможе навчитися шнурувати взуття. Різні види творчості (ліплення, створення виробів, малювання) та ігри з дрібними предметами стануть відмінним доповненням до занять у дитсадку. складання пазлів і конструкторів, що є захоплюючим і корисним дозвіллям для всієї родини. Якщо дошкільники добре керують пальцями та всією кистю руки, то надалі їм простіше буде звикнути правильно тримати ручку й олівець, виводити рівні й акуратні символи.

Уже на першому році навчання у школі учням доведеться опановувати письмо, переходячи від накреслення рисочок і гачків у прописах до написання повноцінних букв і цифр у зошитах. Проблема полягає в тому, що до 6 років навіть ті діти, які активно займалися в садку та вдома, не завжди володіють необхідними для письма навичками. Тому розвивати дрібну моторику рекомендується ще в дошкільні роки, але цей процес потрібно організувати грамотно.

На що ж варто звернути увагу?

1. Коли малюки вивчають текстури різних об'єктів, намагаються тримати й переміщати їх, вони також розвивають свій інтелект. На кінчиках пальців розташовується безліч нервових закінчень, що стимулюють різні відділи кори головного мозку. Тому тактильне вивчення предметів і здійснення рухів руками сприяє розвитку мови дитини, її логіки, пам'яті, уваги та багатьох інших розумових здібностей. Звичайно, щоб досягти такого ефекту, потрібно займатися регулярно. Обираючи завдання, варто враховувати не тільки вік малюка, але й індивідуальну зону найближчого розвитку. Тільки так вдасться регулювати навантаження,

роблячи його одночасно посильним, невтомним і цікавим. Ще одним важливим фактором, що впливає на ефективність занять, є присутність елементів гри в навчанні. Саме вони дозволять зробити навчання найбільш цікавим і вмотивованим. Важливо врахувати ці нюанси під час добору методики розвитку дрібної моторики як у дитини дошкільного віку, так і в школярів.

2. Можна знайти безліч занять, ігор і вправ для розвитку дрібної моторики. Їх можна розділити на такі групи: пальчикові ігри, ігри з дрібними предметами, ліплення та малювання, масаж пальчиків.

3. На жаль, про проблеми з координацією рухів і дрібною моторикою в дитини батьки дізнаються лише в період підготовки дитини до школи або вже у шкільному віці, коли дитина під час навчання починає відставати від однолітків, не встигає за програмою. При цьому навантаження на дитину значно зростає, адже, крім засвоєння нової інформації, ще доводиться вчитися утримувати ручку в неслухняних пальцях. Але такі проблеми можна попередити, якщо вчасно виявити відставання в розвитку координації рухів і дрібної моторики в дитини. За умови правильно спланованої корекційної роботи можна виправити ситуацію ще в дошкільному віці.

Не варто забувати, що саме в перші три роки життя мозок розвивається найінтенсивніше: до семи місяців мозок дитини збільшується вдвічі, до півтора року – утричі, а до трьох років становить уже 3/4 маси мозку дорослої людини.

Руки – інструмент тонкий, «настроюються» вони протягом тривалого часу. Тому починати роботу з розвитку рухів рук малюка потрібно від народження. Адже дитина й у віці немовляти, й особливо в ранньому віці має величезний потенціал для формування майбутньої особистості, зокрема її інтелектуального розвитку. Саме в ранньому віці малюки можуть багато здобути, але й багато втратити. Слід зауважити, що втрати цього періоду з віком компенсуються важче, а здобутки залишаються на все життя.

Залучення дитини до світу мистецтва у вітчизняних ЗДО

*Чуркіна Вікторія Григорівна,
кандидат мистецтвознавства, магістр менеджменту,
доцент кафедри виховання та розвитку особистості
Харківської академії неперервної освіти*

Сьогодні розвиток громад і українського суспільства в умовах війни та відбудови залежить від людських ресурсів, від формування людини-патріота, від життєдіяльності кожної особистості та розвитку її творчого потенціалу. Актуальними є ідеї міжнародних документів, де відзначено, що важливо реалізувати права кожної людини на освіту, зокрема й у мистецькій галузі, адже безперервна мистецька освіта забезпечує розвиток особистості, набуття знань артпрактик, навиків комунікації, що необхідні для життя в безбар'єрному, недискримінаційному, цифровому суспільстві.

У документах ЮНЕСКО наголошується, що культура й мистецтво є найважливішою частиною загальної освіти, яка забезпечує всебічний розвиток

особистості. Мистецтво і культура є важливими, зокрема, і для мігрантів, і для людей з ООП, для представників культурних меншин, для ВПО та інших членів суспільства¹; ².

Бо національно-культурна ідентифікація є складником толерантності. Забезпечення якості мистецької освіти сьогодні пов'язують із наявністю розгалуженої мережі навчальних закладів і організацій, системою вітчизняної освіти.

Особливості української системи мистецької освіти зафіксовані у вітчизняних і міжнародних документах. Так, у документах ЮНЕСКО використовують поняття «навчання мистецтва» та «навчати за допомогою мистецтва». У міжнародних і вітчизняних документах підкреслюється значущість культурної спадщини як джерела творчості, бо «всяка творчість черпає свою силу з культурних джерел і традицій, але процвітає в контакті з іншими культурами. Саме тому необхідно зберегти, популяризувати й передати її нащадкам.

Культурна спадщина, креативні індустрії в давніх і сучасних формах її віддзеркалюють досвід і сподівання людства, створюють сприятливе середовище, відкриваючи простір для творчості в її різноманітті, що сприяє діалогу між націями і культурами. «COVID-19 зупинив індустрії культури та творчості. У той час, як люди в усьому світі звернулися до культури як до джерела комфорту, відпочинку та зв'язку, той самий сектор, який створив такі творчі прояви та цифровий контент, зазнав непропорційного впливу багаторічної надзвичайної ситуації у сфері охорони здоров'я. Карантини та фізичне дистанціювання стали безпрецедентною перешкодою для діяльності в цьому секторі: кінотеатри, театри, музеї та виставкові майданчики стали темними, а фестивалі, бієнале та концерти відкладено на невизначений термін; у 2020 році глобальні культурні та креативні індустрії скоротилися на 750 мільярдів доларів США, що відповідає втраті понад 10 мільйонів робочих місць».³

Дошкільна освіта в Україні регулюється положеннями Закону України «Про дошкільну освіту», Державної цільової програми розвитку дітей⁴, що здійснюється в дошкільних установах різних форм власності (державної, комунальної, приватної) та різних типів навчальних закладів: ясла, ясла-садок, дитячий садок, ясла-садок компенсуючого типу, дитячий будинок інтернатного типу, ясла-садок сімейного типу.

Незалежно від типу дошкільного закладу діти набувають мистецької освіти відповідно до освітнього стандарту – Базового компонента дошкільної освіти України, який реалізується шляхом дотримання вимог базових програм і формування мистецьких компетентностей – здатність дитини практично

---

¹ The right to education for persons with disabilities

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371249?posInSet=15&queryId=0ee067a2-16d3-4f6d-b634-8866cb720c12>

² Піканова, Н. В. Чинники соціального інтегрування дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах дошкільних закладів освіти // Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2020. – Вип. 6 (162) – С. 120–124.

³ ResiliArt 100 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382692?posInSet=2&queryId=0ee067a2-16d3-4f6d-b634-8866cb720c12>

⁴ Програми розвитку дітей <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

реалізувати свій потенціал для отримання результату творчої діяльності на основі розвинених емоцій та почуттів до видів мистецтва, застосування мистецьких знань у життєдіяльності⁵. Наприклад, «Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування / Education & Care»»⁶. Однією зі змістових ліній сфери життєдіяльності малюків є «Дитина у світі мистецтва». Педагоги дошкільних установ працюють також за іншими програмами, наприклад, «Лідер живе в кожному» для дітей дошкільного віку»⁷

В основі мистецької освіти дошкільнят, зокрема в Базовому компоненті дошкільної освіти, змістовною лінією є «Дитина у світі мистецтва», у якій спостерігаємо принцип інтеграції, що сприяє організації художньої діяльності дошкільників на основі взаємодії різних видів мистецтва як у процесі інтегрованих занять, так і на святах⁸.

Мистецька діяльність у ЗДО передбачає формування емоційно-ціннісного ставлення, що відбувається через демонстрацію педагогами та іншими дорослими виразних емоцій під час перегляду й висловлення вражень від вистав. Для формування когнітивної складової важливо: УЧИТИ виконувати ролі на власному прикладі. ПОКАЗУВАТИ театральні інсценівки, ляльковий театр. Формуванню діяльній складової сприяє виконання таких завдань: СПОНУКАТИ брати участь в елементарній театралізованій діяльності в настільному театрі іграшок. РОЗВИВАТИ здатність разом із дорослими брати участь у театральних інсценівках. Наведені нижче показники визначають педагоги чи інші дорослі, які здійснюють освіту й піклування про дітей, за результатами спостереження за їхньою діяльністю.

Залучення до світу мистецтва передбачає формування мистецько-творчої компетентності: бере участь в елементарній театралізованій діяльності в настільному театрі іграшок; позитивно відгукується на пропозиції залучення до різних видів мистецько-творчої діяльності (малювання, ліплення, аплікація; слухання музики, співи, музична гра, музично-ритмічні рухи, гра на дитячих інструментах; театралізація малих літературних творів, розігрування спектаклю); за допомогою запитань дорослих відтворює зміст казки, оповідання, розповіді, сюжетної картинки; розрізняє звучання різних інструментів (брязкальце, сопілка, барабан, дзвіночок); розрізняє музику за частотою, ритмом; виконує невеликі за розміром пісні; виконує прості танцювальні рухи (притупування, ходьба, біг, кружляння, напівприсідання, плескання в долоні); ідентифікує почуття та вчинки персонажів із власними; знаходить просту аналогію між життям і змістом твору

---

⁵ Базовий компонент дошкільної освіти України
<https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/0be/86b/6050be86b4f68482865820.pdf>

⁶ Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування / Education & Care» / В.А. Воронов, К.В. Ковальчук, Н.В. Піканова, О.Д. Рейпольська, С.О. Сисоева, К.Ю. Станкевич. – Київ: ФОП В.Б. Ференць, 2021. – 130 с.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/programi/2022/09/02/Prohrama.osv.ditey.rannoho.ta.doshkil.viku-OSV.I.PIKLUVANNYA.02.09.2022.pdf>

⁷ Гавриш Н., Безсонова О., Безрукова О., Воронов В. Парціальна програма «Лідер живе в кожному» для дітей дошкільного віку / За наук. ред. Н. Гавриш. – К.: ТОВ «МР. ЛІДЕР ГЛОБАЛ». – 2020.

⁸ Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти), затверджений наказом МОН України №33 від 12.01.2021 р

У вітчизняних ЗДО використовують методику українського педагога Василя Сухомлинського: вихованці читають казки про природу, на заняттях у природному середовищі активно спостерігають за її різноманіттям, визначають форму і колір природних матеріалів, експериментують із ними⁹.

Сучасні ЗДО сприяють розвитку творчих здібностей вихованців: вони спеціалізуються на опануванні дітьми окремих жанрів мистецтва або різних видів художньої діяльності. У вітчизняних ЗДО впроваджуються традиції європейської педагогіки свободи, творчості, гуманізму. Вихованців навчають працювати самостійно, набувати власний мистецький досвід.

Прагнучи виховувати кожну дитину як творчу індивідуальність, педагоги дитячих навчальних закладів використовують вітчизняну педагогічну спадщину, зокрема методику Софії Русової, пропонуючи кращі зразки українських казок, віршів, пісень.

У дошкільних установах створюється розвивальне середовище, яке сприяє самовираженню дитини. З цією метою використовуються елементи всесвітньо відомих методик Р. Штайнер, М. Монтесорі, К. Орфа та інших педагогів.

Основною організаційною формою художньо-естетичної діяльності в ЗДО є заняття (типове, домінантне, тематичне, комплексне, яке проводиться кілька разів на тиждень). Дітей залучають до участі в дитячих святах: ранках, флешмобах, інтерактивних патріотичних святах, що, як правило, об'єднують види мистецтва: музику, літературу, танець, драматизацію, образотворче мистецтво. Актуальними є тематичні свята, що проводяться в різних формах: інсценування казки, обрядів, традицій тощо.

Музичне заняття поєднує всі зазначені в програмі види музичної діяльності: слухання музики, спів, музично-ритмічні рухи, гру на дитячих і нетрадиційних музичних інструментах. Для проведення занять широко використовується сучасна музика, під яку виконують рухи танцювального характеру, які відповідають стилю музики. Це визначає необхідність спеціальної підготовки тренера. Від умінь тренера проводити різні види вправ під музичний супровід, збагачувати заняття естетичним змістом, звертати увагу тих, хто займається, на виразність, точність і красу рухів деякою мірою залежить ефективність занять. Важливо враховувати, що музична мова складається зі звуків. Звуки поєднуються у мотиви, мотиви – у фрази, а фрази – у речення, що виражають певну музичну думку. Мелодія може звучати гучно і тихо, повільно і швидко. Вона буває веселою і сумною, грайливою і похмурою. Але будь-який музичний твір має будову. Будову музичного твору називають музичною формою. Елементами музичної форми є *мотив, фраза, речення, частина, куплет і т. п.*

Важливо звернути увагу дитини, що пісня, танець і марш – провідники у світ музичної образності. Музична мова є виразником образного змісту твору. Пісня, танець і марш – це головні музичні жанри, які є різновидами музики. Музичний досвід дітей збагачується звучанням музики під час ранкової гімнастики, ігор, екскурсій, прогулянок і розваг. У ЗДО дбають про розвиток дошкільнят і пропонують долучитися до бесід про музику, фасилітацій-концертів, музично-дидактичних ігор тощо.

---

⁹ Батрун І. В. Соціалізація дитини в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського / І. В. Батрун // ОПЗ Педагогічна майстерня. – 2017. – № 11. – С. 31–34.

Образотворча діяльність у ЗДО зазвичай передбачає залучення малюків до образотворчих практик: малювання, ліплення, конструювання, аплікації, роботи з природними матеріалами.

На таких мистецьких заняттях поєднується технологічний аспект із розвитком мистецьких компетентностей, творчої уяви та образного мислення дитини. На заняттях формується здатність упевнено малювати лінії, смуги, кільця, дуги. Мета: заохочувати разом із педагогом обирати образотворчі матеріали та інструменти; спонукати самостійно шукати способи зображення відповідно до образу, який створюється; обирати способи та напрями штрихування для малюнка; розвивати здатність працювати щетинним пензлем; ознайомлювати з тим, як поєднувати деякі матеріали (гуаш і воскові крейди); показувати, як складати нові колірні тони на палітрі, поєднувати один колір з іншим; учити ліпити з різних матеріалів (глина, пластилін, сніг, пісок); тренувати використання деяких прийомів ліплення (відтягування з цілого шматка, пощипування) тощо.

До інноваційних технологій належать арттерапевтичні заняття та використання можливостей нетрадиційних технік, наприклад, малювання пальчиками, долоньками, монотипії, ниткографії, використання трафаретів з овочів тощо.

Важливою є театралізована діяльність дошкільнят, які із задоволенням слухають і читають казки, а також долучаються до інсценізації, театралізації. Необхідно здійснювати ознайомлення малюків із творами мистецтва: розмірковування на тему того, для чого створюються красиві речі; проводити спеціально організовані заняття, де діти будуть цілеспрямовано занурюватись у світ мистецтва, виражати свій внутрішній світ засобами художньої творчості та вдосконалюватимуть техніку виконання різних видів образотворчого мистецтва, демонструватимуть власне позитивне емоційне ставлення до художньої творчості; висловлювати захоплення та невербально проявляти насолоду від процесу створення артоб'єкта та від спостереження за тим, як працюють над своїми артоб'єктами діти; організовувати та проводити виставки, ярмарки; організовувати виконання спільних (групових) артоб'єктів.

У сучасних ЗДО залучають можливості фітнесу й хореографії. Сьогодні визначено близько 30 видів оздоровчої гімнастики, видів фітнесу. Так, фітнес відкриває великі можливості для цілеспрямованого впливу на всі системи організму людини за допомогою спеціальних вправ різної інтенсивності та тривалості. Система занять у цілому супроводжується елементами танцю, сучасною музикою, позитивними емоціями, гарним настроєм. Різноманіття напрямів дитячого фітнесу описують сучасні науковці. Відомими є такі ігрові заняття:

- ігрові заняття, засновані на рухливих іграх, естафетах і елементах спортивних ігор, і сюжетні, з ігровим методом проведення;
- танцювальні заняття з використанням елементів хореографії та різних танцювальних напрямів і стилів;
- корекційні заняття для профілактики порушень постави, плоскостопості, розвитку дрібної моторики;
- заняття з предметами (скакалка, м'яч тощо), на спеціальному обладнанні (степ-платформи, фітболи, тренажери)¹⁰.

¹⁰ *Маковецька Н. В.* Застосування фітбол-гімнастики в оздоровлювальній роботі з дошкільнятами (пріоритетні напрями роботи дошкільньої ланки освіти 2006–2007 навчального року : методичний аспект). – Запоріжжя: 2005. Вип. 5. – С. 189–201.

У ЗДО впроваджують заняття, що спрямовані на розвиток рухових здібностей (заняття на велотренажерах; «Весела біодинаміка» – заняття спрямоване на розвиток силових здібностей). Заняття для дітей від 1 року до 4 років із батьками (сімейна гімнастика). Програми з елементами східної оздоровчої гімнастики і бойових мистецтв¹¹

Хореографічна діяльність здійснюється в різних формах і напрямках: дитячий фітнес, бейбі-танці, сучасна хореографія, бальні та народні танці, акробатика та ін. Хореографічна діяльність дитині дошкільного віку потрібна, щоб не пропустити сенситивного періоду, коли використання задатків стає найбільш своєчасним для розвитку спеціальних здібностей та особистості. Вважається, що періодом розвитку в дитини ритмічності, пластичності, загальної танцювальності є вік 4 – 6 років, у деяких дітей і раніше, залежно від індивідуальних особливостей дитини.

Це опанування азів ритміки, азбуки класичного танцю, нескладних елементів історико-побутового, бального та народних танців.

Удосконалення отриманих знань, продовження вивчення класичного екзерсису, освоєння танців і знайомство із сучасним танцювальними напрямами. Спеціалізовані заняття для дітей, що проявили певні здібності до танцю. У ЗДО важливо ознайомити дітей зі станком для занять хореографією, дзеркалами та їхнім призначенням, відповідним одягом і взуттям, основними хореографічними вправами. Необхідно заохочувати до виконання елементарних танцювальних вправ для розвитку загальної музикальності й танцювальності. Дуже важливо надати первинні уявлення про мистецтво хореографії, сформувати навички відтворення основних танцювальних позицій рук і ніг, учити виконувати найпростіші побудови та перестроювання, ритмічно рухатися під музику. Важливий аспект роботи – заохочувати сприймати рух як символ прекрасного, вільного способу самоактуалізації, демонструвати отримання насолоди від занять хореографією, формувати інтерес до цього виду мистецтва й здатність милуватися красою танцю, спостерігаючи за виступами відомих танцюристів.

Актуальним є проведення спеціально організованих занять, де діти тренуватимуть навички виконання рухів, демонструватимуть власне позитивне емоційне ставлення до занять хореографією, висловлюватимуть захоплення і невербально проявлятимуть насолоду від виконання танцювальних рухів і спостереження за тим, як виконують рухи діти. Необхідно впроваджувати гімнастичні вправи на заняттях хореографією з метою покращення пластичних здібностей дітей, удосконалювати виконання різних рухів у сюжетних танцях, організовувати та проводити імпровізовані танцювальні змагання в групі (dance battle) з виконанням окремих рухів, тематичних концертів для батьків.

Таким чином, у процесі занять мистецтвом діти долучаються до естетичного пізнання світу, традицій народної культури. У гуртковій роботі вони знайомляться з українським фольклором, піснями, танцями, іграми, ремеслами тощо. Важливо здійснювати ознайомлення дошкільнят із творами світового мистецтва (у процесі співпраці дитячих установ із музеями художнього профілю).

Актуальною є практика використання мистецтва в інклюзивній освіті ЗДО: дошкільні заклади розвивають дітей з ООП, упроваджуючи сучасні художньо-

---

¹¹ Москаленко Н. В. Теоретико-методичні засади інноваційних технологій в системі фізичного виховання молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра наук з фізичного виховання і спорту: [спец.] 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Н. В. Москаленко. – Київ, 2009. – 42 с.

корекційні технології, використовують із цією метою практики арттерапії та артпедагогіки.

Таким чином, формування компетентностей пов'язано з наявністю базових знань і навичок, їх розвитком, зокрема обізнаністю дитини з особливостями видів мистецтва, мистецькою діяльністю, прагненнями знайомитись і сприймати різні мистецькі шедеври. І саме системний підхід до мистецької освіти в ЗДО передбачає занурення дитини в різні види мистецтва, розвиток здатності емоційно-чуттєво сприймати об'єкти і явища довкілля; забезпечувати дитині умови для самовираження в процесі мистецької діяльності, формування емоційної сфери, розвитку мислення з метою успішної реалізації особистості в житті та формування активної громадянської позиції.

Використані джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти), затверджений наказом МОН України № 33 від 12.01.2021 р.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/0be/86b/6050be86b4f68482865820.pdf>
3. Батрун І. В. Соціалізація дитини в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського / І. В. Батрун // ОПЗ Педагогічна майстерня. – 2017. – № 11. – С. 31–34.
4. Гавриш Н., Безсонова О., Безрукова О., Воронов В. Парціальна програма «Лідер живе в кожному» для дітей дошкільного віку / За наук. ред. Н. Гавриш. – К.: ТОВ «МР. ЛІДЕР ГЛОБАЛ», 2020.
5. Маковецька Н. В. Застосування фітбол-гімнастики в оздоровлювальній роботі з дошкільнятами (пріоритетні напрями роботи дошкільної ланки освіти на 2006–2007 навчальний рік: методичний аспект). – Запоріжжя, 2005. – Вип. 5. – С. 189–201.
6. Москаленко Н. В. Теоретико-методичні засади інноваційних технологій в системі фізичного виховання молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра наук з фізичного виховання і спорту: [спец.] 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Н. В. Москаленко. – Київ, 2009. – 42 с.
7. Піканова, Н. В. Чинники соціального інтегрування дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах дошкільних закладів освіти / Н. В. Піканова // Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2020. – Вип. 6 (162). – С. 120–124.
8. Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування / Education & Care» / В. А. Воронов, К. В. Ковальчук, Н. В. Піканова, О. Д. Рейпольська, С. О. Сисоева, К. Ю. Станкевич. Київ: ФОП В. Б. Ференець, 2021. – 130 с. – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/programi/2022/09/02/Prohrama.osv.ditey.rannoho.ta.doshkil.viku-OSV.I.PIKLUVANNYA.02.09.2022.pdf>
9. Програми розвитку дітей <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>
10. ResiliArt 100 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382692?posInSet=2&queryId=0ee067a2-16d3-4f6d-b634-8866cb720c12>
11. The right to education for persons with disabilities <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371249?posInS>

Віртуальна сторінка освітніх мандрів:

технології та добрі практики, що допомагають покращити навчальні досягнення дошкільників і молодших школярів (інформаційно-аналітичні матеріали викладачів кафедри методики дошкільної та початкової освіти)

Як гра на музичних інструментах допомагає дітям навчитися читати

Переглядаючи світлини на зарубіжних освітніх ресурсах (сайтах і блогах), які створено вихователями дитячих садочків, учителями початкових класів, адміністрацією закладів освіти й громадських парків, батьками дошкільників і молодших школярів, можна побачити на шкільних майданчиках, на ігрових майданчиках у дитячих садках і в місцях громадського відпочинку, на приватних подвір'ях дивовижні конструкції. Вони можуть бути побудовані з різних предметів і речей – металевих тарілок, ложок, каструль і кришок, порожніх усередині дерев'яних трубок різної довжини, пластикових пляшок тощо. Усі ці предмети, як правило, прикріплено до пласкої поверхні.

Джерело:
<https://project.theownerbuildernetwork.co/2017/02/03/outdoor-music-wall/>

Джерело:
<https://project.theownerbuildernetwork.co/2017/02/03/outdoor-music-wall/>

Джерело:
<https://project.theownerbuildernetwork.co/2017/02/03/outdoor-music-wall/>

Джерело:
<https://project.theownerbuildernetwork.co/2017/02/03/outdoor-music-wall/>

Джерело:
<https://mumsgrapevine.com.au/2016/09/diy-musical-instruments-for-kids/>

Джерело:
<https://creativestartlearning.co.uk/art-music-outdoors/the-junk-orchestra-at-broadford-primary/>

Поруч із цими конструкціями завжди повно дітей, які у даряють якимись предметами чи руками по цих тарілках, каструлях, трубах, пляшках і склянках, отримуючи різні звуки. Дівчатка і хлопчики експериментують з отриманням звуків, ударяючи по предметах із різною силою. Чергуючи використання для свого музикування різних предметів, діти складають різні музичні малюнки. Від цього виникає великий шум, але він не заважає тим, хто прийшов, наприклад, відпочивати до місцевого парку.

Проаналізуємо, які ж інтелектуальні дії виконують діти, граючи на «музичній дошці». Це порівняння, планування або прогнозування, запам'ятовування, експериментування. Під час «музикування» на «музичній дошці» у дітей розвиваються творча уява, пам'ять, увага, допитливість.

Що ж це за конструкції?

У різних джерелах їх називають по-різному: **музична стіна, музична рамка, музична зона, музичний майданчик, музичне дерево, відкрита музична станція, музична дошка.**

Ось як про одну з таких відкритих музичних станцій розповідає у своєму блозі батько однієї дівчинки:

«Ми любимо шукати в благодійних магазинах уже непотрібні речі, які можемо перетворити на щось нове. Під час одного з цих відвідувань ми знайшли пакет із ложками різного розміру, які вирішили використати для створення музичної станції просто неба.

Для створення конструкції ми застосували тонкий дрід. Моя донька прикрасила його намистинками. Я обгорнув дротом кожну ложку й закріпив відрізок дроту між двома стовпами в нашому саду.

Донька принесла дві дерев'яні ложки. Невдовзі вона стукала та шкрябала цими ложками по металевих і досліджувала різні звуки, які вони створювали, ударяючи по металевих та стукаючи одна об одну.

Використання дерев'яних ложок спонукало до чудових моторних рухів, коли вона торкалася металевих, створюючи мелодію!

Ці ложки не лише прикрасили наш сад, але й створили музичну зону для вивчення будь-якої погоди! Вони чудово підходять для виявлення та визначення діапазону звуків і заохочення творчості.

Який гарний спосіб «пограти ложками» та перетворити викинуті столові прилади на мистецтво на природі!» [2].

З оригінальною версією матеріалів «Відкрита музична станція, яку створили за допомогою ложок», можна ознайомитися за покликанням: <https://www.sunhatsandwellieboots.com/2013/10/outdoor-music-station-made-with-spoons.html>.

Чому ж «музичні станції» такі популярні?

Уся справа в тому, що «музикування» на них допомагає дітям навчитися... читати.

Науковці пояснюють, що ключ до розуміння переваги музики для розвитку дитини полягає в тому, як саме мозок обробляє звук, «сировину» для музики, та мову, як це сприяє неусвідомленому навчанню читання.

Звуки, які надходять через наші вуха, рухаються по анатомічно складному «слуховому шляху», який глибоко пов'язаний з частинами мозку, що визначають, як люди рухаються, думають і розмовляють, що люди знають і на що звертають увагу.

«Слуховий мозок величезний», – пояснює нейробіолог Ніна Краус, автор книги «Здоровий розум». «Наш слух спонукає працювати когнітивну, сенсорну, моторну систему», – стверджує вона [1].

Що робить навчання музики настільки важливим для дитини, так це те, що вона залучає всі ці різні системи в одну діяльність. Для того щоб грати на скрипці, наприклад, дитині необхідно координувати свою моторну, когнітивну та сенсорну системи, щоб мати можливість покласти пальці на правильні струни і рухати смиком у потрібний момент; читати ноти на нотному аркуші й знати, які звуки вони позначають; а також почути, чи відповідають звуки нотам тощо. Залучення всіх цих різних систем робить навчання відтворення музики однією з найбагатших і найглибших видів діяльності мозку, які виконують люди. «Учителі впевнено кажуть мені, що діти, які займаються музикою, краще навчаються в школі», – розповідає Краус [1].

«Важливо, що взаємодія зі звуком змінює та посилює те, як мозок реагує на звук», – зазначає Краус [1].

Наведемо ще один приклад: у школі Дурбан-авеню в окрузі Сассекс, штат Нью-Джерсі, учителька музики Шона Лонго вимовляє певний ритм, а потім її вихованці в дитячому садку грають його на своїх спеціально налаштованих ударних трубках різних розмірів і кольорів, що символізують різну висоту звуку.

Дослідження показали, що здатність зберігати постійний ритм і передбачати наступний ритм є надійним показником того, що дитина готова навчатися читати [1].

Використані джерела

1. How Music Primes the Brain for Learning [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.edutopia.org/article/how-music-primers-brain-learning>
2. Outdoor Music Station made with Spoons [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sunhatsandwellieboots.com/2013/10/outdoor-music-station-made-with-spoons.html>

Актуальні вектори забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою

Виховання юних патріотів: наступність дошкільної та початкової освіти

*Горбенко Тетяна Іванівна,
методист Центру громадянського виховання
Харківської академії неперервної освіти*

---

*Патріотичне виховання – це сфера духовного життя,
яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що
любить і ненавидить людина, яка формується.
В. Сухомлинський*

Патріотичне виховання завжди було невід'ємною складовою виховного процесу в системі освіти. В умовах воєнної агресії російської федерації в Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутності, волі, соборності, гідності), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності й територіальної цілісності України. У цей складний час воно набуває особливої актуальності, нового звучання та підходів.

Сучасний заклад освіти має стати для кожної дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єднанню українського народу та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

На важливості здійснення національно-патріотичного виховання дітей та молоді наголошується в чинних нормативно-правових документах, що регламентують діяльність закладів освіти. Так, у Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходах щодо її реалізації до 2025 року акцентовано увагу на необхідності нових підходів до виховання патріотизму як почуття та як базової якості особистості, а національно-патріотичне виховання дітей та молоді розглядається в документі як комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, закладів освіти, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини.

Одним із найважливіших завдань, які визначає Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», є забезпечення безперервності освіти,

що відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, досягнення цілісності й наступності у навчанні та вихованні [3]. Забезпечення безперервності педагогічного процесу стосується, перш за все, двох суміжних освітніх ланок – дошкільної та шкільної.

Процес національно-патріотичного виховання учнів також має бути безперервним і починатися (правильніше – продовжуватися, бо насправді розпочинається ще в закладах дошкільної освіти) у школі, з першого уроку в першому класі. Найбільш ефективно процес національного виховання відбувається в дошкільному віці, що розглядається як самоцінний етап життя людини, етап підготовки до наступного періоду життя – шкільного дитинства, періоду, упродовж якого формуються провідні риси особистості, що визначатимуть її спрямованість, поведінку і діяльність протягом усього життя [6]. І саме в початковій школі поглиблюються знання молодших школярів про родину, рідний край, державу, Батьківщину, державні та народні символи, формується самоусвідомлення дітьми своєї приналежності до народу України. Наступність у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку й учнів перших класів має здійснюватися на засадах системного підходу відповідно до їхніх вікових можливостей.

Патріотичне виховання дітей шостого – сьомого року життя буде ефективним, якщо здійснювати його поступово, дозовано впливати на почуття, переконання та діяльність вихованців, не нав'язувати патріотичні погляди зовні, але давати зразки кращого прояву патріотичних почуттів, систематично використовувати ефективні елементи народної педагогіки, традиції національного виховання.

Софія Русова вважала, що лише національне виховання спроможне виплекати цілісну, високоморальну, патріотично налаштовану особистість. Тому в дитячому садку має відчуватися національний дух; «діти мають бути ближчі до природи рідного краю», до «невпинної хліборобської праці українців...»

Щоб забезпечити ефективність патріотичного виховання, педагог має бути озброєний сучасними доцільними методами, прийомами, засобами та формами його здійснення. Звичайно, методів виховання є багато, але не всі вони є дієвими в початковій школі.

Значну роль у формуванні патріотизму відіграють такі вербальні методи, як розповідь, бесіда, роз'яснення, повідомлення.. Діти люблять слухати розповіді, які вчитель подає артистично, супроводжує цікавим ілюстративним матеріалом, відеофільмами, музичними записами, доповнює зупинками з передбаченнями. Періодично під час розповіді педагог звертається із запитаннями до учнів, просить їх прокоментувати й почуте, дати свою оцінку події тощо. Виховання словом — найяскравіше та найважче з усього, що є в педагогіці.

Ігрові методи є провідними для дошкільників і залишаються такими для молодших школярів, відповідають їхнім віковим особливостям, є природним засобом навчання і виховання. «Гра – не лише засіб розваги, але й спосіб виховання, навчання і розвитку», – писав К. Ушинський. Я.А. Коменський стверджував: «Гра – необхідна форма діяльності дитини, що відповідає її природі та здібностям». Так залучення вихованців до народних ігор дає педагогові змогу уточнити уявлення дітей про навколишній світ, розширити їхній кругозір. Народні ігри виховують моральні та вольові якості дітей; любов до рідного краю, звичаїв і традицій українського народу; любов до щоденних і систематичних занять фізичними

вправами [5]. До прикладу, **обрядові та звичасві ігри** передають характерні події з життя українського народу: початок жнив, косовицю, великодні та купальські ігри, калиту, веснянки.

Патріотизм – це любов і відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам. **Історичне джерело патріотизму** – це формування зв'язків з рідною землею, рідною мовою, народними традиціями, звичаями та культурою. Це одне з найглибших почуттів, що закріплювалося століттями й тисячоліттями розвитку відокремлених етносів. Це соціально-політичне явище, якому притаманні природні витoki, власна внутрішня структура, що в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом

Зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, початкова школа забезпечує подальше становлення особистості дитини, її фізичний, інтелектуальний, соціальний розвиток; формує ціннісне ставлення до держави, рідного краю, української культури, здоров'я, здатність до творчого самовираження, критичного мислення... [3].

Наступність у національно-патріотичному вихованні забезпечує поступовий перехід від попереднього вікового періоду до нового, поєднання шойно здобутого дитиною досвіду з попереднім. З одного боку, вона передбачає спрямованість навчально-виховної роботи в закладі дошкільної освіти на вимоги, які будуть пред'явлені дітям у школі, а з іншого – спирається на досягнутий старшими дошкільниками рівень розвитку, на здобуті в ЗДО та сім'ї знання, навички й досвід дітей, активне використання їх в освітньому процесі. Наступність утворює простір для реалізації в педагогічному процесі ЗДО та початкової школи єдиної, динамічної, перспективної системи, що сприяє зближенню умов виховання та навчання старших дошкільників і молодших школярів.

Використані джерела

1. Бех І. Д., Журба К. О., Киричок В. А. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін: навч.-метод. посіб. К.: Пед. думка. 2011. 240 с.
2. Богуш А. М. Дефініції «Дитинство», «Духовність» і «Довкілля» у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Педагогічні нотатки та роздуми. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС», 2001. С. 45 – 58.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ: Райдуга, 1994. 61 с., С. 9.
4. Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти. Додаток до листа МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-rozroblylo rekomendatsiyi-shhodo-nastupnosti-doshkilnoyi-ta-pochatkovoyi-osvity>
5. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходи щодо її реалізації до 2025 року. Наказ МОН від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641».
6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: [навч. посібник] / Неля Євтихіївна Мойсеюк. – К., 2003. – 615 с.
7. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. К. : Академвидав, 2004. 456 с.
8. Сухомлинська О. Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення. *Шлях освіти*. 2010. № 2. С.10 – 14.
9. Філімонова Т. В. Проблема наступності в національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку та учнів перших класів. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27557>

Виховуємо академічну доброчесність від садка до школи

*Фролова Світлана Валеріївна,
головний спеціаліст відділу взаємодії з органами місцевого
самоврядування, моніторингу та позапланового контролю
закладів освіти управління Державної служби якості освіти
у Харківській області*

Сукупність етичних принципів і визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, узагальнюється поняттям «академічна доброчесність». Відповідальність здобувачів освіти щодо дотримання принципу академічної доброчесності визначена Законом України «Про освіту» (стаття 53) [1].

Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Реалізація цієї мети ґрунтується на відповідних ціннісних орієнтирах, зокрема на утвердженні людської гідності шляхом виховання чесності.

Наприклад, фізкультурна освітня галузь серед обов'язкових результатів навчання передбачає вміння дитини керуватися правилами безпечної та чесною гри. А серед вимог до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти із соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі включено вміння поводитись етично, що в 1-2 класах відображається в розпізнанні дитиною здорової етичної поведінки (сумлінність, справедливість, чесність, відповідальність, відвага, відданість) та наслідуванні останньої. Щодо результатів навчання здобувачів освіти з громадянської та історичної освітньої галузі, то очікується, що в 1-2 класах учень навчиться робити відповідальний вибір, а саме домовлятиметься з однокласниками про доброчесні правила взаємодії, дотримуватиметься досягнутих домовленостей, пояснюватиме, чому це важливо. Усі ці вимоги окреслено в Державному стандарті початкової освіти [3]. Але в основі досягнення вимог, що окреслені у Стандарті, лежить довга та кропітка робота з формування перших уявлень дитини про моральні якості, способи поведінки, що починається ще в дошкільному віці. Діти, які приходять до першого класу, мають уже певний досвід у сфері доброчесності; і цей досвід стане основою досягнення обов'язкових результатів навчання. Саме тому питання забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою є надважливим.

У статті 20 Закону України «Про дошкільну освіту» [2] зазначено, що педагогічна рада закладу дошкільної освіти формує систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості освіти, зокрема систему та механізми забезпечення академічної доброчесності. Відповідно, запорукою ефективного функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти є система та механізми забезпечення академічної доброчесності. Отже, внутрішня система являє собою сукупність умов, процедур і заходів у закладі освіти, що забезпечують ефективність освітніх і управлінських процесів, які безпосередньо впливають на якість освітнього процесу, формування ключових компетентностей дітей раннього та дошкільного віку [5].

У Державному стандарті дошкільної освіти [4] підкреслено, що ключові для дошкільної освіти компетентності дитини мають продовження в освітньому

процесі початкової школи та впродовж життя. Також документом визначено, що ключові компетентності під час здобуття дошкільної освіти формуються за різними освітніми напрямками, спрямованими на розвиток особистості дитини. Оскільки ми не можемо в дошкільному віці включати до освітнього процесу поняття *академічна доброчесність, плагіат, списування*, відповідно навички доброчесності мають формуватися через провідну діяльність дітей дошкільного віку – гру, а також включатися в усі види діяльності, характерні для освітнього процесу закладу дошкільної освіти.

У нашій публікації зроблено акцент на відповідних активностях, організаційних процесах, які за змістом сприяють формуванню в дітей дошкільного віку уявлень про доброчесність і виробленню доброчесного стилю життя надалі. В основі доброчесної поведінки лежить самостійність, гра та творчість. Софія Русова наголошувала, що «...взагалі педагоги повинні дуже цінити усяку самостійну творчу працю дитини не для того, щоб із кожної дитини утворити майстра в малюванні, співі, літературі, а для того, щоб викликати у кожної дитини можливо більш творчих сил, бо це найбільш коштовна річ для поступу і найбільш індивідуальна (що утворить одна дитина, того може не зробити її сусідка, і навпаки)...» [6].

Саме тому під час підготовки робіт до художньої виставки діти мають виконувати завдання переважно самостійно, за мінімальної допомоги батьків. Ця допомога може бути різною залежно від віку дитини, та все одно не слід перетворювати виставки в садочку на змагання батьків.

Дітей старшого дошкільного віку, якщо є можливість, варто вчити підписувати свою роботу: залишати ініціали або друкувати ім'я. Для цього також можна використовувати різні наліпки, що допоможуть дітям ідентифікувати роботи однолітків. Водночас у садочку приділяється увага розгляданню виконаних робіт: педагоги звертають увагу на унікальність і неповторність творів, їх окремих елементів. Якщо діти самостійно не можуть визначити автора роботи, слід називати його ім'я вголос, акцентуючи авторство твору. Таким чином діти усвідомлюють радість авторства, навчаються розуміти авторство інших.

Закріплює розуміння авторства й робота з книгою. Під час розглядання книжок і називання основних їх складових вихователі звертає увагу дітей на ім'я автора, яке зазначається на обкладинці. Вивчаючи види казок, малеча дізнається, що вони можуть бути авторськими та народними. Так діти опосередковано вперше ознайомлюються з поняттям «суспільне надбання».

Під час занять із художньої діяльності діти вивчають твори мистецтва (народні іграшки, авторські іграшки), спостерігають за картинами; знають, що є суто українські види мистецтва – Петриківський розпис, Опішнянська кераміка та інші. Що стосується свят, то також є безліч можливостей учити дітей основ доброчесності. Така робота проводиться і під час підготовки до святкових заходів: вивчення віршів, інсценування. Вихованці разом із педагогом повторюють зміст казки, вірша, оповідання, знов і знов пригадують автора твору. До речі, діти старшого дошкільного віку вже можуть називати автора вірша перед декламацією; це ж стосується і авторства пісень, які розучують діти до свят.

Також на музичних заняттях діти дізнаються, що і музичний твір має свого автора (композитора). Дошкільники вже знають, що певні казкові герої належать до окремих казок, грають в ігри «З якої казки герой?» і т. п. Значний вплив на формування поняття авторства відіграє підготовка унікальних костюмів – діти

розповідають один одному про те, як вони разом із батьками виготовляли їх, додавали до образу родзинки. Важливою частиною свят є дарування листівок, які обов'язково мають бути підписані. Слід звернути увагу дітей на те, що самостійно виготовлена листівка є авторською. Саме тому під час виконання творчих завдань варто залишити місце для креативу. Дитина, яка не боїться виражати власний творчий погляд, у подальшому не вдасться до списування. Адже, виокремлюючи маленькі надбання дітей, ми формуємо в них упевненість у власних силах.

Безліч ідей щодо формування основ доброчесності може виникнути й під час вивчення теми «Професії». Можна обговорювати творчість митців, будівельників, дизайнерів та ін.

Окремо слід приділити увагу поняттям «ідея» та «задум» як предметам нематеріальної творчості. Ця робота відбувається під час організації ігор, коли дитина пропонує нові правила чи атрибути, а також під час занять із художньої творчості, коли хтось використовує незвичну техніку, вигадує нові прийоми. Поняття «ідея» варто згадувати під час спільної творчості, як-то: складання віршів, казок і т. п. Варто наголошувати, що в кожній ідеї є автор – тобто авторство може бути в матеріальних речей, а також у думок. Варто привчати дітей до думки, що послуговуватись ідеями інших людей не соромно, та не варто видавати чийось роботу за свою. Можна навіть використовувати слово «натхнення» або «підказка».

Під час ігор поняття доброчесності формується в розумінні належності іграшок – є спільні, а є особисті. Діти розуміють, що чужі іграшки без дозволу брати не можна, а отримавши дозвіл, слід не забути повернути іграшку.

Важливу роль у формуванні понять категорії доброчесності відіграють вправи з медіаграмотності. Наприклад, під час роботи з медіапродуктом, медіаконтентом діти глибше вивчають поняття авторства, навчаються спростовувати фейки, отримують розуміння цілісності медіапродукту. Варто звертати увагу дітей на таких заняттях на те, що кожен сайт має певну адресу, яку слід зазначати під час використання контенту. Дітям можна продемонструвати видруковані розробки, які використовує вихователь: на них має бути зазначене посилання на джерело. І звісно, кожен педагог власним прикладом навчає дітей поважати авторські права.

Описані вище прийоми роботи та завдання органічно поєднуються з активностями, притаманними дошкільному віку, тому обов'язково допоможуть дитині опанувати всі принципи академічної доброчесності в подальшому шкільному навчанні.

Використані джерела

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
3. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс].
4. Державний стандарт дошкільної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
5. Наказ Державної служби якості освіти України від 30.11.2020 № 01-11/71 «Про затвердження Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах дошкільної освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/77870/>
6. Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. Львів, Краків, Париж: Просвіта, 1993. 127 с.

Формування емоційного інтелекту в сучасних дітей дошкільного й молодшого шкільного віку в умовах сучасних викликів

*Заліська Оксана Миколаївна,
старший викладач кафедри
методики дошкільної та початкової освіти
Харківської академії неперервної освіти*

---

*Коли Ви починаєте усвідомлювати емоції,
Ви починаєте керувати власним життям.
Тара Маєр Робсон*

У цій статті вважаємо за необхідне привернути увагу до поняття «емоційний інтелект», адже, по-перше, за словами В. Громова, – вітчизняна школа ... усе ще зосереджується виключно на академічних досягненнях учнів... Сфера людських почуттів – усе це, як правило, залишається поза колом педагогічних інтересів. По-друге, американський дослідник Д. Гоулман довів, що EQ (коефіцієнт емоційності) набагато більше впливає на потенціал життєвого успіху особистості (80 %), ніж загальний інтелект, вимірюваний тестом IQ (20%). А Дж. Готтман і Дж. Деклер активно популяризують емоційний інтелект і його місце у вихованні молодого покоління. Учені зазначають, що виховання емоційного інтелекту – це процес і результат розуміння почуттів дітей, уміння співпереживати, заспокоювати, направляти ці почуття на формування поведінки, а не обмежувати емоційну сферу дитини» [6, с.7].

На думку багатьох науковців, складниками емоційного інтелекту є здатність особистості усвідомлювати й визнавати власні почуття, а також почуття інших для самомотивації, управління своїми емоціями та впливу на емоційний стан інших людей [7, с. 41]. Розуміючи, що відчувають інші, ми краще налаштовуємося на реалізацію життєвих завдань. Розвинуте почуття емпатії блокує агресивність, жорстокість. На думку В. Громова, емоційно розвинені люди в змозі створювати навколо себе ауру добра і доброзичливості, вступати в конструктивний діалог, успішно працювати в команді, ладнати зі своїми почуттями та враховувати почуття інших людей. Науковці В. Ф. Моргун і

В. Ю. Стрельников теоретично обґрунтовують феномен емоційного інтелекту, ознайомлюють із моделями та складниками, його роллю в забезпеченні здоров'я людини [5, с.10].

Глобалізоване суспільство надає особливої значущості не так *hard skills*, як *soft skills*, на формування яких впливає саме рівень емоційного інтелекту особистості. Якщо класична освітня парадигма на перше місце висувала розвиток логічного інтелекту та раціонального, навіть лінійного мислення, то вже наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття головним у системі освіти було визначено формування соціально-емоційних навичок учнів, а термін «емоційний інтелект» і його неформальне скорочення EQ (менш поширеним є скорочення – EI) стало відомим у різних куточках планети. Дійсно, низка психологічних дослідів довела, що високий емоційний інтелект впливає на успішність людини в різних сферах життєдіяльності та взагалі дозволяє їй реалізовуватись одночасно в усіх головних для неї сферах; тобто розвинутий емоційний інтелект сприяє успішності в навчанні, у побудові кар'єри, створенні родини, вихованні дітей, протидії шкідливим

звичкам і покращенні самопочуття, а тому розвинутий емоційний інтелект стає в пріоритеті для глобалізованого суспільства. Цікавим є такий факт: учені вважають, що високий рівень емоційного інтелекту батьків уже дає дитині 50% запоруки успішності в майбутньому (10% – це гени, 40% – виховний вплив батьків), що також позитивно впливає на наступні покоління та загалом на зниження домашнього насильства, булінгу та соціальних конфліктів. Однією з головних причин підліткової злочинності Д. Гоулман назвав те, що суспільство не допомогло дітям опанувати такі необхідні для них уміння, як керування власними емоціями чи конструктивного вирішення конфліктів, розуміння емоцій інших людей (особливо страждання), тож залишене на волю випадку емоційне виховання породило емоційну некомпетентність підлітків, що призвело до їхнього невміння жити в злагоді з іншими, а інакше кажучи, бути соціалізованими [3, с. 220]. А отже, виходячи зі спостережень Д. Гоулмана, можна сказати, що саме на педагогів дошкільної та початкової освіти покладається колосальна відповідальність і водночас розкриваються перспективи для розвитку емоційного інтелекту дітей цього віку.

Заклади освіти мають можливість допомогти дітям досягти такого успіху за умови їх гармонійного розвитку, підтримуючи не тільки академічний, але й соціально-емоційний розвиток шляхом партнерської взаємодії всіх учасників освітньої діяльності й послідовної та системної виховної роботи в освітянському просторі.

Освітня реформа «Нова українська школа» особливу увагу приділяє розвитку емоційного інтелекту підростаючого покоління, адже саме це сприяє розумінню власних емоцій та емоцій інших людей, формуванню здорових стосунків у суспільстві, стресостійкості, навчанню на власному досвіді, позитивному мисленню та відкритості до змін. Одним із основних завдань особистісно орієнтованого навчання і виховання як оновленої парадигми освіти є формування у дітей емоційної компетентності, що забезпечує успішність спілкування та соціальної взаємодії. Актуальність зазначеного посилюється суспільними потребами, пов'язаними зі збереженням психічного здоров'я дітей. У цьому контексті, дійсно, принципово значущу роль відіграє емоційний інтелект, розвиток якого сприяє емоційному благополуччю дітей. Проте ще й досі проблема розвитку емоційного інтелекту особистості є однією з малодосліджених, особливо це стосується дітей.

Пригадаймо вислів давньогрецького філософа Сократа «пізнай самого себе». Деякі розділи філософії своїм виникненням завдячують саме цьому вислову, але й у системі освіти ми часто звертаємося до нього, коли кажемо нашим здобувачам освіти, що важливо, щоб вони пізнали свої бажання, свої сильні та слабкі сторони, але це також означає і рекомендацію пізнати свої емоційні стани, зрозуміти, на яких позиціях (тобто на яких емоціях) ти перебуваєш (відчуваєш) найчастіше.

Усвідомлення своїх емоцій та пристрастей дозволяє нам спостерігати ці процеси відсторонено, тобто самоусвідомлення допомагає нам уявляти свої можливі дії під впливом конкретних емоцій та одночасно спрогнозувати реакцію інших людей на наші вчинки з одночасним аналізом наслідків такої реакції на подальші стосунки з людьми. Причому все це відбувається настільки миттєво, що та людина, яка володіє навичками самоусвідомлення, встигає вчасно скоригувати свою поведінку та фрази, а також заспокоїти думки, що виникають у голові. Уміння орієнтуватись у власних емоціях – це основа емоційного інтелекту людини, на базі

якої формується емоційний самоконтроль. «Звичайно ж, є суттєва відмінність між усвідомленням своїх почуттів і діями, спрямованими на те, щоб їх змінити». Саме такими словами підтримує своїх попередників щодо формування емоційного самоконтролю Д. Гоулман [3, с. 119]. Проте, наприклад, Маєр вважає, що на практиці вони зазвичай тісно пов'язані між собою: усвідомити свій поганий настрій означає бажання позбутися його. Таке усвідомлення відрізняється від зусиль, які ми докладаємо, щоб утриматися від дій під впливом емоційного імпульсу. Наказуючи «Припини зараз же!» дитині, чий гнів змусив її вдарити товариша, ми можемо зупинити дію, але не гнів – він кипітиме всередині й далі. Думки дитини все ще будуть зосереджені на тому, що спровокувало сутичку: «Але він же вкрав мою іграшку», – і сам гнів нікуди не зникне. Самоусвідомлення має потужний вплив на сильні та неприємні почуття. Думка «я відчуваю гнів» дає нам більшу свободу – ми можемо не тільки втриматися від дій під впливом емоцій, але й спробувати позбутися її [2, с. 19]. А отже, можна вважати, що розвиток емоційного інтелекту починається із самоусвідомлення та самоконтролю.

Важливо те, що емоційний інтелект – це не вирок, а можливість. Люди не народжуються з високим рівнем емоційного інтелекту, та цього можна навчитися. І звісно, що найкращий час для цього – дитинство. Утім сьогодні, на жаль, ще багато чого залишається дещо проблематичним у визначенні коефіцієнта емоційного інтелекту людини та методик його вимірювання. Але емоційний інтелект можна розвинути навіть за низьких природних інтелектуальних задатків, адже нові нейронні зв'язки утворюються протягом усього життя людини, хоча, звісно, найбільш доречним є вік з 0 до 25 років.

Основне надбання періоду дошкільного дитинства – це соціальна компетентність, що було доведено науковцями, які займалися дослідженнями в цій сфері (Кононко, 1999; Курінна, 2004; Рогальська, 2008). Продуктом реалізації психолого-педагогічних надбань науковців нашої країни стало оновлення Базового компонента дошкільної освіти, що тепер має також назву Державний стандарт дошкільної освіти (Піроженко та ін., 2021). Як впливає з його змісту, одним з основних показників соціальної компетентності дитини дошкільного віку є рівень розвитку емоційного інтелекту. Про це свідчать не тільки теоретичні розробки вітчизняних науковців, але й дослідження закордонних фахівців.

У дошкільному віці (від трьох до семи років) дитина потрапляє в соціальну ситуацію відокремлення від дорослого. З'являються різноманітні стосунки з однолітками. Саме в цей період розвиток особистості проявляє максимальну динаміку емоцій та почуттів. Необхідним стає вміння контролювати й регулювати власні емоції, розвивається емпатія (Козлова, 2018).

Залежно від впливів соціуму тимчасові прояви поведінки дитини можуть перетворитися як на рису характеру, на патологію, так і навпаки: прояви деяких відхилень в емоційній сфері за певного впливу оточення згодом зникають або перетворюються на індивідуальну особливість у межах норми. Саме тому сформуванню належного рівня емоційної обізнаності дошкільника – завдання сучасного педагога.

Головною вимогою до вихователя при роботі з розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку є емоційно-позитивне прийняття кожної дитини. На наш погляд, ця вимога має поширюватися не тільки на вказаний напрям роботи, а й дотримуватися під час усього освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Якщо педагог навчиться «слухати серцем», емоційно адекватно сприймати все, що

відбувається протягом перебування дитини в закладі, навчання й виховання дитини стане на інший, вищий щабель перебігу. Адже загальновідомо, що дитина дошкільного віку сприймає все, що з нею відбувається, крізь призму емоцій, і тому тільки емоційно забарвлене спілкування сприятиме високим результатам у навчанні та вихованні. І тоді залишиться навчити дитину контролювати свої емоції та правильно їх виражати. А цими навичками діти оволодівають найкраще за прикладом дорослих. Отже, завдання вихователя дошкільного закладу – бути емоційно обізнаним, емпатійним, із розвиненим емоційним інтелектом.

Окрім того, у режимні моменти організованої діяльності дітей необхідно включити обговорення, бесіди щодо їх емоційного стану під час тих чи інших дій дошкільника. Також доцільно обговорювати дії та емоційні стани казкових персонажів, уживати прийоми «оживлення» неживих предметів з метою розвитку навичок емпатії в дітей. Як показала практика, за умови ефективної організації освітнього процесу система формування емоційного інтелекту може стати потужним інструментом у навчанні та вихованні успішної, гармонійно розвинутої особистості. Водночас інші напрями освітньої роботи в закладі не повинні бути відкладені та ставати другорядними. Навпаки, зазначена робота має бути імплементованою в усі сфери освітнього процесу й доповнювати основні навчально-виховні завдання в будь-яких режимних моментах організованої діяльності дитячого колективу. Успішність освітнього процесу залежить від тандемної роботи педагогічних працівників закладу дошкільної освіти. Наприклад, з огляду на специфіку освітньої роботи музичного керівника, не можна не відзначити, що він якнайближче причетний до прояву емоцій на заняттях. Адже без емоційного відгуку неможливе ані сприйняття, ані відтворювання співів, музично-ритмічних, танцювальних рухів, інших видів діяльності на музичному занятті. Тому завданням музичного керівника щодо розвитку емоційного інтелекту дошкільника є створення умов для прояву позитивних емоцій та подальша підтримка відповідного настрою під час заняття. На заняттях із фізичного розвитку інструктор з фізкультури може з легкістю впроваджувати прийоми, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту. Наприклад, запропонувати дошкільникам виразити через знайомі рухи та вправи свій настрій. Або ж визначаємо блакитний обруч сумним, а зелений – веселим. М'яч кидаємо спочатку в сумний обруч, потім у веселий. Як відомо, однією з базових характеристик сприйняття дитини дошкільного віку є конкретність і емоційність мислення. Такою особливістю не можна нехтувати на заняттях із гурткової роботи.

Дійсно, проблема формування емоційного інтелекту педагогів, дітей, батьків – одна з найбільш важливих для розвитку системи освіти України, бо якщо настрої зіпсовані, особливого бажання щось робити не з'явиться.

Вітчизняний дослідник А. Костюк визначає низку методів розвитку емоційного інтелекту.

1. Розвиток самосвідомості та вміння керувати емоціями. Навички самоконтролю, відволікання від тривожних думок і спрямування енергії на дію, а не на тривогу. Це допомагає тримати тиск у нормі (звісно, коли це не пов'язане з фізіологічними причинами). Самосвідомість сприяє розумінню емоцій інших людей та вмінню робити правильні висновки в конкретних ситуаціях, що сприяє обранню адекватної поведінки. Розвинути самоконтроль можна, не надаючи надмірної важливості ситуації; слід пам'ятати, що власне самовідчуття не завжди є правильним, тому не варто перейматися.

2. Формування здатності усвідомлювати й оцінювати свої емоції та їх інтенсивність, починаючи з базових станів, сприймати навколишній світ із різних точок зору. Для цього потрібно ставити собі запитання: «Що я зараз відчуваю?», «Чому я це відчуваю?», «Чи правильно я сприймаю ситуацію?», «Чи подобається мені те, що я відчуваю?», «Як змінити відчуття, які завдають дискомфорт мені та оточуючим своїм проявом?».

3. Навчитися визначати джерело емоцій і ступінь інтенсивності емоції. Силу емоції можна вимірювати за шкалою від 1 до 10: від мінімальної інтенсивності, коли управління емоцією не вимагає зусиль, до дуже високої, коли емоція некерована. Ця шкала дозволяє усвідомлено оцінити нюанси своїх відчуттів і допомагає навчитися знижувати ставлення до цієї емоції до оптимального рівня.

4. Наступний крок – розширення діапазону емоцій. Важливо скласти власну абетку емоцій або використати ті, що вже розробили спеціалісти, й усвідомлювати, який емоційний стан є найбільш характерним для вас і як довго відчуваєте емоцію, яка вам не подобається. Визначити, які позитивні функції виконує ця емоція, та на які нерозв'язані проблеми звертається ваша увага.

5. Відвідування тренінгів, які проводять спеціалісти в цій сфері [4, с. 86].

Ці методи ефективні для самих педагогів, натомість розвиток емоційного та соціального інтелекту учнів потребує інших методів, таких як: дихальні вправи, арттерапія, кінотерапія, практики уважності, методів ненасильницького спілкування, звісно, тренінгів.

Особливе значення в розвитку емоційного інтелекту учнів мають ігри та уроки-тренінги. Ігри розвивають в учнів почуття емпатії до інших учасників, сприяють розвитку емоційної компетентності. Яку саме форму гри обиратиме педагог, залежить, зокрема, від таких факторів: вік учасників, кількість часу, тема та мета, професіоналізм самого педагога, іноді ситуації в класі, з якими часто стикаються учні та які необхідно розібрати в ігровій формі. Цікавими також є об'єднання ігрових форм із методами арттерапії [1, с. 69].

Учні початкових класів і дошкільники легше розуміють власні емоційні стани, які виникають у знайомих їм життєвих ситуаціях, але дітям важко втілити свої емоційні стани в слова, натомість передати їх через образи, а ось, наприклад, у малюнках це зробити їм легше. Тож використання різних технік арттерапії в закладах дошкільної освіти й у початковій школі сприятиме розвитку емоційного інтелекту дітей.

У цей період емоційний інтелект активно розвивається, і тому важливим є саме середовище, у якому це відбувається.

Науковці Т. Котик, І. Кежковська зазначають, що «для дітей молодшого шкільного віку оптимальний рівень емоційного інтелекту характерний такими показниками:

- самостійно ідентифікує власний емоційний стан у знайомих і незнайомих ситуаціях; намагається зрозуміти емоційний стан інших близьких людей;
- має розвинуті рефлексивні здібності; уміє аналізувати мотиви вчинків інших людей;
- самостійно контролює власний емоційний стан;
- використовує різні способи досягнення мети відповідно до ситуації;
- виявляє наполегливість у досягненні мети;

- застосовує отриману інформацію про емоції інших людей у спілкуванні з ними;
- має стабільний позитивний настрій незалежно від того, є труднощі чи їх немає;
- має стійку внутрішню настанову на комунікацію;
- виявляє стійке емпатійне ставлення до людей довкола себе» [6, с. 48].

У питанні розвитку емоційного інтелекту дітей варто звернути увагу на відповідність освітнього середовища навчальній та виховній діяльності, його безпечності та зручності для всіх учасників освітнього процесу; принципів адміністративно-управлінської діяльності закладу освіти (заякані педагоги, які не мають можливості для вільної творчості, не здатні вплинути на розвиток емоційного інтелекту дітей, бо вони весь час перебувають у напруженому стані від стосунків з адміністрацією); дотримання принципу педагогіки партнерства з батьками, які дуже сильно впливають на емоційний стан дитини, а також на вміння дитини визначати й контролювати власні емоції; непримириме ставлення до булінгу та інших видів насильства в закладі освіти; рівень розвитку емоційного інтелекту самих педагогів (педагог не зможе сприяти розвитку високого емоційного інтелекту дітей, коли сам знаходиться на низькому емоційно-соціальному рівні); нормативно-правова, методико-педагогічна обізнаність адміністрації та колективу закладу [6, с. 59].

Педагогам дітей дошкільного та молодшого шкільного віку варто приділити увагу оформленню приміщення (кабінетів, групових осередків, прогулянкових майданчиків), у якому діти проводитимуть значну частину свого життя. Бажано, щоб стіни мали теплі приглушені кольори. У приміщенні має бути велика кількість наочних і дидактичних матеріалів, а також необхідного для роботи та творчого вираження приладдя, які діти можуть вільно використовувати. Варто поцікавитися й про наявність рослин, хоча, звісно, перед тим як обставляти приміщення квітами, слід урахувати особливості самих рослин і здоров'я дітей. Усе це можна обговорити з батьками й адміністрацією закладу, пам'ятаючи, що зручність приміщення саме для дітей повинна бути на першому плані. На рівні адміністрації закладу варто вирішити питання оснащення коридорів закладу освіти. Наприклад, для учнів початкової школи важливе значення має наявність безпечних ігрових зон, де вони можуть проводити свій вільний час. Також обговорення з педагогами питання розвитку емоційного інтелекту учнів показали, що більшість педагогів скаржаться на відсутність кімнат відпочинку в закладі освіти, адже час від часу діти відчувають утому від колективу й прагнуть заховатися подалі від сторонніх очей. А зі створенням інклюзивних груп і класів в Україні загалом це питання ще більше загострилось, адже кімнати відпочинку можуть також допомогти дитині впоратися з вибуховими емоційними станами, коли учень у якійсь навчальній ситуації просто втратив контроль над розпачем, агресією чи злістю та потребує такого місця, де може заспокоїтися.

Окрім формування освітнього середовища, важливим також є компетентнісний підхід педагогів у роботі з дітьми. Своєрідність реалізації компетентнісного підходу в початковій школі в аспекті формування емоційного інтелекту учнів полягає в тому, що:

- головна увага зосереджується на корисності, цінності знань і способах використання їх для розв'язання різних комунікативних життєвих ситуацій;

- відбувається запровадження методів інтерактивного навчання, під час якого учні отримують досвід ефективної міжособистісної взаємодії;
- важливим є спонукання учнів до творчого застосування отриманих знань і вмінь, висловлювання власної думки, сформульованої на основі зовнішніх і внутрішніх інформаційних стимулів, обґрунтування власної позиції;
- організація самостійної навчальної діяльності учнів, спрямована на здобуття ними необхідної інформації, зокрема отриманої на основі спостережень за власними й чужими емоціями та відповідною поведінкою;
- необхідно спонукати учнів до проявів ініціативи, оцінювання власних учинків і поведінки, відповідальності за наслідки діяльності.

Вітчизняна дослідниця розвитку емоційного інтелекту Ю. Савченко зазначає, що «розвивати емоційний інтелект у молодшому шкільному віці необхідно починати з основних емоцій і поступово переходити на їхні відтінки:

- читання книг з аналізом настрою і почуттів персонажів;
- різні види театрів;
- ігрові вправи «Вгадай настрій»;
- ситуації з життя дітей;
- демонстрація фотографій, малюнків осіб з основними емоціями, а пізніше –
- з відтінками емоцій;
- малювання «власного настрою», а також настрою близьких і друзів, аналіз причин настрою;
- естетичне сприйняття світу.

Цілісне сприйняття світу відбувається лише тоді, коли дитина не тільки аналізує події, а й ставиться до них емоційно. Саме тому, на думку Ю. Савченко, учитель і шкільний психолог мають це знати й ураховувати, що:

- емоційно значущі для дитини ситуації спонукають її до самовираження;
- емоції створюють «платформу», на якій «виписуються» нові знання;
- емоційно забарвлені знання мотивують дитину до дальшого пізнання, вивчення, дослідження;
- освіта, що залучає емоційну сферу людини, сприяє розвитку ціннісного ставлення до знань, світу, інших людей.

Згасання емоцій рівносильне втраті щастя, оскільки лише розвинена емоційна сфера є джерелом радості. Дорослі повинні намагатися в усьому, що нас оточує, бачити позитивні сторони, робити оптимістичні висновки й переконувати в цьому дітей. Це важливо тому, що розвиток емоцій залежить від нашого сприйняття навколишнього світу.

Особливість психології молодшого школяра полягає в тому, що він ще мало усвідомлює власні переживання та не завжди здатний зрозуміти причини, що їх викликають. Гнівом, страхом, образою – такими емоційними реакціями найчастіше відповідає на труднощі в навчальному закладі дитина молодшого шкільного віку. Багато дітей у цей час потребують підтримки й допомоги дорослих, тому важливо, щоб учителі й батьки разом із психологом розуміли дитячі проблеми, переживання. Тільки тоді вони зможуть надати дитині ефективну допомогу [6, с. 50].

Для того щоб учні початкової школи навчилися свідомо регулювати власну поведінку, потрібно навчити їх розуміти й адекватно виражати власні емоції, а також розуміти емоції інших людей та знаходити конструктивні способи виходу зі складних ситуацій.

Отже, можна з упевненістю сказати, що в закладі освіти реалізувати якісно навчальні цілі неможливо, якщо немає безпечного емоційного середовища для всіх. Це означає стан психічної впевненості учнів, учителів, батьків у тому, що жодна ситуація не загрожує їх почуттю безпеки та власної гідності. Тому педагогу, насамперед, потрібно вдосконалювати такі уміння: усвідомлювати й управляти власними емоціями; ставити себе на місце іншого; розуміти та приймати почуття й переживання кожного школяра; асертивно взаємодіяти; надавати і приймати зворотну інформацію, рішуче й коректно протидіяти деструктивній поведінці в групі. І для педагога це мають бути не просто слова, а орієнтир у роботі.

Саме тому сьогодні розвиток емоційного інтелекту українських дошкільників і молодших школярів має далекоглядні перспективи підготовки молодого покоління жити й діяти в глобалізованому світі технологій та нових комунікативних зв'язків усього людства.

Від того, наскільки успішним буде процес особистісно зорієнтованих підходів до здобувачів освіти в закладі освіти, залежить як майбутнє кожної окремої дитини, так і майбутнє всієї країни.

Використані джерела

1. Войтовська О. Розвиток емоційного інтелекту в дітей дошкільного й молодшого шкільного віку методами арттерапії. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 2. С. 68–71.
2. Волік Н. Система формування емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. № 2. URL: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.2> (23.12.22)
3. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків: Віват, 2018. 512 с.
4. Костюк А. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2014. Вип. 2(1). С. 85–89.
5. Моргун В. Ф. Емоційний інтелект у багатовимірній структурі особистості. *Постметодика*. 2010. № 6 (97). URL: <http://pano.pl.ua/pm/pdf-1-f-w/PM-97.pdf> (26.12.22)
6. Савонова Г. І. Розвиток емоційного інтелекту в закладі загальної середньої освіти. Лисичанськ, 2021. 70 с. URL: <https://znayshov.com/FR/13468/643.pdf> (20.12.22)
7. Формування емоційного благополуччя дітей молодшого шкільного віку. Водоласька Т. В. *Постметодика*. 2010. № 6 (97). URL: <http://pano.pl.ua/pm/pdf-1-f-w/PM-97.pdf> (26.12.22)

Створення ефективних умов для пропедевтики формування навчальної діяльності в дошкільників і першокласників

*Сосницька Надія Петрівна,
старший викладач секції розвивального навчання
Харківської академії неперервної освіти*

Чинний Закон України «Про освіту» визначає, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору».

Базовий компонент дошкільної освіти передбачає формування ключових компетентностей дитини: рухової і здоров'язбережувальної, особистісної, предметно-практичної та технологічної, сенсорно-пізнавальної, логіко-математичної та дослідницької, природничо-екологічної, ігрової, соціально-громадянської, мовленнєвої, художньо-мовленнєвої, мистецько-творчої. Сформовані компетентності створюють базу для збагачення та поглиблення змісту освіти на наступних щаблях.

Метою початкової освіти як важливої підвалини для кожного здобувача освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості, що зафіксовано в Державному стандарті початкової освіти (2018 р.).

Зміст початкової освіти ґрунтується на компетентнісному підході, що передбачає формування одинадцяти ключових компетентностей: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; культурна компетентність; підприємливість і фінансова грамотність.

Усі ключові компетентності потребують сформованості низки загальних умінь: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами.

Нова українська школа намагається втілити всі прогресивні ідеї в життя. Чи все виходить? Мабуть, ні. І не лише через труднощі, пов'язані з пандемією, а поточного року – із жахіттям війни. Для того щоб не на папері, а насправді досягти мети НУШ, необхідно переосмислити багато чого, позбутися стереотипних підходів до освітнього процесу, а найголовніше – до здобувача знань. Дитина, починаючи з дошкільного навчального закладу, повинна дійсно бути здобувачем,

а не пасивним споживачем набору знань, умінь. І дошкільник повинен мати широкий простір для дослідження навколишнього світу. Але чи це означає, що він у такому разі стане суб'єктом навчальної діяльності? Що ж таке діяльність взагалі?

За О. М. Леонтєвим, діяльність – форма активності. Діяльність – активна взаємодія людини з дійсністю, під час якої людина виступає як суб'єкт, який цілеспрямовано впливає на об'єкт і таким чином задовольняє свої потреби [4].

Діяльність варто відрізнити від поведінки. Успіх діяльності суб'єкта залежить від взаємодії трьох компонентів: знань, умінь і мотивації.

«Суть діяльності – у творенні людського світу людиною, у створенні власних суспільних відносин і самого себе (це становить і сутність культури)», – відзначає В. В. Давидов [2, с. 14]. Не всякий процес навчання, на думку Д. Б. Ельконіна та В. В. Давидова, можна віднести до навчальної діяльності.

В. В. Репкін виокремлює три типи навчальної активності дитини:

1. Копіювання. Умови активності – прагнення до уподібнення. Дитина не усвідомлює способу дії, дії контролю та оцінювання на низькому рівні.

2. Репродуктивна активність. Дорослий (учитель) визначає мету, дає алгоритми дій та зразки виконання, пояснює, контролює та оцінює результат. Дитина – пасивний виконавець. Складається суб'єкт-об'єктний тип стосунків, де суб'єктом педагогічної діяльності виступає вчитель, а об'єктом – учень. Дитина здатна усвідомлювати лише часткові способи дій. Умовою активності є спонукання дитини дорослим до відтворення зразка. В інших умовах активність цього типу або припиняється, або замінюється копіюванням.

3. «Навчальна діяльність як особлива форма активності дитини, спрямована на змінування самої себе як суб'єкта навчання» [5, с. 6], унаслідок чого навчальна діяльність стає «безпосередньою основою розвитку школярів у процесі навчання (принаймні, у початкових класах)» [5, с. 6]. Навчальна діяльність спрямована на оволодіння загальними способами дій у сфері наукових понять. Учень усвідомлює загальні способи дій. Умовою активності є навчальна мета учня, викликана незадоволенням самим собою.

У структурі цілісного акту навчальної діяльності виявляються такі взаємопов'язані складові: мотив, цілепокладання, навчальні дії, контроль, оцінювання [5, с. 185].

Мотив є джерелом діяльності – усвідомлення потреби дії та спонуканням до дії. Навчально-пізнавальний інтерес – єдиний мотив навчальної діяльності учнів, тому що саме він орієнтує учня безпосередньо на процес розв'язання навчальних завдань. Навчально-пізнавальний інтерес у навчальній діяльності виникає за певних умов: виявлення недостатності наявних способів дій та внутрішньої потреби розв'язати завдання.

Цілепокладання – висування мети, її усвідомлення, формування проміжних цілей. Цілепокладання суб'єкта навчальної діяльності забезпечує прийняття, а потім і самостійну постановку навчальних завдань. Реалізація мотивів і цілей навчальної діяльності здійснюється в процесі виконання учнем системи навчальних дій.

Навчальні дії – це конкретні способи перетворення навчального матеріалу в процесі виконання навчальних завдань. Важливим показником рівня сформованості навчальної діяльності є ступінь самостійності учня в процесі розв'язання навчального завдання, усвідомлення способів дії, можливість їх здійснення в змінених умовах (компетентність).

Невід'ємною складовою кожного акту навчальної діяльності є особливі дії контролю й тісно з ним зв'язані дії оцінювання. **Контроль** сприяє вдосконаленню

основної діяльності та її результатів. Для реалізації ідей НУШ важливо, крім контролю-уваги (контроль за результатом і поопераційний контроль), формувати й рефлексивний контроль – контроль, спрямований на орієнтовну основу, «план» дії та відповідність її фактичним умовам завдання. Рефлексивний контроль є необхідною умовою прийняття чи самостійної постановки учнем пізнавального завдання, а отже, такий контроль виявляється невід’ємним компонентом процесу засвоєння понять.

Функція **оцінювання** – підбиття підсумків виконаної системи дій і визначення того, правильно чи неправильно вони виконані; визначення перед розв’язанням завдання можливості чи неможливості його виконання.

Г. А. Цукерман назвала систему оцінювання в розвивальному навчанні «безбальною системою оцінювальних взаємовідносин» [6]. Для суб’єкта навчальної діяльності характерною є наявність сформованої актуально-адекватної прогностичної оцінки, яка дозволяє учневі самостійно обґрунтовувати ще до розв’язання завдання свою можливість або неможливість його розв’язання, виходячи з усвідомлення специфіки засвоєних способів, а також меж їх застосування.

У процесі формування навчальної діяльності відбувається інтенсивний розвиток тих властивостей учня, які характеризують його як суб’єкта навчання та як особистість у цілому. Навчальна діяльність перетворює навчання в процес самопізнання, інтелектуального й морального саморозвитку. У результаті такої діяльності діти глибоко розуміють матеріал, із яким працюють, усвідомлюють причини та взаємозв’язки між явищами.

Виникає питання: за яких умов дитина стає суб’єктом навчальної діяльності? На жаль, розмивання наукових понять у педагогіці призводить і до перекручення поняття навчальної діяльності. Переступила дитина поріг школи (а сьогодні – сіла за комп’ютер і побачила вчителя) – ось тобі й навчальна діяльність, і готовий суб’єкт навчальної діяльності. А як же по-іншому? До школи ходить? Ходить. Портфель має? Має. Учителя слухає? Слухає. Читає чи вчиться читати? Так. Пише? Так. Лічить? Так. Отже, безсумнівно, дитина – суб’єкт навчальної діяльності. Але це зазвичай дуже далеко від істини.

Не відбувається та й не може (за здоровою логікою) відбутися різкого стрибка від дошкільника до суб’єкта навчальної діяльності.

Постає актуальне питання забезпечення пропедевтики навчальної діяльності. І над цим мають задумуватися як педагоги, зокрема закладів дошкільної освіти і початкових класів, так і батьки дітей. ***Якими новоутвореннями повинна володіти дитина, щоб мати шанс стати суб’єктом навчальної діяльності?***

По-перше, це розвинена **уява**. Уява – це процес створення людиною на основі досвіду образів об’єктів, яких вона ніколи не сприймала, своєрідна форма відображення людиною дійсності, у якій виявляється активний випереджальний характер пізнання нею світу. «Уява – психічна діяльність, яка полягає у створенні думками образів і ситуацій, що ніколи в цілому не сприймалися людиною в дійсності» [7]. Уява виражається в побудові образу засобів і кінцевого результату предметної діяльності суб’єкта. Найважливіше значення уяви полягає в тому, що вона дозволяє уявити результат праці до її початку, орієнтуючи людину в процесі діяльності. Створення за допомогою уяви моделі кінцевого чи проміжного продукту праці сприяє його предметному втіленню. Уява – це відображення реальної дійсності в нових, незвичних, несподіваних сполученнях і зв’язках. У працях Л. С. Виготського, О. В. Запорожця, Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова уява розглядається як форма активності, що виражається в зміні та гнучкому

використанні елементів досвіду. Учені довели можливість формування уяви на найбільш ранніх стадіях розвитку. Уява творча припускає самостійне створення образу, речі, ознаки, що не мають аналогів, нових, реалізованих в оригінальних і цінних продуктах діяльності. Для чого суб'єктові навчальної діяльності розвинена уява? Для того щоб дитина висувала гіпотези щодо пошуку способу дії, вона має уявити собі предмет (явище), перетворити його в уяві, уявити результат. Без уяви неможливі ні цілепокладання, ні навчальні дії.

По-друге, **довільність**. Довільність пізнавальної сфери – новоутворення особистості, що виявляється в здатності докладати вольових зусиль, свідомо регулювати роботу пізнавальних процесів і уваги. Очевидним є факт необхідності розвиненої довільності для навчальної діяльності школяра.

По-третє, **соціальні навички**, навички співпраці. Соціалізація – процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, здійснюваний у спілкуванні та діяльності. *Навчальна діяльність можлива лише у формі діалогу – навчальної дискусії, тому навички співпраці стають необхідністю.*

Ми зазначили ключові новоутворення, необхідні для навчальної діяльності молодшого школяра. А що ж забезпечує їхнє формування? Чи є такий універсальний засіб? Є. І це – ігрова діяльність дитини. Відразу зупинимо свою увагу на тому, що не дидактичні ігри, не рухливі ігри, не народні ігри (при всій їхній значущості), а саме ігрова діяльність дитини, яка виявляється в самодіяльних вільних іграх – сюжетно-рольових, сюжетно-відображувальних, іграх-експериментуваннях, режисерських і театралізованих (класифікація, подана в чинному Базовому компоненті дошкільної освіти).

За висновками О. В. Запорожця, провідна роль у розвитку уяви, формуванні довільної поведінки, у соціальному розвитку, а також у розвитку образного мислення, емоційного розвитку належить самодіяльній грі [3]. Самодіяльна гра є такою, якщо вона відповідає своїй назві. Ініційована дорослими гра не завжди трансформується в самодіяльну (про це буде далі).

Сюжетно-рольова гра як відтворення дітьми дій дорослих і стосунків між ними, як образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події (сюжет) і розігрування дітьми, найчастіше використовується в дитячому середовищі, – найулюбленіше заняття дошкільників.

За висновками Л. С. Виготського, творча **уява** безпосередньо народжується у грі. Задум гри потребує уяви, розвиток сюжету неможливий без уяви. І перший, і другий етапи, у свою чергу, стимулюють розвиток уяви. «Це не просто спогади про пережите, переживання його знову, а творче перероблення пережитих вражень, комбінування їх і побудова нової дійсності, що відповідає почуттям і потребам дитини» [1, с. 7]. У грі дитина моделює реальність, будує власний сюжет завдяки уявній ситуації, використанню предметів-замінників. Гра має творчий характер і виконує знаково-символічну функцію. Головним джерелом розвитку уяви в дітей є ігрова діяльність.

За Д. Б. Ельконіним, у структурі сюжетно-рольової гри центральним компонентом виступає роль – суспільно прийнятий спосіб поведінки людей у різних ситуаціях. У грі діти виконують різноманітні ролі, кількість яких із віком зростає – приблизно до десяти. Дві – три з них вирізняються дітьми як улюблені. Рольова поведінка дітей регулюється правилами, які складають ядро ролі, тому засвоєння рольової поведінки дитиною виступає могутнім засобом розвитку **довільності** як провідної особистісної якості. Дитина навчається вибудовувати свою поведінку, підкоряючись вимогам ролі. Виконуючи роль, дитина стримує свої безпосередні спонукання, поступається особистими бажаннями й демонструє

суспільно схвалюваний зразок поведінки, виражає етичні оцінки. Нездатність дитини виконувати роль водночас означає невиконання правил гри, що засуджується однолітками. Вони відмовляються продовжувати таку гру. Дитина намагається виконати вимоги однолітків, щоб бути прийнятою в гру. Вона змушена підпорядковувати свої бажання, безпосередні імпульси вимогам інших. У процесі ігрової діяльності дитина долає стереотипи власної поведінки.

Сюжетно-рольова гра формує в дитини й навички **соціальної взаємодії**. Розглянемо механізми. Хоча й хочеться скуштувати цукерку продавцеві, але він цього не робить. Якщо водій автобуса раптом захоче змінити маршрут, пасажирів будуть протестувати. Раніше дівчинка вередувала, була впертою, мамі з нею було важко. Виконуючи роль мами в грі, вона зрозуміла, як важливо, щоб дочка була слухняною. Сюжетно-рольова гра навчає дитину цінувати позитивні взаємини між людьми, розкриває взаємозалежність між ними. Діти опановують культуру спілкування: доречно вживати ввічливі слова (привітання, прощання; вдячність, вибачення), використовувати невербальні засоби спілкування (жести, міміку тощо). У процесі розвитку сюжетно-рольової гри увага дітей переноситься з процесу відтворення дій дорослого на моделювання взаємин між ролями в усій їх складності. Зростає кількість моментів спілкування між ролями, під час яких вирішуються різноманітні проблеми взаємовідносин. Кому відвести доньку до школи – татові чи мамі? Синок не хоче їсти обід – мама його вмовляє, переконує тощо.

Діти вчаться домовлятися, що є необхідним для навчальної діяльності, яка здійснюється у формі навчального діалогу. Сформовані основи культури спілкування стануть базою для подальшого ведення навчального діалогу, який передбачає дотримання високої культури спілкування, толерантності, уміння слухати, уміння висловити свою згоду чи незгоду – так, щоб не образити партнера («Дмитрику, я з тобою не згоден. Я вважаю...»), «Олеже, я припускаю, що ти помилився. На мою думку...», «Марійко, мені здається, що ти помилилася в обчисленні...»).

Отже, лише розвинена ігрова діяльність може забезпечити успішний перехід до навчальної діяльності молодшого школяра, тому так важливо здійснювати педагогічний моніторинг ігрової діяльності дітей з метою своєчасного коригування процесу на бажаний результат. Для того, перш за все, педагогові важливо знати науково обґрунтовані норми розвитку ігрової діяльності для кожної вікової групи дітей.

Д. Б. Ельконін виділив чотири рівні розвитку сюжетно-рольової гри дитини [8]. Кожен рівень характеризується специфічним змістом, співвідношенням ігрових дій та ролей, структурою ігрових дій. З трьох до п'яти років формуються перший та другий рівні. З п'яти до семи років формуються третій та четвертий рівні. Звертаємо увагу, що саме до семи років. За висновками вітчизняних учених, ігрова діяльність як провідна є для дитини від трьох до семи років. Навчальна ж діяльність стає провідною із семирічного віку та триває до одинадцяти років.

І рівень розвитку сюжетно-рольової гри характеризується одноманітними ігровими діями, що складаються зі стереотипних повторюваних операцій. Змістом гри є дії з предметами, спрямовані на співучасника. Ігрові дії виконуються без урахування послідовності, складових процесу. Наприклад, годування – без дотримання послідовності, без урахування меню. Ігрові ролі не визначають дій, а навпаки. Діти не називають себе іменами ролей, ролі теж не позначають словом. Під час розподілу ролей відповідні ігрові дії не узгоджуються, між ними відсутні взаємозв'язки. Ігрові дії не утворюють логічної послідовності.

II рівень розвитку сюжетно-рольової гри. Зміст і головне в грі – дії з предметами, але діти прагнуть до відповідності ігрової дії реальній, називають ролі. Виконання ролі полягає в реалізації відповідних ігрових дій. Логіка ігрових дій визначається життєвою послідовністю. Ланцюжок дій збільшується: приготування їжі – накривання столу – годування – відпочинок. Порушення послідовності ігрових дій дітьми не приймається, але вони нічим не обґрунтовують.

III рівень розвитку сюжетно-рольової гри. Основний зміст – виконання ролі, відповідних їй дій. З'являються ігрові дії, у яких відбивається характер відносин з іншими ролями гравців. Ролі розподілені до початку гри, вони визначають поведінку гравця. Логіка ігрових дій визначається роллю, дії урізноманітнюються. З'являються звертання до партнерів відповідно до співвідношення ролей. Порушення послідовності ігрових дій викликає протест дитини: «Так не буває!». Ігрова роль визначає правила поведінки гравця. Порушення правил гри найчастіше помічають партнери, а дитина намагається виправити помилку.

IV рівень розвитку сюжетно-рольової гри. Основний зміст – виконання ігрових дій, пов'язаних зі ставленням до інших людей, ролі яких виконують гравці. Роль гравця зберігається протягом гри. Ролі різних гравців взаємопов'язані. Мовлення дитини в грі визначається роллю. Чітка послідовність ігрових дій відтворює реальну логіку подій життя людини. Дії різноманітні, за чіткими правилами, які дитина обґрунтовує посиленням на реальні наслідки їх порушення. Порушення логіки ігрових дій та правил дітьми відхиляються, що мотивується підкресленням їх раціональності.

Чи є доцільним педагогічний супровід ігрової діяльності дітей? Так. І це давно аргументовано вченими. Так, О. В. Запорожець, критикуючи жорстку регламентацію ігрової діяльності вихователем, одночасно не схвалював і протилежне – повне невтручання вихователів у гру дітей, фактичну відмову від керівництва нею [3]. Педагогічний супровід ігрової діяльності дітей має бути тактовним і домірним, сприяти усвідомленню дітьми власних можливостей і забезпечувати відчуття емоційного комфорту. Повноцінне керівництво ігровою діяльністю передбачає: забезпечення продуктивного функціонування всіх структурних компонентів ігрової діяльності – мотиваційно-цільового, змістового, процесуально-операційного, контрольного-оцінного, результативного; стимулювання розвивально-виховного ефекту ігор різних видів; створення розвивально-виховного ігрового середовища; реалізацію в процесі гри таких способів взаємодії педагога з дитиною, які є адекватними, урахувавши особливості творчих ігор, ігор за готовими правилами. Педагогічне керівництво грою неможливе, якщо ґрунтується на жорсткій регламентації, яка заважає дітям виявляти ініціативу та самостійність. Повна ж передача функцій організації гри дітям має ризики щодо формування постійних лідерів і підлеглих, що негативно впливає на формування особистості дитини. Для розвитку ігрової діяльності дитини педагогові слід спостерігати за грою: аналізувати її, оцінювати рівень розвитку ігрової діяльності; проектувати розвиток ігрової діяльності, планувати прийоми, покликані стимулювати його; збагачувати враження дітей з метою розвитку ігор; допомагати у виборі найяскравіших вражень, які можуть сприяти грі; організовувати початок гри, спонукати до неї дітей; проектувати розвиток конкретної гри; використовувати непрямі методи керівництва грою, які активізують психічні процеси дитини, її досвід (проблемні ігрові ситуації, питання, поради, нагадування тощо); змінювати характер і зміст спілкування з дітьми відповідно до рівня розвитку ігрової діяльності з метою створення сприятливих умов для формування готовності до переходу гри на вищий рівень; включатися в

гру на головних або другорядних ролях, налагоджувати ігрові стосунки з дітьми, навчати гри; пропонувати для розвитку гри нові ролі, ігрові ситуації, ігрові дії; регулювати стосунки, допомагати за потреби вирішувати конфлікти, які виникають у процесі гри, використовувати гру з метою створення педагогічно доцільного клімату; обговорювати й оцінювати гру. За таких умов супроводу сюжетно-рольової гри ігрова діяльність дітей формується повноцінно, що дозволяє сподіватися на набуття дитиною новоутворень, необхідних для навчальної діяльності.

Чи спостерігаються певні ризики розвитку ігрової діяльності сучасних дітей? Безумовно, так. Незважаючи на очевидну необхідність ігрової діяльності дошкільників, не завжди діти мають можливість повністю задовольнити свою потребу в грі. Чомусь багатьом педагогам здається, що значно вагомішими для розвитку дитини є навчальні заняття, на що виділяється більше часу, ніж передбачається програмами розвитку. Часу для гри іноді відводиться за остаточним принципом. За нашими опитування дошкільників, малеча жалілася, головним чином, на брак часу для гри (на другому місці, зі значним відривом, був денний сон). Це було за нормальних умов організації життєдіяльності дошкільників. А що ж тоді зараз – в умовах дистанційного навчання? Очевидною є проблема розгортання ігрової діяльності дітей за межами закладу дошкільної освіти. Хоч якесь згладжування проблеми вбачаємо в партнерській педагогіці, у педагогічній підтримці сім'ї. Батьки повинні сприяти організації ігрової діяльності дитини в сім'ї, якщо є братики / сестрички, в колі друзів, сусідів. Батькам слід допомагати дитині знаходити друзів на ігрових майданчиках, а не ізолювати дитину, як це буває. Для того щоб батьки були партнерами своєї дитини та педагога в цій справі, необхідно, щоб вони усвідомлювали вагомість ігрової діяльності дитини для її розвитку. Жодне навчання, формальне чи неформальне, не замінить дитині ігрову діяльність. Часто батьки з дітьми не встигають бігати із закладу раннього розвитку до закладу, а на гру навіть чисто фізично немає часу. Просвітницька діяльність педагога на сьогодні є надзвичайно актуальною.

А яка ситуація з ігровою діяльністю в школі? Для більшості дорослих очевидним є факт, що до школи діти повинні приходити лише вчитися. Але як же бути з висновками вчених, що провідною діяльністю до семирічного віку дитини є саме ігрова діяльність? Редукція ігрової діяльності призводить часто до непоправних наслідків. Ми зупиняли свою увагу на актуальності ігрової діяльності як джерела розвитку уяви, довірливості, соціальних навичок – новоутворень, необхідних для формування навчальної діяльності. Редукція гри, у цілому, матиме невтішні наслідки для психічного, фізичного та інтелектуального розвитку підростаючого покоління. За висновками вчених, зміст ігрової діяльності сучасних дітей значно збіднюється, а в окремих випадках простежується тенденція до зникнення гри як специфічного виду діяльності. Гру дитині часто замінюють електронні розваги, бездумна біганина, борюкання, штовхання тощо. З таким тривожним явищем слід, безсумнівно, боротися. У школі хоча б першокласники повинні мати можливість гратися – стільки часу, скільки потрібно. І це не повинно обмежуватися перервами та групою подовженого дня. У проектуванні сучасних уроків НУШ педагог може віднайти можливості для вплітання в канву уроку не лише дидактичних ігор, але й сюжетно-рольових. Концепцією «Нова українська школа» передбачено, що першим циклом початкової освіти є адаптаційно-ігровий, який охоплює навчання в 1 – 2-х класах початкової школи. Особливістю адаптаційно-ігрового циклу є систематичне застосування в освітньому процесі дитячої гри та ігрових форм, методів і прийомів навчання. Поки що гра в

освітньому процесі в 1-му та 2-му класах не посіла належного місця, і ситуація повинна надалі покращуватися. Виклики сьогодення, важкі випробування, які випали на долю як дорослих, так і (ще більшою мірою!) дітей, стають на перешкоді не лише здобуттю дітьми якісної освіти, але й забезпеченню умов для повноцінної ігрової діяльності дитини – джерела її розвитку, природної потреби. Тісна взаємодія педагога з батьками дітей повинна сприяти покращенню становища.

Питання забезпечення пропедевтики навчальної діяльності учнів першого класу в процесі розв'язання практичних завдань потребує окремого висвітлення та може стати предметом обговорення надалі.

Отже, підіб'ємо підсумки.

1. Для реалізації ідей НУШ необхідно організовувати освітній процес таким чином, щоб забезпечити умови для формування навчальної діяльності учнів, де під навчальною діяльністю розуміємо особливу форму активності дитини, спрямовану на змінювання самої себе як суб'єкта навчання.
2. У зв'язку з тим, що неможливо здійснити стрибок від ігрової діяльності до навчальної, що провідною ігрова діяльність залишається до семирічного віку дитини, гостро постає питання забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою, а саме створення умов для пропедевтики навчальної діяльності.
3. Беручи до уваги висновки вчених про наявність необхідних новоутворень дитини для здійснення навчальної діяльності – розвиненої уяви, довільності, соціальних навичок, потрібно шукати засоби їхнього розвитку.
4. Універсальним засобом розвитку уяви, довільності, соціальних навичок є ігрова діяльність дитини. Ігрова діяльність повинна бути сформована на такому рівні, щоб дитина в ній була повноцінним суб'єктом, який ставить мету, здійснює задум, супроводжуючи його самомоніторингом, установлює партнерські стосунки з учасниками гри, виявляючи гнучкість, має силу волі, доводить задумане до завершення. Ігровій діяльності дитини слід приділяти особливу увагу не лише в дошкільному віці, а й у першому класі.
5. Високому розвитку ігрової діяльності дітей до рівня, необхідного для переходу до навчальної діяльності, сприяє виважений, домірний, коректний педагогічний супровід як із боку вихователя ЗДО, так і з боку вчителя початкових класів.

Використані джерела

1. Виготський Л. С. Уява і творчість у дошкільному віці. 1997. 92 с.
2. Давидов В. В. Теорія розвивального навчання. ІНТОР, 1996. 544 с.
3. Запорожець О.В. Вибрані психологічні праці: у 2-х т. Ред. В. В. Давидов, В. П. Зінченко. М.: Педагогіка. Т.1: Психологічний розвиток дитини. 1986. 316 с.
4. Леонт'єв О. М. Психологічні основи дошкільної гри. М.: Мозаїка-Синтез, 2006. 52 с.
5. Репкін В. В., Репкіна Н. В. Розвивальне навчання: теорія і практика. Статті. Т.: «Пеленг», 1997. 288 с.
6. Цукерман Г. А. Оцінювання без оцінки. Педагогічний центр «Експеримент», 1999. 133 с.
7. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
8. Ельконін Д. Б. Психологія гри. М.: Гуманіт. вид. центр ВЛАДОС, 1999. 360 с.

Роль наступності в розвитку мислення школярів початкової ланки

*Пивоварова З. М.,
учитель початкових класів
Андріївського ліцею № 1 Донецької селищної ради
Ізюмського району Харківської області*

«Школа не повинна вносити різкого перелому в життя дітей. Нехай, ставши учнем, дитина продовжує робити те, що робила вчора. Нехай нове з'являється у її житті поступово і не приголомшує лавиною вражень», – це пророчі слова В.О. Сухомлинського щодо питання наступності між дошкільним і шкільним навчанням. Саме завдяки наступності відбувається поступовий перехід від дошкільного віку до нового. У цей період дитина поєднує свій попередній життєвий досвід із тим, який починає здобувати в школі. Перехід дитини з дитячого садка до школи – дуже важливий етап її життя, бо це не тільки зміна середовища її розвитку. Вона починає натрапляти на труднощі, відкриває в собі нові можливості їх подолання. Для одних дітей – це гарний настрій, початок нової життєвої сходинки, а для інших – туга за перебуванням у садку, стресові ситуації. Тому своїх першачків та їхніх батьків відразу налаштовую на те, що навчання в школі – продовження того, чим займалася їхня дитина раніше.

Наступність між дошкільною та початковою освітою – це забезпечення неперервності здобуття людиною освіти. Наступність в освіті необхідна для створення єдиного освітнього процесу, що логічно продовжується від дитячого садка до школи. Цей процес допомагає досягти цілісного розвитку особистості [1]. Дітям, які прийшли до школи, необхідно вміти застосовувати певні види діяльності для того, щоб оволодіти різноманітними вміннями й навичками. У них є вже певний досвід, який вони отримали раніше. На уроках ЯДС, наприклад, вони збагачують свій досвід, який сформувався в умовах дошкільного закладу.

Уміння навчатись упродовж життя, критично мислити, ставити мету й досягати її, працювати в команді та спілкуватися – навички, якими має володіти сучасна людина. Школа повинна давати дітям не тільки базові знання, але й навчити практично застосовувати їх, учитися впродовж життя. Адже сьогодні вимагає творчої особистості, здатної самостійно мислити, пропонувати цікаві ідеї, приймати нешаблонні рішення. Тому орієнтиром змісту освіти є розвиток особистості, яка вміє критично мислити. Про те, що розвиток критичного мислення є одним із наскрізних завдань навчально-виховного процесу в школі, йдеться й у Концепції НУШ [2]. Це одна з найважливіших навичок, яких сьогоднішні діти потребуватимуть у майбутньому. Критичне мислення на другому місці у списку топ-десяти найважливіших життєвих навичок, необхідних особистості XXI століття.

Дошкільна освіта – початок динамічного процесу, який характеризується вмінням виконувати елементарні критичні операції щодо отриманої інформації чи проблемної ситуації, що виявляється у спроможності аналізувати, оцінювати, приймати рішення [4]. Гра – провідна діяльність у дошкільному віці, у якій діти вчать доводити свою думку, співпрацювати в колективі, оцінювати своїх товаришів і себе, знаходити спільні вирішення проблеми; зацікавлює до вивченого матеріалу. На думку О. Белкіної-Ковальчук, «атмосфера доброзичливості, заохочення під час обговорень, підтримка сором'язливих дітей ведуть до їх

розумової і емоційної розкомплексованості, знижують страх перед можливими помилками, сприяють розвитку вміння аргументувати» [3].

У дитячому садочку діти розпочинають досліджувати навколишній світ. У 1 класі вони продовжують спостерігати, обговорювати й вирішувати проблеми. Для дорослих ці проблеми здаються незначними, а для дітей відкривають можливості для практики навичок критичного мислення. Завдання дорослих – дати поштовх для креативного вирішення проблем. Для цього є і потреба, і можливість. Цікавими для першачків є завдання, які активізують, дають можливість трохи поекспериментувати. Тому й пропоную їм мінімум готових знань, добираю завдання для розвитку пізнавальної, дослідницької діяльності, практикую використання відкритих запитань, бо саме вони змушують критично мислити: спілкуватися, розмірковувати, пояснювати, обґрунтовувати, сперечатися та доводити свою думку. Як же навчити критично мислити й вирости людьми, здатними вирішувати проблеми? Для цього необхідно:

- організувати ігрову ситуацію, адже саме під час гри діти перевіряють своє мислення та міркують над тим, що станеться, наприклад, якщо опустити крейду у воду;
- ставити дітям відкриті запитання: «Як би ви вирішили цю проблему? А які в тебе думки з цього приводу? Як ти гадаєш, що тут відбувається?»;
- діти повинні вчитися самостійно знаходити розв’язання проблеми, а не чекати на підказку, і в компетенції вчителя надати достатньо інформації, яка допоможе їм успішно вирішити проблему;
- допомагати розвивати гіпотези, припущення: «Якщо ми зробимо це, як ти думаєш, що станеться?», «Придумаємо всі можливі варіанти рішення»;
- привчати опрацьовувати додаткову інформацію: «Як ми можемо більше дізнатися про це?», «Поспілкуйся з дорослими». Сучасні діти дедалі ефективніші у самостійній роботі з інформацією. Вона їх оточує скрізь. Учнів потрібно вчити опрацьовувати інформацію, а не робити це за них [5].

Потрібно пам’ятати, що діти вчатьс я й тоді, коли спостерігають за нами, за тим, як ми самі розв’язуємо завдання та проблеми.

Школярі сьогодення – це діти, які приходять до школи з величезним бажанням пізнавати, діяти, причому успішно. Вони мають бути на уроках не тільки слухачами, а й активними учасниками: ставлять запитання, обговорюють проблеми, залюбки беруть інтерв’ю, приймають рішення, обмінюються інформацією, представляють власні ідеї. Подобається їм і дискутувати, висловлювати власну думку, пропонувати шляхи вирішення проблеми. Тому завдання вчителя – побудувати урок так, щоб учні стали його співавторами, були не пасивними спостерігачами, а діяльнісно брали участь у здобуванні знань. Дітям подобаються уроки, на яких панує атмосфера креативності, новизни, творчості, відчуття пошуку. Як результат – навчання буде успішним, а здобуті знання – якісними. Тому в роботі зі своїми учнями постійно намагаюся побудувати навчальний процес так, щоб діти виявляли зацікавленість, фантазію, могли порівнювати й асоціювати, спиратися на інтуїцію та підсвідомість.

Слід також звертати увагу на психологічний стан дитини. Щоб налаштувати учнів на сприйняття навчального матеріалу, отримати результат, необхідно створити сприятливу психологічну атмосферу. Ось так я, наприклад, починаю урок читання в 2 класі.

- Закрийте оченята, голівочки покладіть на парти.
- Осінній ранок. Небо похмуре, осіннє. Подумайте про щось хороше, думки мають бути добрі. Подумайте про щось добре і надішліть свої добрі думки близьким: мамі, татові – вони так хочуть їх відчутти, бабусі і дідусеві, вони так люблять вас. Надішліть добрі почуття всім людям планети, нехай всім буде добре. Думайте про добре. Коли людина думає про прекрасне, вона й сама стає красивою. Думайте про добре й будьте красиві.
- Підніміть голівочки. Посміхніться один одному. Нехай же доброта і гарний настрій панують у нас сьогодні на уроці.

Навчальний матеріал засвоюється краще, коли учні розуміють його конкретну практичну значимість для кожного з них, чітко знають, що вимагається від них на уроці. Майбутнє відкривається дітям, які критично перевіряють інформацію та вибудовують свої особисті реальності [6].

Щоб швидко залучити учнів до діяльності, взаємодії, актуалізувати опорні знання, використовую прийом «Незакінчене речення», що дає змогу розвивати в дітей уміння висловлювати власні ідеї. До того ж він допомагає долати стереотипи, не боятися висловлювати свою думку, говорити стисло та переконливо.

- Погляньте на дошку. Прочитайте назву оповідання.
- Як ви думаєте, про що, або про кого розповідається в оповіданні, знаючи тільки його назву?
- Дайте відповідь на запитання, продовжуючи речення за даними початками: «Я думаю...», «На мою думку...» (Діти висловлюють своє припущення).

Для того щоб кожна дитина була почутою, могла висловитись і поділитися своїми ідеями стосовно теми уроку, доцільним є використання прийому «Ходимо навколо – говоримо навколо». Роботу організую за таким алгоритмом:

- учитель пише на дошці центральне слово (словосполучення чи фразу);
- діти рухаються по класу доти, поки не почують плеск у долоні;
- після сигналу учні зупиняються, об'єднуються з найближчим сусідом
- у пари й починають обговорювати задану тему;
- знову вчитель подає сигнал, який дозволяє рухатись;
- після плеску в долоні знову учасники об'єднуються в нові пари та обговорюють питання;
- після того як учасники тричі провели обговорення, учитель пропонує сісти на свої місця;
- учитель пропонує кільком дітям висловитись та поділитися своїми ідеями щодо теми з усім класом; записує висловлювання дітей на дошці;
- далі пропонує обговорити записані ідеї та виділити дві, на їхню думку, найголовніші.

Наприклад: на уроці «Я досліджую світ» у 4 класі, вивчаючи тему «Що можна побачити на зоряному небі», я записую на дошці проблемне питання «Які бувають зорі та сузір'я?» Після обговорення у тричі створених парах діти висловили свої думки:

- За зорями та сузір'ями можна спостерігати вночі.
- Можемо зробити фото або відеозйомку, де ми потім зможемо проаналізувати те, що відбувалося.
- Багато чого можна прочитати в енциклопедіях, переглянути відеоролики про зоряне небо.

- Запитати дорослих.

Обговоривши всі ідеї, наголошую, що кожна є правильною, допоможе краще пізнати зоряне небо. Наступного уроку діти ділилися «морем вражень» і цікавих розповідей про вже пізнане ними зоряне небо.

Полюбляють вони й дискутувати, висловлювати власну думку, аргументувати.

Метод «Прес»

- Висловлюю свою думку: «Я вважаю...»
- Пояснюю причину такої точки зору: «Тому що...»
- Наводимо приклад додаткових аргументів на підтримку своєї позиції: «...Наприклад...»
- Узагальнюємо, формуємо висновки: «Отже...», «Таким чином...»

Рефлексія – найважливіший етап уроку для розвитку критичного мислення в учнів, бо саме на цьому етапі відбувається усвідомлення того, які знання, уміння та навички отримала дитина на уроці. Учні оцінюють свої знання, усвідомлюють свою позицію стосовно певної дії, розмірковують над своїм психічним станом, осмислюють власні дії. Для реалізації цих завдань використовую такі методи та прийоми роботи: «Обери позицію», метод «Прес», «Сюрприз», «Рюкзак», «Павутинка», «Сонечко світить...»

Так, на уроці читання (А. Григорук «Хочеш бути щасливим, не будь лінивим») на цьому етапі використовую прийом «Павутинка».

- Намотуючи на пальчик ниточку, назвіть, якою повинна бути справжня людина.
- Молодці! Саме ці якості допоможуть усім нам жити в любові та в мирі із собою. А чи завжди ми дотримуємося цих чеснот?
- Розвивати в собі ці чесноти – зростати доброю людиною, бачити цей світ добрим, прекрасним.
- Це оповідання вчить долати труднощі в досягненні мети. Пам'ятайте, що працелюбність досягається завдяки зусиллям над собою, боротьбою з власними лінощами й егоїзмом.

Технологія розвитку критичного мислення – це елемент новизни, це технологія, яка допомагає готувати дітей нового покоління, які вміють розмірковувати, спілкуватися, чути та слухати інших. Навчаючи критично мислити дітей змалку, намагаюся вдало поєднувати роботу над предметним матеріалом із розвитком критичного мислення здобувачів освіти. Після проведення таких уроків завжди з'являються нові ідеї, для втілення яких потрібно багато знань і вмінь від самого вчителя. Саме над цим і працюю зараз, бо це дозволяє максимально підвищити ефективність упровадження нового змісту освіти, заснованого на формуванні компетентностей, необхідних дитині для успішної самореалізації в суспільстві.

Використані джерела

1. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/nastupnist-mizh-doshkilnoyu-ta-pochatkovoyu-osvitoju>
2. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Белкіна-Ковальчук О. В. Роль критичного мислення в сучасній освіті // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2018. Випуск 52. – С. 219 – 224. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mitimpt_52_5

4. Мельничук Є. Розвиток критичного мислення дітей / Є. Мельничук // Психологічний і педагогічний дискурс: наукові записки вчених. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. – С. 283 – 285.
5. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник для вчителів / автори-укладачі: О. І. Пометун, І. М. Сущенко. – Київ, 2018. – 96 с.
6. Розвиток критичного мислення молодших школярів в умовах Нової української школи: методичний посібник / автор-уклад. Н. Б. Ларіонова. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2019. – 64 с.
7. Тягло О. В. Критичне мислення / О. В. Тягло. – Х.: ВГ «Основа», 2008. – 190 с.

Ігрова діяльність – ланцюжок, що єднає дошкільну та початкову освіту

*Сорока Олена,
учитель початкових класів
Донецького ліцею № 1 Донецької селищної ради
Ізюмського району Харківської області*

Зростання, дорослішання дитини знаменується особливими етапами. Перехід із дитячого дошкільного закладу до закладу загальної середньої освіти – це нова важлива сходинка в житті кожної дитини. Неперервність такої освіти можлива за умови наступності між суміжними рівнями освіти.

Що ж таке наступність? Наступність – це послідовність, зв'язок етапів і ступенів розвитку, збереження окремих ознак або цілих характеристик при переході від попереднього до наступного (нового). Наступність передбачає взаємозв'язок, систему роботи, опору на попередній результат, послідовне опанування нового та систематичність знань.

Наступність між дошкільною та початковою освітою – це забезпечення неперервності здобуття людиною освіти. Наступність у навчанні необхідна для створення освітнього процесу, що продовжується від дитячого садка до школи. Цей процес допомагає досягти цілісного розвитку особистості.

Перехід між дитячим садком і школою має бути поступовим, оскільки діти мають пройти період адаптації. Адаптація дитини буде значно легшою, якщо в перші роки навчання в школі будуть продовжувати й підіймати на інший рівень ту діяльність, яка була в дитячому садку. Наступність в освіті означає збереження основних видів діяльності дітей дошкільного віку в початковій школі, зокрема:

- спілкування;
- ігри;
- рухова активність;
- пізнавальна діяльність;
- засвоєння господарсько-побутових навичок;
- ліплення, малювання, аплікація, конструювання, слухання музики, спів, хореографія, театральна діяльність [1].

У дошкільному віці дитина опановує деякі знання, базові компетентності та навички, які будуть необхідні їй протягом життя. У неї вже є індивідуальний досвід, здобутий у дитячих видах діяльності, зокрема комунікативній, мовленнєвій, пізнавальній, творчій, здоров'язберезувальній.

У Концепції «Нова українська школа», у розділі «Чинники якісної початкової освіти», є вказівка на «різнобічне використання досягнень дошкільного періоду» у першокласників [2].

Зміст Базового компонента дошкільної освіти повинен співвідноситись із змістом Державного стандарту початкової освіти.

Щоб зробити перехід від дошкільного закладу до освітнього легшим, треба пристосувати дітей до нових соціальних умов, допомогти їхній адаптації.

У дошкільному періоді провідна діяльність – гра. У початковій школі (1-й цикл НУШ) гра продовжується, але набуває нового змісту і рівня.

Навчальна або освітня гра – це вид гри, розроблений з метою кращого засвоєння навчального матеріалу за допомогою ігрових елементів. Навчальні ігри покликані допомогти людині у вивченні конкретних об'єктів, розробці концепцій, осмисленні історичних подій, культурного розвитку, а також освоєнні нових умінь у ході ігрового процесу [3].

Реалізація Державного стандарту початкової освіти, нових чинних освітніх програм для початкової школи вимагає від учителя не лише принципово нової предметної підготовки, а й високого професіоналізму щодо застосування форм, методів і прийомів навчання. Систематичне застосування гри в освітньому процесі початкової школи, а особливо в першому циклі початкової освіти, – також новий вектор професійної підготовки вчителя початкових класів [4, с. 5].

Ігрові методи слугують опануванню дітьми ключових компетентностей.

Важливу роль для молодших школярів відіграють в адаптаційному періоді «Ранкові зустрічі». Розвиток мовлення, комунікація, подолання невпевненості в собі, підвищення самооцінки, розвиток товариських, пізнавальних якостей – неповний перелік переваг проведення таких зустрічей.

Наприклад: *фрагмент ранкової зустрічі «Коли я вчиняю правильно?»*

І. Привітання-руханка.

Якщо гарно тобі так – роби так (*оплеск над головою*).

Якщо гарно тобі так – роби так (*оплеск над головою*).

Якщо гарно тобі, друже, – ти сусіду посміхнися.

Якщо гарно тобі так – роби так (*оплеск над головою*).

(*В інших куплетах оплеск змінюється будь-яким рухом, наприклад, тупотінням, клацанням пальців, нахилами, обертами...*)

– Станьте, дітки, у коло. Візьмемо один-одного за руки, потім – за плечі, за талію, під руку, пальчик за пальчик.

Радісно у клас іти, тут навчаюсь я і ти. Добрий день!

У мене гарний настрій, і я хочу передати його вам.

(Учитель торкається до дітей по колу).

Гра «Правильно-неправильно»

Учитель кидає м'яч учням по черзі, називаючи вчинки (дитина має вдома підлогу, допомагаючи батькам; розбила вікно; гризе олівець; їсть чіпси; гуляє із собакою; заспокоює молодшу сестричку; б'ється; голосно співає на вулиці; поступається місцем бабусі у транспорті і т. і.).

Якщо вчинок гарний, дитина ловить м'яч, якщо ні – відбиває.

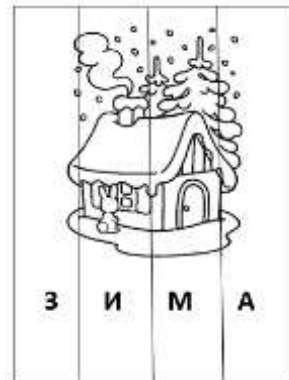
Якщо виникає суперечливість – замислюється.

Обговорення вчинку.

Ця гра-зустріч дає першокласникам психологічне розвантаження, виконує певну виховну мету.

Дуже важливо в початковій школі, як це відбувалось і в дошкільному закладі, використовувати методи співпраці дітей, ігрові сюжети, інсценізацію творів, фрагменти мультфільмів, музику, твори образотворчого мистецтва та краєзнавчий матеріал, загадки, скоромовки, чистомовки.

Для формування читацької компетентності першокласників гарно підходить завдання «Розрізальки» (малюнки з підписаними зображеннями, розрізані на вертикальні смужки). Учні складають малюнки, читають слово.

Гра: «Знайди слово»

ХХКХХЛЛХХХХЮХХХЧХХХКХХХАХХ.

Закреслити букву Х, яку вивчають на уроці, щоб прочитати слово, яке залишилось.

Цікаві для дітей ігри-інсценізації.

Фрагмент уроку української мови за темою «Слова, що називають ознаки предметів»

Сьогодні в нас у гостях програма «Звана вечеря» з її ведучим Андрієм і його помічником Євгеном. Вони допоможуть нам готувати українське національне блюдо – борщ. Завдання Андрія: відібрати картинки з продуктами, потрібними для борщу. Женя напише їх на дошці.

А ми цим часом пишемо, що потрібно кухареві.

Диктант: чистота, порядок, продукти, миска, ложка, ніж, фартух, каструля, зошит, ганчірка.

– *Бесіда.* Для чого потрібні ці речі?

Перевіримо, які продукти відібрали для борщу наші кухарі. На які питання відповідають ці слова?

Інструкція.

– Діти, а може, ви знаєте, як готувати борщ? (Відповіді учнів.)

Ось які гарні помічники в Андрія!

– А який ви любите борщ? (Смачний.)

– Від чого це залежить? (Від якості продуктів. Їх треба підібрати найсвіжіші, найкращі).

Запис у зошиті

Вода – свіжа, прозора, чиста.

Помідор – червоний, соковитий.

Перець – гіркий, солодкий.

Капуста – зелена, рання.

Тарілки – чисті.

Ми записали слова, а тим часом на нашій пічці доварився борщ.

Скласти речення зі словом «борщ», підкреслити прикметники. Можна запропонувати «Буриме». Рима: добрий – довго.

Борщик вийшов дуже добрий, хоч варився він недовго.

Такий урок, що у своїй основі має гру, інсценізацію, запам'ятається учням, допоможе з легкістю засвоїти поданий матеріал.

Висновок: основними завданнями співпраці ЗДО і школи є:

- створення психолого-педагогічних умов, що забезпечують поліпшення процесу адаптації першокласників до шкільного навчання;
- покращення підготовки до навчання в школі в закладах дошкільної освіти;
- поглиблення пізнавальної цікавості першокласників за умови використання ігрової діяльності.

Використані джерела

1. Наступність між дошкільною та початковою освітою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/31Ww74R>
2. Концепція «Нова українська школа».
3. Навчальна гра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/b1WlqVP>
4. М. В. Коченгіна, О. А. Коваль. Використання гри в освітньому процесі першого класу початкової школи. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2019.

Гра як джерело розвитку

*Чаговець Тетяна,
учитель початкових класів
Донецького ліцею № 1 Донецької селищної ради
Ізюмського району Харківської області*

Розглядаючи Державний стандарт дошкільної освіти, метою якого є «збереження самоцінності дошкільного дитинства, визначення особливостей та вимог до рівня розвиненості, освіченості та вихованості дитини дошкільного віку, забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітами» [1, с.3], розумієш, що необхідне створення нового освітнього простору й умов навчання для здобувачів освіти в першому класі, які забезпечили б їм успішну навчальну діяльність.

У дитини розпочинається нове життя. Кожен учень потребує до себе індивідуального підходу, пробудження та розвитку закладених талантів, якщо ми мріємо сформувати творчу особистість. Коли людина мислить і працює творчо, то вона одержує насолоду від такої праці. «Державний стандарт початкової освіти передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі з переважанням ігрових методів у першому циклі (1-2 класи) та інтегровано-предметній основі в другому циклі (3-4 класи)» [2, с. 24]. Особливість Державного стандарту початкової освіти не тільки у використанні нових сучасних підручників, а й у новому підході до навчального процесу. Вся робота за новою програмою спрямована на формування у здобувачів освіти мислення, розвитку творчих здібностей, пізнавального інтересу, співпрацю в колективі. Новий Державний стандарт початкової освіти розглядає такі «наскрізні вміння:

- розв’язую проблеми,
- критично мислю,
- творчо мислю (креативність),
- співпрацюю, ефективно спілкуюся,
- керую своїми емоціями,

- виявляю ініціативу,
- оцінюю ризики й ухвалюю рішення,
- логічно доводжу свою думку,
- читаю вдумливо» [3, с. 5].

Як у дошкільному, так і в шкільному віці має місце активне використання ігрової діяльності. Навчання дітей у дошкільних закладах базується на ігровій діяльності, що плавно переходить у початкову школу. Тому на своїх уроках упроваджую методи та засоби, що створювали б емоційний настрій в учнів, викликали б інтерес до проблем, які вони опановують, щоб кожна дитина була постійно залучена до спільної діяльності. Якщо в освітньому процесі з дітьми буде недостатньо представлена гра, то їм не буде цікаво на уроках.

Гру на уроках використовую в цікавій формі, як важливий засіб навчання та виховання дітей, що сприяє всебічному їх розвитку. Під час гри діти вчаться відповідальності перед колективом, витримки. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких розв'язується розумове завдання, підтримують і полегшують інтерес до навчального предмета. У процесі проведення ігор в учнів підвищується інтерес до знань. Гра викликає в дітей живий інтерес до процесу пізнання та допомагає опанувати будь-який навчальний матеріал. Процес гри дає можливість розкриття особистості. У форматі гри проводжу ранкові зустрічі, дидактичні ігри, сюжетно-рольові, ігри-конструювання, ігри-інсценізації.

Для ефективної взаємодії між закладами освіти необхідна співпраця.

Наступність між дошкільною та початковою освітою передбачає створити умови для всебічного розвитку дитини.

Державний стандарт дошкільної освіти «представляє взаємозв'язок між цінностями дошкільної освіти, напрямками освіти (змістом), процесом формування досвіду дитини в різних видах діяльності, що забезпечує освітній результат – компетентність дитини старшого дошкільного віку» [1, с. 5].

Метою навчання в школі є розвиток особистості учня; розкриття його здібностей, талантів, розвиток в учнів інтелектуальних і творчих здібностей, умінь розв'язувати конкретні проблеми, опрацьовувати інформацію. У моїй роботі головною метою навчання є формування життєвої компетентності учнів, застосування розвивальних творчих вправ, забезпечення зв'язку з життям, залучення особисто важливої для дитини інформації, організація навчальної діяльності не тільки на рівні відтворення знань, умінь і навичок, але й на творчому рівні.

Роботу над розвивальними творчими вправами я здійснюю поетапно, за допомогою ігрових, дослідницьких, творчо-прикладних дій, під час яких розвиваються та діалектично поєднуються операційне й образно-асоціативне види мислення.

Необхідно пам'ятати, що творчі здібності забезпечують швидке набуття знань і вмінь, закріплення та ефективне застосування їх на практиці. А це означає, що для розвитку творчих здібностей велике значення має розвиток психічних процесів – пам'яті, уваги, уяви.

«Навчання молодших школярів ґрунтується на взаємодії дітей і дорослих – грі, спільній праці, пізнанні, спілкуванні. Поступово дитина стає активним учасником цього процесу. Вона спільно з учителем визначає мету, відкриває нові знання, засвоює навчальні дії, експериментує, відповідає за свою роботу. Тому важливо відразу уникнути авторитарного впливу на особистість дитини, установити й підтримати добрі стосунки, довіру в спільній діяльності» [3, с. 34].

У центрі освітнього процесу перебувають учні. Від їх творчої активності на уроці, уміння доказово міркувати, обґрунтовувати свої думки, уміння спілкуватися з учителем, однокласниками залежить успіх у свідомому опануванні шкільної програми. Значну роль у формуванні цих умінь відіграють розвивальні творчі завдання, які використовують як в індивідуальній, так і в груповій формах організації навчальної діяльності на різних етапах уроку. За їх допомогою можна поліпшувати розуміння нового матеріалу, закріплювати й узагальнювати знання.

«Учні 6-7 років переважно готові до оволодіння цілеспрямованим процесом пізнавальної діяльності, збагачення досвіду новими видами діяльності» [3, с. 39].

Щоб процес навчання був цікавим, матеріал для розвивальних творчих вправ я добираю залежно від вікових, індивідуальних особливостей дітей, знань учнів, завдань і мети уроку.

Місце розвивальних і творчих вправ у структурі уроку залежить від багатьох факторів: вивчення теми, дидактичної мети, рівня підготовки учнів; характеру навчального матеріалу; часу, відведеного на вивчення теми.

«Наступність та перспективи розвитку дитини в закладах дошкільної та початкової освіти забезпечуються завдяки:

- узгодженості та цільовій єдності в розвитку дитини на етапі дошкільної та початкової освіти;
- визначенню спільних для дошкільної та початкової освіти принципів, підходів, намірів і адекватних віковим закономірностям дитини провідним видам діяльності, які спрямовують розвиток дитини;
- використанню форм і методів педагогічної роботи, які відповідають віку дітей;
- послідовному збагаченню результатів освіти, які висвітлено у формуванні компетентностей дитини дошкільного та молодшого шкільного віку» [1, с. 34 – 35].

Використані джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). URL: <https://nus.org.ua/news/zatverdyly-novyj-bazovuj-komponent-doshkilnoyi-osvity-dokument/>.
2. Нова українська школа: Порадник для вчителя. Київ: «Видавничий дім «Плеяди», 2017.
3. Нова українська школа: Порадник для вчителя. Київ: «Літера ЛТД», 2018.

Віртуальна сторінка освітніх мандрів:

технології та добрі практики, що допомагають покращити навчальні досягнення дошкільників і молодших школярів (інформаційно-аналітичні матеріали викладачів кафедри методики дошкільної та початкової освіти)

Едьютейнмент – новий формат освітнього процесу

Едьютейнмент – це формат освітнього процесу, у якому освітньо-інформаційний матеріал презентовано із залученням розважальних методик, часто з використанням інформаційних технологій; це одночасне навчання і задоволення цікавості, що веде до глибокого захоплення проблемою, запропонованою дитині дорослими, або сформульованою самостійно.

Застосування технології «навчання як розвага» може принести користь і підтримати практику навчання та викладання. Але що ж робить її такою корисною для навчання? Як учителі можуть застосовувати технологію у власній навчальній програмі?

*Розважальна освіта акцентована на отримання знань у розважальній формі. Зарубіжні колеги подібне пізнання світу з яскраво вираженою позитивною емоційною складовою називають «навчання через пригоду». До недавнього минулого подібний підхід називався *формами цікавої освіти* і поширювався на природничо-наукові та гуманітарні галузі знання лише в шкільній освіті.*

Розважальна освіта – це особливий спосіб навчання, за яким інформація подається в яскравій, цікавій та виразній формі в підсумку. Такий підхід до освіти ефективний, тому сьогодні він широко використовується в різних галузях життєдіяльності.

Освітня розвага – це форма подачі інформації, створена з розважальною метою, з включенням навчального компонента. У широкому сенсі будь-яке використання, наприклад, розважальних засобів медіа або мультимедіа в освітньому процесі може розглядатись як едьютейнмент. Освітня розвага передбачає обов'язкове отримання задоволення (не тільки інтелектуального, але й естетичного). Задоволення буде важливіше, ніж досвід і знання, хоча й вони беруться до уваги.

Ігрове й розважальне навчання набуває особливої актуальності у зв'язку з тим, що сучасні діти потребують інших способів отримання інформації, окрім сенсорних подразників (відчуття, сприймання, уявлення).

У багатьох країнах науковці проводять дослідження цього явища. Наприклад, Ян Ванг (Yan Wang), професор університету Маккуорі (Австралія), вважає, що головна мета «едьютейнменту» полягає в тому, що він допомагає урізноманітнити процес отримання знань розвагою, тобто теорія змішується з освітніми цілями й засобами, життєвими цінностями та дає можливість «уявлення досвіду і розваг через творіння». Разом із розмаїттям пропонованих едьютейнментом інновацій особливістю його є абілітація (відновлення) несвідомих механізмів навчання, чим пояснюється причина особливої затребуваності едьютейнменту з-поміж інших сучасних освітніх інновацій.

Критика освітніх розваг пов'язана з тим, що:

- використання пристроїв насправді може відволікати деяких учнів від навчання;
- не всі учні матимуть рівний доступ до технологій у класі чи поза ним;
- більша залежність від технологій та гейміфікації може призвести до зменшення міжособистісного зв'язку між учнями;
- освіта не повинна бути «розвагою».

Окрім допомоги учням у розвитку навичок «медіаграмотності», які є абсолютно необхідними для успіху в епоху цифрових технологій, освітні методи можуть також покращити навчання різними способами.

- Учні можуть навчатися будь-де, оскільки технологія портативна.
- Розвага під час навчання може допомогти дітям по-справжньому залучитися до матеріалу.
- Ретельно підібрані онлайн-портали надають учням доступ до безмежної кількості інформації.
- Освітньо-розважальні методи – чудовий спосіб набути технологічних навичок, зокрема STREAM.
- Учні набагато легше засвоїть передові технічні навички, наприклад кодування.
- Практичне навчання захоплює дітей і сприяє розвитку уяви.

Переваги edutainment:

- Edutainment реалізує персоналізоване навчання.
- Розвиває креативність і візуалізацію.
- Сприяє й покращує цифрову освітню культуру в школах.
- Надає педагогам технологічні інструменти для створення привабливих, цікавих і розважальних заходів у класі.

Використані джерела

1. Едьютейнмент – нове освітнє явище, технологія чи навчання як розвага [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vsimosvita.com/edyutejnt-nove-osvitnye-yavyshhe-tehnologiya-chy-navchannya-yak-rozvaga/>
2. Peculiarity features of application of technology edutainment in lessons «i am explore the world» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39014/1/Sukhopara_I_Tymoshchuk_M_HDVE.pdf
3. 10 переваг та використання технологій у класі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lumenlearning.com/technology-in-the-classroom/>
4. Едьютейнмент – нове освітнє явище, технологія чи навчання як розвага [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/edyutejnt-nove-osvitne-yavische-tehnologiya-chi-navchannya-yak-rozvaga-273746.html>
5. Едьютейнмент – освітня технологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/statta-edutejment-osvitna-tehnologia-195659.html>

**Як щоденно «працює» система початкової освіти:
що вихователям ЗДО знати цікаво,
а вчителям 5-х класів необхідно для ефективної
організації освітнього процесу в 5-му класі**

Дистанційні «уроки мрії» для учнів початкової школи

*Колесникова Оксана Михайлівна,
учитель початкових класів
Харківської спеціалізованої школи I-III ступенів № 66
Харківської міської ради Харківської області*

Дистанційне навчання в умовах війни значно відрізняється від попередніх років. Усі учасники освітнього процесу переживають надмірне психологічне навантаження, що стає причиною проявів апатії в дітей, перевтомлення та вигорання в учителів.

В умовах стресу, надмірного психологічного навантаження та постійних переживань відсутня потреба в сухій інформації. Натомість є велика потреба в емоціях. Тому вчителям варто змінити акцент на підтримку своїх учнів замість контролю. Психологічно розрадити дітей допоможе емоційно заряджений матеріал у вигляді екскурсії, перегляду цікавих відеосюжетів, прослуховування пісень, творчої вправи.

До уроку онлайн учні мають можливість приєднатися з будь-якого місця: одні перебувають за кордоном, інші можуть знаходитись у підвалі, оскільки неподалік ідуть бойові дії. У кожного свої проблеми, тому вчитель повинен знімати напругу в дітей. Оскільки діти за кордоном можуть мати синдром біженця, а ті, які залишилися, відчувають тривогу, занепокоєння, будуть шукати того, на кого можна вилити негатив. Саме вчитель і є прикладом для дітей. Своєю харизмою, упевненістю в собі він має підтримувати емоційний стан дітей під час навчання. Прояснення почуттів, розмова про них дають змогу уникнути відкритого конфлікту або мовчазної недоброчливості.

Якщо на традиційному уроці цілком звично давати завдання на відпрацювання певних навичок, то в дистанційному навчанні це не працює. Орієнтуюся на стан дітей, не працюю за шаблоном і конспектом. Ефективним варіантом уроку може бути робота на спільній віртуальній дошці, створення ментальних карт. А ще краще – подавати відпрацювання навичок в ігровій формі. Об'єднуємось у групи, працюємо над вирішенням різних ситуацій. Пропоную, наприклад, на уроці читання користуватися колесом фортуни. Це онлайн інструмент для випадкового вибору назви або предмета. Діти залюбки крутять віртуальне колесо, на якому їм випадає рандомний номер. Можна читати речення в такій послідовності, декламувати вірші тощо. На сервісі Wordwall створюю авторські розробки для уроків із математики, читання, української мови. На сервісі Padlet створюю покрокові завдання: переглянути відео, послухати аудіокнигу, знайти цікаву інформацію. Відео, аудіо чи картинки можна

прикріплювати до карток-кроків у програмі. Використовую анімовані 3D шаблони. Діти в захопленні, їм цікаво, такі заняття підбадьорюють і залишають позитивні емоції після уроку.

Найкраще підтримують дітей у важкі часи спільні радощі: віртуальні екскурсії, музеї, спільні виходи на природу. Наприклад, саме на уроці «Я досліджую світ» ми з дітьми неодноразово віртуально подорожуємо до Харківського зоопарку й таким чином відчуваємо єдність із природою та неймовірні враження від подорожі. Необхідно плекати дух колективу, навіть коли кожен десь далеко від дому.

На сайті «Всеосвіта» для осучаснення дистанційних уроків також постійно розробляю авторські уроки, тести, квести. Урок перетворюється на яскраву гру, що відволікає дітей від подій сучасності, вводить їх у місто казки, підвищує емоційний стан дитини, бажання навчатися.

У своїй роботі використовую чудовий мобільний застосунок «Вивчаю – не чекаю», з яким весело й цікаво вивчати математику та читання. Дитина вчиться, граючи в інтерактивні ігри. Цей застосунок розроблено за навчальними програмами НУШ і повністю співпадає з програмою навчання в початковій школі. На уроках його можна використовувати як додаткові завдання.

Саме в такій формі проходять мої дистанційні уроки. Усе залежить від особистості вчителя, його знань і вмінь, набутих протягом життя. Позитивне ставлення, емоційний настрій, які відчувають діти під час дистанційного навчання, – це складова дистанційного «уроку мрії».

Пріоритетними завданнями педагога під час дистанційного навчання в умовах воєнного стану є: створити атмосферу взаєморозуміння, взаємовиручки, поваги та любові; сприяти самореалізації кожної дитини в умовах обмеженої можливості звертатися до педагога безпосередньо, як до друга; допомогти батькам організувати найсприятливіші умови для навчання та відпочинку дітей, акцентуючи увагу на збереженні достатньої працездатності, раціональному використанні часу, дотриманні правильного режиму навчальної діяльності.

Рекомендую кожного дня для учнівського колективу організувати дружні онлайн-зустрічі (близько 5 хв), на яких діти можуть поспілкуватися, поговорити про те, що їх хвилює, підтримати одне одного. Ці спілкування проводжу кожного дня після закінчення уроків. Діти обговорюють свої ігри, спілкуються залюбки, пропонують свою підтримку й допомогу один одному. У цей важкий час вони відчувають самотність, розгубленість, необізнаність, саме тому дуже важливо надавати їм можливість хоча б спілкуватися дистанційно у віртуальному класі.

У своїй роботі завжди використовую сучасні інноваційні технології навчання: користуюся такими сервісами, як LearningApps, простий сервіс, який дозволяє створювати різні застосунки для самоперевірки: текст із пропусками, вікторини, класифікація, інтерактивне відео тощо; Kubbu, інтерактивні завдання з будь-яких навчальних предметів; Quizlet, сервіс, що дозволяє створювати флешкартки й ігри; H5P, платформа, на якій можна створювати інтерактивні завдання для самоперевірки на будь-який смак. Завдання передаються учням за допомогою покликання; Quizizz, сервіс для створення вікторин. Учні проходять вікторину, а вчитель бачить статистику щодо кожного з них; Kahoot, сервіс для створення цікавих завдань із математики, української мови; mathplayground – сервіс для ігор із дітьми на уроках математики; rebus1, генератор ребусів, який створює цікаві завдання, використовуючи казкових персонажів; Formative. інструмент

формування оцінювання, який дозволяє в режимі реального часу відстежувати процес роботи учнів, будь-якої миті коментувати їхні роботи й залишати конструктивний зворотний зв'язок.

Дуже подобається дітям під час навчання використовувати різні аватарки. Можна запропонувати разом з учнями позначати початок нового дня або тижня різними аватарками: щотижня обираєте тему чи героїв, у яких кожен з учнів буде «перевтілюватися». Comic Page Creator – застосунок, за допомогою якого можна створювати комікси. Заохочення, підбадьорювання, розуміння того, що зараз необхідно саме дітям твого класу, – це все надає радості при відвідуванні дистанційних «уроків мрії» твоїми учнями. Коли тільки пішла працювати, вигадала назву свого класу «Казкові діти». Саме під цим гаслом працюю і в дистанційному форматі, наближаю кожную маленьку дитинку до мрії, до казки. Зараз так легше – відчувати себе казкарем у такий тяжкий для країни час.

Просто світ змінився: пасивна форма сприйняття матеріалу – це минуле. Я дуже сподіваюся, що прогресивне вчительство й онлайн-освіта допоможуть відійти від пасивно-декларативного стилю викладання до сучасних методик, викликаних часом. Потрібно активніше займатися методичною роботою в закладах освіти: не чекати розпоряджень зверху, а прямувати вже зараз до дитячої казкової мрії разом з учнями.

Лайфхаки для вчителів, які бажать, щоб їх дистанційні уроки перетворювалися справді на казку, на мрію.

1. *Динамічність заняття.* Сухе викладання матеріалу не буде викликати інтерес, уроки треба розмежовувати, щоб дитина не засинала під час них, не вимикала камеру й пасивно слухала вчителя. Звичайним базовим текстом у підручнику дітей зацікавити також складно. Тему можна подати цікаво, показавши навчальні відео, малюнки, придумати навчальні ігри, які привернуть увагу та зацікавлять дітей. Різні види завдань можна поділити на усну, письмову, колективну і самостійну частини, а найголовніше – самому бути зацікавленим у цьому та багато знати і працювати, цікавитися новітніми технологіями, бути обізнаними й інноваційними. Кожної миті слід спостерігати за емоційним станом дітей, щоб бути готовими змінити методи та форми навчання.

2. *Обрати зручну платформу для зв'язку.* Наразі відомо чимало способів для групового навчання, зокрема я використовую Google Meet, простий у застосуванні сервіс. Можна скласти розклад наперед і закріпити єдине посилання до основних предметів. Учні знатимуть, що ваші уроки доступні за цим лінком і не потрібно шукати щоразу новий.

3. *Інтерактивні завдання під час занять.* Ігри можуть багато чого – швидко активізувати й відновити ресурси, якщо діти втомилися, або навпаки, заспокоїти. Учитель повинен відчувати напругу й емоційний стан дитини. Ігри можуть також «включити» в дітей увагу та зосередженість. Навчальні ігри, завдання на логіку, цікаві квести для маленьких дітей – невід'ємна частина уроку, оскільки так вони розуміють, що навчання – це цікаво. Діти стають зосередженими на завданні, бо хочуть «подолати» його. Зацікавити їх можна пізнавальним мультфільмом про науку, живою книгою в 3D або створенням коміксів.

4. *Індивідуальний підхід.* Дитина сама захоче заходити на онлайн-заняття, оскільки воно для неї стане не уроком у школі, а «місцем», де можна цікаво провести час, не боятися щось запитати. Потрібно своїм прикладом, оптимізмом, позитивним ставленням відчувати стан кожної дитини, яка присутня на

дистанційному уроці. Якщо дитині не цікаво, то вона будь-яким способом буде уникати занять. Також увага залежить від психологічного та фізичного стану учнів, тому треба завжди мати запасний план уроку й різні види вправ, або ж змінити тему уроку, якщо психологічно діти не готові сприймати новий матеріал.

5. *Робити цікаві перерви.* В умовах дистанційного навчання завжди є багато відволікаючих факторів. На практиці я розумію: коли дитина починає втрачати інтерес до заняття, потрібно робити перерви між формами роботи. У ці хвилини ми ділимося з дітьми своїми історіями з життя, своїми враженнями, демонструємо на екрані різноманітні іграшки, показуємо тварин, розповідаємо про них. Дуже часто застосовую жартівливу форму, щоб урок не здавався занадто нудним. Після таких хвилин відпочинку через камеру діти, як показує практика, чекають уроку знову. Це подобається також і батькам дітей.

Якщо ви сумніваєтесь у своїх методах викладання та не знаєте, чи подобаються вони учням, то поцікавтеся в них, чи все їх влаштовує, що вони хотіли б додати самі до уроку. Зацікавленість спонукає людину шукати інформацію, витратити час на її прочитання та опрацювання. Можливо, коли те, що розповідають на уроках, учні можуть знайти в інтернеті, учителі мають змінити своє ставлення до процесу навчання та спробувати себе в ролі ментора?

Тому я пропоную вчителям цікавитися інтересами дітей, знати, що вони дивляться, що роблять, яка динаміка їм властива, яку довжину відео вони переглядають в улюблених блогерів, поспілкуватися з учнями на теми, які важливі саме для них. Сучасний учитель повинен бути більш обізнаний та креативний. Для цього потрібно вчитися протягом життя, не витрачати даремно жодної хвилинки свого часу, занурюватись у світ інноваційних технологій, критично мислити, постійно зростати й удосконалюватись для здійснення «казкових мрій» своїх учнів.

Освітня технологія сторітелінг як ефективний засіб забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою

Орлова Вікторія Володимирівна,

учитель початкових класів

Слобожанської гімназії № 2 Слобожанської селищної ради

Чугуївського району Харківської області;

Нечай Олена Миколаївна,

викладач секції розвивального навчання

кафедри методики дошкільної та початкової освіти

Харківської академії неперервної освіти

Цілісний, неперервний процес розвитку – важливий аспект освіти протягом життя.

Зрозуміло, що навчання в початковій школі буде більш успішним за умови наявності фундаменту, тобто базових компетентностей, які отримала дитина в дошкільному навчальному закладі.

Під час онлайн-брифінгу щодо підсумків освітньої та наукової діяльності, який відбувся 17 грудня 2021 року, було презентовано основні досягнення сфери дошкілля, зокрема зазначено, що в Україні дошкільна освіта є невід’ємним

складником і першим рівнем у системі освіти – стартовою платформою особистісного розвитку дитини.

Так, навчання в школі – це наступна сходинка освіти, розвитку, отже, потрібно поєднати ці етапи з урахуванням раніше набутих компетенцій, знань, особистого досвіду. З досвідом прийшло розуміння, що між дитиною старшого дошкільного віку й учнем/ученицею початкової школи потрібно встановлювати взаємозв'язок, визначати перспективність подальшого розвитку дитини та планомірно продовжувати процес збагачення й опанування нового. А особливу увагу вчителі мають зосередити на збереженні таких основних видів діяльності дошкільнят:

- ігри;
- рухова активність;
- пізнавальна діяльність;
- засвоєння господарсько-побутових навичок;
- ліплення, малювання, аплікація, конструювання, слухання музики, спів, хореографія, театральна діяльність;
- спілкуванн.

Підсумок цього переліку: «особлива» діяльність – «спілкування», бо жоден вид діяльності не можливий без спілкування.

На думку Василя Сухомлинського, «слово стає для дитини інструментом, за допомогою якого твориться нова краса, дитина піднімається на нову сходинку бачення світу, досягає якісно нового етапу у своєму духовному розвитку. Їй хочеться у слові виразити своє захоплення, свій подив перед красою світу».

Тридцятирічний досвід роботи вчителькою початкових класів дає розуміння того, що сьогоднішні діти:

Змінилися діти, а отже, потрібні зміни в освіті. Нова українська школа, яка нещодавно стартувала в Україні, дала можливість учням діяти, творити, активно навчатися, а не зубрити й сидіти, склавши руки на парті. А вчителі та вихователі отримали можливість бути активними учасниками цього реформування та ввести свою ноту в цю освітянську мелодію.

Вирішення проблеми забезпечення неперервності між дошкільною та початковою освітою, логічного продовження, створення єдиного освітнього простору було першочерговим багатовекторним завданням. У цьому допомогли фундаментальні нормативні документи: Базовий компонент дошкільної освіти, що є Державним стандартом дошкільної освіти в Україні, та Державний стандарт

початкової освіти, розроблені на теоретичному і світоглядному фундаменті класичної та сучасної педагогіки України і світу, на основі аналізу впровадження провідних українських і світових інноваційних практик в освіті задля реалізації головної цілі освіти. У зазначених документах підтверджується, що одним з основних напрямів навчання та розвитку є мовленнєва, комунікативна діяльність маленьких здобувачів освіти.

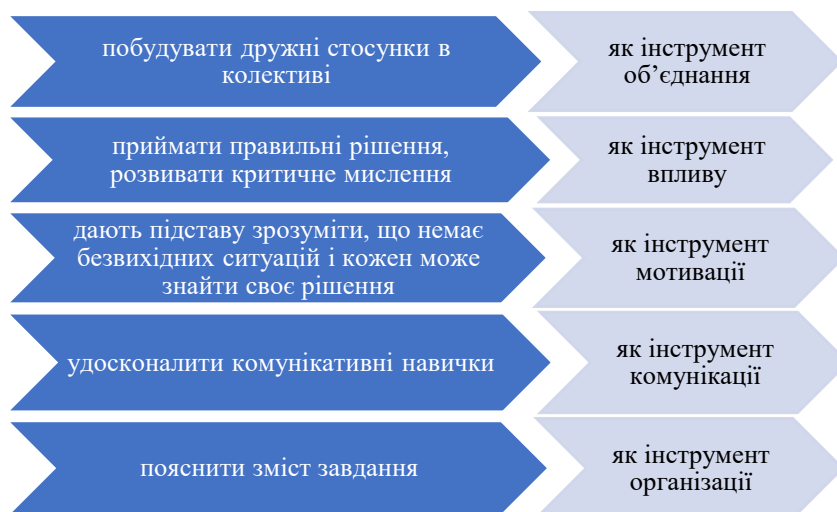
Тобто, у першу чергу, потрібно сприяти розвитку мовленнєвих умінь.

Але виявилось, що все не так просто! Інструментарій, яким ми працювали раніше, дещо застарів або не відповідав потребам сучасності. Дуже важливим був підготовчий етап до роботи в НУШ, під час якого тренери з КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» допомагали не тільки зорієнтуватися, але й показали нові вектори розвитку для педагогів.

Власний досвід із використання інтерактивних методів, які потребують активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, засяяв новими фарбами. Разом з учнями моделюємо життєві ситуації, спільно вирішуємо проблеми на основі аналізу обставин і відповідної ситуації. Виникла нова проблема: не всі «першачки» на початок навчального року могли спілкуватися, вільно висловлювати свою думку, доводити, аргументувати або просто просити допомоги. Адже не всі діти отримували дошкільну освіту. І це є, дійсно, завданням для спеціалістів щодо охоплення дошкільною освітою дітей п'ятирічного віку. Нестачу потужного інструменту для того, щоб розговорити маленьких партнерів, надати впевненості їм під час роботи у класі чи в групі, заповнила технологія сторітелінг. Виявилось, що в сучасному освітньому процесі ця технологія і є тим потужним інструментом для формування, розвитку та вдосконалення мовленнєвих умінь. І це реальний шанс для вчителя та дітей.

З практикою прийшло розуміння, що саме технологія сторітелінг допомагає продовжити формування усного мовлення дітей, адже це захоплююча розповідь, яка впливає на емоційну, когнітивну, мотиваційну сфери дитини. Сьогоднішні діти народились і живуть у світі, який постійно та швидко змінюється. Це час цифрових технологій та великої кількості інформації. У суспільстві з'явився новий тип мислення – кліпове мислення. Діти краще розуміють і сприймають образні емоційні картинки. Тому пояснювати навчальний матеріал краще у вигляді історії чи казки, що сприймається учнями легше, розвиває уяву, логічну послідовність.

Придумані історії допомагають:

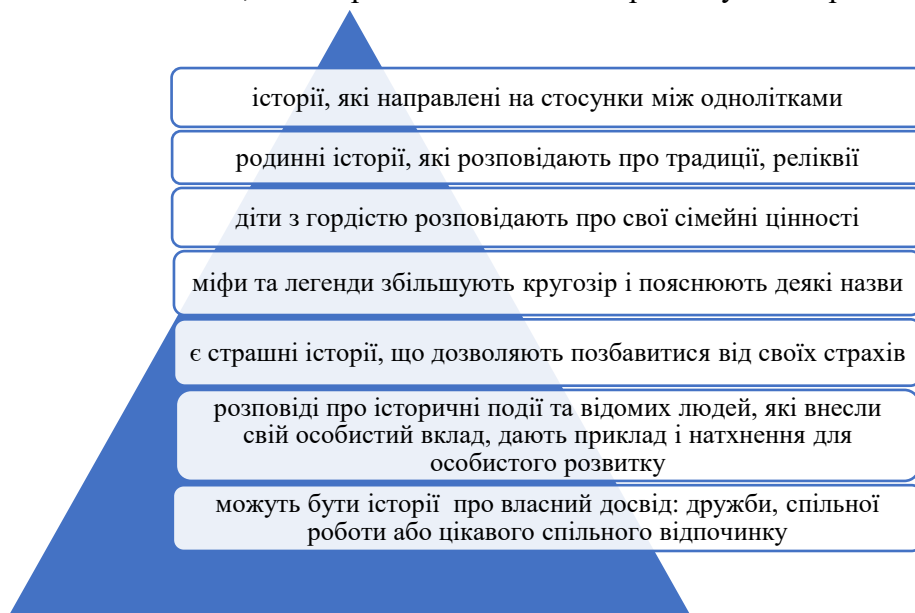

Історія про себе – це чудова можливість розказати про свою мрію, свої почуття чи потреби. Тому прийшло розуміння, що під час перших спроб не треба вимагати від учнів виконання граматичних або стилістичних правил. Це буде профілактика дитячого страху «я не зміг зробити правильно». Доцільним буде розповідь про професію письменника, редактора, показ світлини рукописів із закресленнями. Дозвіл на помилку під час навчання має бути в кожного.

Кожний наступний етап опанування технології сторітелінг вносив нові знання та правила. Насамперед, прийшло розуміння, що в історії повинен бути головний герой, який має свої особливості, характерні ознаки, манеру спілкування. Це може бути й нежива істота. Герой схожий і в той же час не схожий на дітей класу, щоб уникнути цькування. З нашим героєм відбуваються якісь події, щось незвичайне, ситуація може бути близька до життя колективу. Далі йде опис пригод із вирішення проблеми. Розповідач не повинен висловлювати засудження, тільки пораду. Не забуваємо складати діалоги, бо жити без спілкування дуже важко. Наприкінці слід з'ясувати, про що цікаве дізналися.

Під час уроку за допомогою технології сторітелінг доцільно пов'язувати нову інформацію з уже відомою. Це стимулює в учнів формування нових умінь на основі вже набутих знань і уявлень. Ця технологія допомагає повернути й утримати увагу учнів, зняти напруженість, проявити власну зацікавленість.

Важливим є те, що сторітелінг можна використовувати в різних варіантах:

Шкільний день розпочинається вже традиційними ранковими зустрічами, під час яких відбуваються мовленнєві розминки:

– Розкажіть, що ви побачили, коли йшли до школи?

А на уроках літературного читання діти із задоволенням вчаться переказувати тексти, стаючи учасниками цієї події, випадковими спостерігачами. З цікавістю вони намагаються продовжити або придумати свої варіанти кінцівок.

На уроках математики разом з учнями можна перетворювати умову задачі на життєву ситуацію, грати роль героя, промовляти те, що відбувається і ..., о диво: діти легко розуміють, за допомогою якої арифметичної дії розв'язується задача.

А ось під час опрацювання теми «Додаємо і віднімаємо круглі числа» діти слухали історію про мешканця країни Математика: «У країні, яка зветься

Математика, жив собі Десяток. Він був не маленький і не величенький. Десяток був стрункий, як корабельна сосна, а за спиною носив кругленький рюкзачок, у якому зберігав усі числа, які складали цей десяток. Тому його так і назвали – Десяток. Дуже любив свою країну Математику цей маленький чоловічок, пишався, що належить до математичного племені». Сьогодні Десяток прийшов на урок, щоб допомогти вам навчитися рахувати. Він прийшов разом зі своїми друзями – круглими числами, яких попросив стати в рядок за порядком

10 20 30 40 50 60 70 80 90,

а нижче, теж у рядок, поставив усі одноцифрові числа:

1 2 3 4 5 6 7 8 9. І запитав:

– Чи є якась схожість? А відмінність?

– Так!(сказали «першачки») Ліва половинка двоцифрових чисел така ж сама, як у чисел 1, 2, 3 ... . А справа – у всіх двоцифрових чисел стоїть 0.

– Тому, – пояснив Десяток, – у країні Математика їх називають круглими. Так ось рахувати круглі числа можна так само, як і одноцифрові числа: $1+2 = 3$, $1\text{ дес} + 2\text{ дес} = 3\text{ дес} = 30$.

Учні зраділи: «Як усе просто!» І почали наввипередки складати схожі приклади та говорити відповідь.

Важко уявити наше життя без електронних пристроїв – джерела інформації, новин і розваг. Інколи це переходить у залежність. Є вдалий досвід спроби спрямувати це на благо освіти. Ми вчимося набирати й відправляти sms-повідомлення рідним і друзям. Виявилось, що це мистецтво складне, але цікаве.

Під час тижня Безпеки життєдіяльності другокласники із задоволенням провели навчальну гру-квест «Небезпека». За умовами квесту на кожній станції потрібно зорієнтуватися в ситуації, обрати правильний номер для телефонного зв'язку, скласти повідомлення про ситуацію. Доцільним було повторення правил гри, які ми складали раніше. Розподілитися на групи допомогла загадка. На першій станції діти почули розповідь: «Ви пам'ятаєте казку «Вовк і семеро козенят». Так ось, Мама Коза зі своїми козенятами жила на Набережній вулиці у будинку № 9, біля дитячого садочка «Барвінок». Жили козенята дружно. Вони любили читати, складати конструктор LEGO, грати в рухливі ігри, а інколи бешкетували. Та ось Мама Коза пішла на ринок, який був далеко від будинку. Це побачив Вовк і вирішив відвідати козенят із злими намірами. Він постукав у двері. Козенята весело гралися, коли почули стукіт у двері, забули про обережність. Вони відчинили двері – і побачили Вовка! Що робити?!»

Наприкінці тесту були отримані прогнозовані результати, що діти можуть правильно обрати номер телефону для сповіщення, назвати адресу, яка є в казці, прізвище та ім'я того, хто телефонує, та надати поради щодо попередження цієї ситуації.

(Ситуація № 2. Лісові мешканці Новозеленого Соснового бору готуються до новорічного свята. Вони вибрали ялинку в лісі, зрубали та перенесли на центральну галявину лісу, яка називається «Світла». Зараз зайчєнята, білочки, вовчєнята, сороки, горобці прикрашають цю ялинку ягідками, сухими грибочками, великими сніжинками. Сорока дєсь знайшла блискучє намисто. А горобці принесли вату й теж прикрашають ялинку. Мишенята принесли свічки, бенгальські вогні та стали кидати петарди. Та ось зайчики помітили, що загорілася вата й уже почала горіти ялинка! Що робити?!)

За результатами моніторингу успіхів дітей з розвитку мовленнєвих компетенцій варто зазначити, що учні, які отримали якісну дошкільну освіту, мають:

- більш розвинуті комунікативні навички;
- адаптаційний період, що відбувається поступово;
- більшу соціальну активність.

Безумовно, що це позитивно впливає на їх загальну успішність.

Адже наступність між дошкільною та початковою освітою – це забезпечення неперервності здобуття людиною освіти. Наступність в освіті необхідна для створення єдиного освітнього процесу, що має логічне продовження від дитячого садка до школи. Цей процес допомагає досягти цілісного розвитку особистості. Але, на жаль, є ще випадки фіктивного характеру налагодження роботи з наступності між дошкільною та початковою освітою, хоча в цьому зацікавлені всі: діти, педагоги, батьки.

Батьки майбутніх першокласників у своїй більшості усвідомлені про важливість підготовки дітей до школи. Але в багатьох із них уявлення про підготовку до школи мають спотворений характер, який базується на тому, що дитина готова до школи достатньо, коли вона вміє читати й писати. Також є випадки ситуацій форсування або штучного сповільнення природного темпу розвитку дітей. Саме тому інформаційно-просвітницький аспект взаємодії закладів дошкільної освіти та початкової школи має бути спрямований і на батьків, і на педагогів.

Важливим засобом забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою є створення і реалізація єдиної, динамічної, перспективної системи конструктивних дій, спільних для управлінців, педагогів, батьків і спрямованих на розвиток, виховання та навчання старших дошкільників і молодших школярів.

Починати організацію роботи з наступності доцільно не в серпні, перед початком нового навчального року, під час складання адміністраціями шкіл і садочків планів на рік, які, зазвичай, мають проблеми з узгодженістю ланок освіти, а значно раніше.

Педагоги дошкільної освіти мають бути ознайомлені з програмою початкової школи та вводити у свої заняття навчальні елементи, які підготують дітей до 1-го класу. Учителі початкових класів також повинні мати уявлення про дошкільну навчальну програму, щоб використовувати її складові в адаптаційний період. Вихователі й учителі початкових класів мають бути ознайомлені з фізіологічними та психічними можливостями дітей від дошкільного віку до віку учнів початкової школи.

З метою обміну досвідом роботи вихователям закладів дошкільної освіти й учителям початкової освіти доцільно передбачати індивідуальні та інтерактивні форми методичної роботи:

- взаємовідвідування вчителями та вихователями відкритих занять (інших форм організації освітньої роботи) з дітьми старшого дошкільного віку й уроків у початковій школі;
- анкетування педагогів закладів освіти з питань забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини з метою вивчення потреб
- у підвищенні майстерності;
- підготовка та проведення спільних педагогічних рад, семінарів-практикумів, засідань, «круглих столів», конференцій, консультацій, тематичних виставок тощо;
- організація роботи спільних методичних об'єднань, творчих груп вихователів закладів дошкільної освіти й учителів початкової школи;

- залучення педагогів закладів дошкільної освіти й початкової школи до участі в спільних педагогічних проєктах, розроблення методичних рекомендацій і порад;
- обмін педагогічним досвідом із різних питань щодо реалізації наступності між дошкільною та початковою ланками освіти;
- сприяння самоосвіті педагогів, підвищення їх фахової майстерності.

В освітньому процесі як дошкільного закладу, так і початкової школи провідним має стати спілкування дорослого з дітьми у формі діалогу. При цьому дорослому необхідно визнавати право дитини на ініціативні висловлювання, аргументоване обстоювання своїх пропозицій, право на помилку. Це сприятиме розвитку в дитини активності, ініціативності, почуття власної гідності та самоповаги. Доцільно створювати емоційно значимі ситуації, підтримувати діалогічне спілкування між дітьми. Варто також забезпечити дитині можливість взаємодії та взаємообміну досвідом з однолітками й дорослими. Тоді діти зможуть на основі наявного в них досвіду виявляти ініціативу, творчість, фантазію, відповідальність.

Одним із таких дієвих інструментів є «Ранкові зустрічі», які починають свій шлях у закладі дошкільної освіти і з успіхом продовжують у початковій школі. Але педагогу слід створювати умови для того, аби діти набували практичного досвіду з висловлення власних думок, кращого пізнання себе, один одного, визнання сильних сторін і талантів своїх однолітків. Комунікативні навички розвиваються не в ізоляції, не тоді, коли діяльність і моделі поведінки жорстко визначені. На нашу думку, їм потрібні можливості експериментувати й різними способами розповідати, спілкуватися й отримувати задоволення від перебування в колі своїх однолітків.

У цьому сенсі вважаємо за доцільне надати слово класику української педагогіки Василю Сухомлинському:

«Навчити правильно говорити – це одна з ланок навчально-виховної роботи, від успіху якої великою мірою залежить духовне життя людини».

Наступність дошкільної та початкової освіти забезпечується шляхом єдності підходів до організації життєдіяльності дитини шостого та сьомого (восьмого) років життя незалежно від соціально-педагогічних умов здобуття освіти: заклад дошкільної освіти, перший клас початкової школи, група Центру розвитку дитини, сімейне виховання тощо. Діяльність закладів освіти щодо забезпечення наступності має здійснюватися педагогічними колективами спільно й системно. Об'єднання зусиль педагогічних колективів закладів дошкільної та загальної середньої освіти, батьківської громадськості забезпечить психологічно виважений та успішний для дитини перехід із попереднього рівня – дошкільна освіта – на наступний рівень – початкова освіта.

У сучасному світі кожна людина потребує широкого спектру навичок і компетентностей, які вона має опанувати, розвивати й удосконалювати протягом усього життя, починаючи з дитячого садка. Серед ключових компетентностей, визначених і в Базовому компоненті дошкільної освіти, і в Державному стандарті початкової освіти, насамперед указано формування та розвиток мовленнєвих навичок. У сучасного педагога й вихователя є великий арсенал інструментів для успішного виконання цих завдань.

Підсумовуючи, акцентуємо увагу на ефективній технології сторітелінг, що дає можливість формувати й продовжувати розвивати мовленнєві компетенції, закладені в дітей ще в дошкільному віці.

Математика в початковій школі: конвергентні чи дивергентні завдання

*Гезей Ольга Михайлівна,
старший викладач кафедри методики
дошкільної та початкової освіти
Харківської академії неперервної освіти*

Концепція формування наскрізних навичок, розроблена українськими вченими як реалізація компетентнісного (діяльнісного) підходу в навчанні, спрямована на формування в учнів найважливішої ключової компетентності навчання впродовж життя. Ця компетентність передбачає опанування умінь і навичок, необхідних для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно і в групі [1, с. 4].

Як відомо, компетентнісний підхід означає практичну спрямованість навчання, тобто підсилення прагматичності навчальної діяльності. Мова йде про перехід від навчання як процесу формування знань, умінь та навичок до активної творчої роботи над навчальними завданнями для досягнення очікуваних результатів освіти, які трактуються не тільки як засвоєння змісту освіти окремих освітніх галузей, але й уміння використовувати ці результати на практиці в складних, нестандартних умовах і ситуаціях, що швидко змінюються, реального життя.

Саме з цією метою в другій половині ХХ століття президент Американської асоціації психологів Д. П. Гілфорд, відволікаючись від класичної градації мислення на індуктивне та дедуктивне, запропонував ідею поділу мислення на конвергентне і дивергентне [3, с. 5].

Джой Пол Гілфорд (1897 – 1987) – американський психолог, розробник моделі структури інтелекту, займався дослідженнями інтелекту в царинах пам'яті, мислення, уваги, творчості та темпераменту. Обіймав пост президента Американської психологічної асоціації (1950). Член Національної академії наук США (1954).

Індуктивне мислення характеризується переходом від конкретного образу до узагальнення фактів і виведення загальних правил. Це означає, що людська думка в момент відстеження якихось явищ або вивчення об'єктів вишукує однорідні ознаки чи загальні закономірності та формує єдине для них становище.

Дедукція – рух знання від загальнішого до менш загального, приватного; виведення наслідку із засновків. Дедуктивне мислення – це мислення, за допомогою якого робляться логічні висновки про конкретний предмет або ситуацію на основі загальної інформації, називається дедукцією

Конвергентне мислення спрямоване на аналіз усіх наявних способів розв'язання задачі, щоб вибрати з них єдиний правильний. Конвергентне мислення – логічне, послідовне, односпрямоване мислення, виявляється в процесі

розв'язування завдань, які мають єдину правильну відповідь. Конвергентне мислення лежить в основі інтелекту.

Дивергентне мислення – це мислення, «що йде одночасно в багатьох напрямках», спрямоване на те, щоб знайти безліч різних варіантів розв'язання задачі.

Більшість людей мають конвергентне мислення, оскільки мислити по-іншому їм ніхто не навчав. Уся система освіти спрямована на розвиток саме конвергентного напрямку. Людину вчать розв'язувати завдання за чітким поетапним алгоритмом, коли є відповідь на завдання та послідовність розв'язання. Успішність учнів оцінюється за швидкістю, точністю та правильністю проходження всіх етапів розв'язування.

Дивергентний тип мислення характеризується такими особливостями:

- швидкість сприйняття (людина здатна знайти багато ідей за короткий проміжок часу);
- образність (уміння оперувати образами);
- гнучкість (людина може легко переходити від одного погляду на суть чогось до іншого);
- чутливість (людина тонко відчуває та помічає найменші нюанси, бачить незвичайне у звичайному);
- оригінальність і креативність (схильність до нестандартних ідей).

Прийомами розвитку дивергентного мислення є: пошук нових рішень – потрібно привчити себе в кожній ситуації шукати не одне рішення, а декілька; пошук нестандартних рішень – у процесі виконання завдання потрібно постаратися відкинути стереотипи й поглянути на проблему з несподіваного ракурсу, вигадати рішення, яке не спало б на думку більшості людей; роздуми над проблемою – розмірковуючи над поставленим завданням і не зупиняючись, навіть якщо правильне рішення знайдено, можна дійти несподіваних висновків; питання – пошук вирішення буде найудалішим, якщо вибудувати його за принципом «питання – відповідь». У процесі виконання завдання потрібно ставити питання щодо різних аспектів досліджуваного об'єкта й шукати на них конкретні відповіді; вирішення завдань за допомогою методу «мозковий штурм» – для колективного пошуку рішення найефективніше використовувати метод «мозкового штурму», що дозволяє активізувати творче мислення тощо [2, с. 3].

Багато вчених, зокрема М. Богданович, С. Скворцова, вважають, що одним із найважливіших пізнавальних умінь є уміння вирішувати проблеми та розв'язувати задачі. Засвоєння загального прийому розв'язування задач у початковій школі базується на сформованості логічних операцій. Розв'язування задач виступає і як мета, і як засіб навчання. Уміння розв'язувати задачі є одним із основних показників розвитку учня [4, с. 15 – 17]. Тому майже одночасно з уведенням поняття конвергентного та дивергентного типів мислення Д. Гілфорд увів поняття конвергентних і дивергентних задач.

Традиційно в процесі навчання математики використовувались і використовуються конвергентні (закриті) задачі, які сприяють розвитку конвергентного (логічного) мислення. Конвергентні задачі передбачають наявність лише однієї правильної відповіді, яка може бути знайдена шляхом логічних міркувань на основі використання відповідних законів, властивостей, правил, алгоритмів, теорем тощо. Багато вчених уважають, що орієнтація учнів на

одержання єдино правильної відповіді призводить до формалізму у вивченні математики, і пропонують використовувати задачі з неоднозначною відповіддю.

Дивергентні (відкриті) задачі – такі, які мають декілька варіантів правильних відповідей і, відповідно, багато варіантів розв’язування, сприяють розвитку дивергентного мислення та реалізації творчого потенціалу дитини.

Під час традиційного навчання математики задачі дивергентного типу зустрічаються досить рідко. Але в повсякденному житті людині досить часто доводиться щось оцінювати, вибирати, знаходити оптимальний варіант із декількох, наприклад, відповідаючи на запитання: «Що приготувати сім’ї на обід? Ким стати після закінчення школи? Яке місто (селище) обрати для проживання? Яку книгу прочитати? У якому порядку виконувати домашні завдання? Який подарунок купити другу на день народження?» Як відомо, дивергентні задачі є ефективним дидактичним засобом розвитку творчого (дивергентного) мислення.

До задач дивергентного типу в чинних підручниках відносять:

- задачі з недостатніми даними;
- завдання на складання задач за даним виразом;
- вправи на склад чисел.

Як правило, таким завданням на уроках приділяється недостатньо часу. Навчання розв’язувати дивергентні задачі, як і задачі взагалі, передбачає, що:

- учні використовують метод підбору, аналізуючи можливі варіанти відповіді на запитання, і виключають ті, які не задовольняють умову задачі;
- учні виконують різноманітні допоміжні моделі задачі;
- учні розглядають різні способи розв’язання задачі;
- процес розв’язування задачі спирається на кмітливість, винахідливість, життєвий досвід учнів.

Звертаємо увагу, що формулювання дивергентних задач повинно відображати мету дослідження, яку необхідно досягти, чи проблему, яку необхідно вирішити; може давати можливість розвивати в різних напрямках як сформульовані проблеми, так і проведення міркувань, приводячи до узагальнень; може містити вимогу щось обґрунтувати, довести, пояснити, дослідити тощо; дозволяє помічати деякі закономірності, стикатися з проблемними ситуаціями, висувати й перевіряти гіпотези; передбачає проводити нестандартні міркування; спонукає проводити роботу з уточнення даних.

Скориставшись QR-кодом, подивіться презентацію, ознайомтеся з порівняльною характеристикою конвергентних і дивергентних завдань, прикладами переформулювання конвергентних задач у дивергентні, розгляньте приклади дивергентних задач і підходи до роботи з ними.

**Тут буде
QR-код!**

Отже, одним з основних і ефективних засобів формування в молодших школярів пізнавального інтересу є *варіативні навчальні завдання з ключовими дієсловами*: *обери, поясни, оціни, перевір, спостерігай, порівняй тощо. Складові дивергентного мислення*: швидкість, гнучкість, оригінальність. Важливо, щоб учні могли знайти декілька способів вирішення запропонованої навчальної ситуації. Ефективними завданнями такого типу в курсі математики є дивергентні задачі. *Варіативність відповідей і способів розв’язання дивергентних задач створює сприятливі умови для розвитку дивергентного мислення та реалізації творчого потенціалу учнів.*

Література

1. Державний стандарт початкової освіти (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688) – 49 с. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення 10.06.2022).
2. Мислити багатомірно. Дивергентне і конвергентне мислення. URL: <https://osvita.ua.com/2020/05/90099/> (дата звернення 08.06.2022).
3. Модель структури інтелекту за Гілфордом. URL: <https://vcf.vn.ua/koncepciya-kreativnosti-dzh-gilforda-i-e-p-torrentsa/> (дата звернення 10.06.2022).
4. Скворцова С., Онопрієнко О. Методика навчання математики у 3 – 4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах інтегративного і компетентнісного підходів: навч.-метод. посіб. / С. О. Скворцова, О. В. Онопрієнко. – Харків: Вид-во «Ранок», 2020. – 320 с.

Використання гри в освітньому процесі початкової школи як умова забезпечення якості освіти та збереження здоров'я молодших школярів: виклики й перспективи

*Коченгіна Маріанна Вікторівна,
завідувач кафедри методики дошкільної та початкової освіти,
кандидат педагогічних наук*

У реаліях дистанційного освітнього процесу вчителі початкових класів мають забезпечити своїм учням набуття знань, умінь і навичок, формування ключових компетентностей відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти. Складні умови навчання, скорочені в часі уроки, які проводяться в синхронному й асинхронному форматі, відсутність у багатьох школярів паперових підручників і необхідних технічних можливостей для дистанційного навчання, невміння батьків надавати своїй дитині допомогу під час уроків і виконання домашніх завдань, перебування школярів у кризових ситуаціях є серйозними перешкодами для здобуття початкової освіти дітьми 6 – 10 років.

Учителі, намагаючись організувати вивчення всього навчального матеріалу, який містять підручники (беручи до уваги, що в попередні роки учні перебували вдома у зв'язку з коронавірусною пандемією, а дистанційне навчання було організовано не завжди), у цій ситуації можуть збільшувати тривалість часу проведення дистанційних уроків, не проводити динамічні паузи, авторитарно прискорювати темп виконання вправ і завдань, розв'язання прикладів і задач, не використовувати ігрові форми та прийоми навчання, не передбачати рухову активність учнів, оскільки треба, щоб здобувачі освіти опрацювали освітню програму в повному обсязі.

У результаті діти молодшого шкільного віку протягом тривалого періоду перебувають в освітньому середовищі, небезпечному для фізичного та психічного здоров'я, що також негативно позначиться на якості освітнього процесу. На жаль, не всі вчителі й батьки учнів знають, що погіршення стану здоров'я спочатку може відбуватися майже непомітно та сприйматися як погана поведінка й неслухняність дитини. А через деякий час – через два, три й більше років можуть проявитися певні захворювання. Підтвердження цих слів можна знайти в багатьох публікаціях і звітах щодо стану дітей, підлітків, молоді та дорослого населення в нашій країні.

Яким же чином треба організувати дистанційний освітній процес у початковій школі, щоб учні не втрачали інтерес до навчання, без надмірних фізичних і емоційних зусиль опанували навчальний матеріал, щоб мали можливість посміхатися й рухатися під час синхронних й асинхронних уроків?

Для цього, на нашу думку, треба зробити доброю практикою використання дитячої гри під час дистанційних уроків і популяризувати серед батьків учнів початкових класів відновлювальний потенціал гри дітей, зокрема гри на природі.

Протягом останніх років питання використання гри в освітньому процесі закладів дошкільної освіти та початкової школи систематично висвітлювалися в публікаціях, обговорювалися під час семінарів, конференцій, вебінарів тощо. Концепція «Нова українська школа» актуалізувала цінність дитячої гри, яка перетворилася на обов'язковий компонент державних стандартів дошкільної та початкової освіти [3]. *Сьогодні використання вільної самостійної гри розглядається як інноваційний вектор в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. Адаптаційно-ігровий цикл, по суті, став оновленою стратегією початкової школи.*

Дитяча гра в закладах дошкільної освіти й на уроках у початкових класах не є абсолютно новою педагогічною стратегією, освітньою технологією чи методом. Упродовж століть народна гра була засобом виховання, фізичного, соціального, мовленнєвого та інтелектуального розвитку дітей дошкільного й молодшого шкільного віку. Починаючи з XVIII століття, прогресивні вітчизняні й зарубіжні педагоги у своїх працях охарактеризували користь гри для виховання дітей, вважаючи її обов'язковим атрибутом дитинства. Хоча, безумовно, не в усіх дітей була можливість грати, розважатися й відпочивати, як це мало бути відповідно до їх віку.

У середині XX століття значення гри для становлення особистості дитини 6–10 років, для актуалізації навчального матеріалу, формування та закріплення вмінь і навичок, для морального виховання та створення спільноти учнів класу переконливо довів В. О. Сухомлинський. Розвивальний освітній потенціал дитячої гри науково обґрунтували видатні вітчизняні психологи О. В. Запорожець і Д. Б. Ельконін. Але з певних причин дитяча гра, яка споконвіку була самостійною вільною діяльністю дітей, що відбувається за їх ініціативою, без керівництва з боку дорослих, зазнала певних трансформацій – грою почали керувати дорослі: вихователі й учителі планували «корисні» для дітей ігри, часто перетворювали їх у змагання. Було призупинено наукові дослідження щодо визначення унікальних можливостей гри для психічного благополуччя дитини, її соціально-комунікативного розвитку, виховання в неї відповідальності, ініціативності, креативності, самостійності, права вибору й уміння захищати свою думку. І якщо в закладах дошкільної освіти умови для дитячих ігор створювались і в дітей був час для ігрової діяльності (переважно спланованої вихователями), то в школі на уроках, в основному, використовували дидактичні ігри, а в групі подовженого дня – рухливі й настільні ігри.

Реформування системи початкової освіти на нових концептуальних засадах передбачає систематичне й різноаспектне використання гри в освітньому процесі – упровадження ігрових форм проведення уроків, систематичне застосування ігрових методів і прийомів, оформлення ігрових зон у класах і коридорах шкіл, осучаснення ігрових шкільних майданчиків тощо.

До початку коронавірусної пандемії та війни в Україні всі ці індикатори ігрового дизайну освітнього середовища можна було спостерігати в роботі вчителів початкових класів, які вдавалися до творчості в оформленні кабінету класу,

систематично пропонували учням вправи з конструктором LEGO, застосовували ляльковий театр, урізноманітнювали уроки, використовуючи ігрові прийоми.

Але не всі вчителі початкових класів, за їх відповідями в анкетах, були переконані в доцільності й ефективності навчання засобами ігрових методів і прийомів, а ігрові прийоми роботи переважно застосовували в 1-му півріччі 1-го класу. Цю ситуацію педагоги пояснювали різними причинами. 1. Організація та проведення ігор (а це, переважно, дидактичні ігри) займали багато часу, тому протягом уроку не завжди можна було встигнути виконати завдання або вправи, передбачені змістом підручників. 2. Учителі не були обізнані з прикладами прогресивного педагогічного досвіду, коли протягом усього адаптаційно-ігрового циклу початкової освіти (1–2 класи) відбувалося постійне використання ігрових форм, методів і прийомів навчання. А це не лише дидактичні ігри під час уроків. Наприклад, у розвинених зарубіжних країнах, коли проводяться тематичні дні, уроки й перерви не мають чітких часових меж: уроки в цей день нагадують велику пролонговану гру, протягом якої діти спілкуються, обмінюються думками, розповідають, не погоджуються з пропозиціями інших, захищають свої думки, пояснюють, активно рухаються, конструюють, роблять поробки, малюють, пишуть, рахують тощо). 3. Учителі не були переконані, що гра дійсно допомагає покращити результати навчання.

4. Не завжди вистачало канцелярських товарів, іграшок, конструкторів, іншого ігрового обладнання. 5. Найчастіше на уроках у початковій школі використовувалися дидактичні ігри, у яких треба плеснути в долоні, зловити або передати м'яч. Ігри, які передбачають виконання багатьох рухів, майже не використовуються. 6. Під час перерв і після уроків, у групі подовженого дня вчителі забороняли учням грати в рухливі ігри, бігати та стрибати, щоб діти не травмувалися. 7. Не в усіх закладах загальної середньої освіти створено умови для того, щоб діти мали можливість активно рухатися під час перерв і після уроків. 8. Сучасні діти нібито розучилися гратися – сюжетно-рольові ігри їм майже зовсім нецікаві;

Так, за спостереженнями вчителів, є різниця у ставленнях до ігор і в уміннях грати в дітей, які навчаються сьогодні, і які ходили до школи 10–15 років тому. Вважаємо за необхідне звернути увагу на такі моменти. За спостереженнями вчителів, які очно працювали в 1-х класах, сучасні *першокласники* 1) часто не виявляли необхідної активності під час ігор на уроках, були байдужими до пропонуваного ігрових прийомів; 2) іноді зовсім не вмiли навчатися, граючи, і не хотіли дотримуватися правил в іграх; 3) під час перерв не грали в рухливі ігри з власної ініціативи, а просто бігали коридором школи (якщо коридор був поруч із класом) або найчастіше гралися конструктором (якщо поруч із кабінетом класу була ігрова кімната або ігрові зони були в коридорі). За спостереженнями вчителів, які очно працювали в 2 – 4-х класах, молодші школярі цього віку під час перерв 1) не виявляли бажання грати в рухливі ігри (вчителі припускали, що в дітей був відсутній або втрачений досвід самостійно організовуватися для спільних ігор, у тому числі й для рухливих; дівчаткам і хлопчикам не цікаво було грати в рухливі ігри; вони не знали багатьох рухливих ігор; їх цікавили комп'ютерні ігри з використанням цифрових пристроїв; 2) здебільшого розташовувалися вздовж стін шкільних коридорів і просто стояли, розмовляли, очікуючи наступного уроку.

Навчання в умовах дистанційного освітнього процесу негативно вплинуло на застосування гри під час дистанційних уроків: 1) вчителі майже не використовують ігрових прийомів; причина цієї ситуації – не вистачає часу, адже безпосереднє синхронне навчання молодшого школяра має тривати, у середньому, 15 хвилин; 2)

учителі здебільшого стурбовані тим, як виконати освітню програму; 3) учителі майже не цікавляться, чи грають діти, коли в них є можливість, пояснюючи, що для цього спілкування не вистачає часу.

Для з'ясування обізнаності вчителів початкових класів щодо переваг дитячої гри для фізичного, емоційного, когнітивного, мовленнєвого та соціального розвитку молодших школярів педагогам пропонували надати відповіді на такі три запитання: 1) «Чи можете Ви навести наукові факти як доказ важливості гри для становлення особистості дитини, її успіхів у навчанні, для формування здорового способу життя, фізичного, соціального, морального, емоційного, когнітивного та соціального розвитку?»; 2) «Які наслідки матиме для здоров'я дитини, її інтелектуального, мовленнєвого, соціального та когнітивного розвитку, якщо дитину позбавити можливості грати?»;

3) «Чи обізнані Ви щодо відновлювального впливу дитячої гри на психічне самопочуття дитини, яка знаходиться в кризових ситуаціях?». Переважна більшість педагогів відповіли, що з усіх трьох питань мають лише загальне уявлення.

Із зазначеного вище можна зробити такі висновки: 1) усі вчителі початкових класів формально знають, що в освітньому процесі початкової школи треба більше застосовувати ігрових форм, методів і прийомів роботи; 2) учителі мають поверхові уявлення про розвивальні, освітні та психотерапевтичні можливості дитячої гри, ставляться до неї так, як до чогось не дуже важливого, що «забирає» в учнів час, який можна було би витратити для навчання, виконання додаткового домашнього завдання або вправ, які дитина не встигла виконати в школі; 3) в умовах очного навчання в процесі уроків, переважно, використовувалися дидактичні ігри, які майже не передбачали рухової активності. Дистанційне навчання загострило ці виклики.

Причинами того, що гра не посіла належного місця в освітньому процесі початкової школи, який відбувався очно, і під час дистанційного навчання, на нашу думку, є такі фактори: 1) необізнаність учителів початкових класів, адміністрації закладів загальної середньої освіти щодо освітнього, розвивального та відновлювального потенціалу дитячої гри; 2) недостатні умови для підтримки дитячої гри під час перерв і після уроків (в умовах очного навчання); 3) неосвіченість батьків учнів щодо важливості гри для щасливого й радісного життя їхньої дитини/їхніх дітей; 4) відсутність належної підтримки дитячої гри на рівні державних організацій з охорони здоров'я, міських громад і органів влади.

Метою нашої публікації є наведення переконливих фактів і аргументів, які мають посилити мотивацію вчителів початкових класів до систематичного використання ігор в умовах дистанційного освітнього процесу.

Пригадаємо інноваційні положення Концепції «Нова українська школа». Серед провідних ідей її змісту є відповідь на запитання «Яким має бути випускник школи?» і пропонується відповідь на це запитання: «Особистість. Патріот. Інноватор. – Ось хто поведе українську економіку вперед у XXI столітті» [3]. На перший погляд, у цьому твердженні нічого не сказано про важливість застосування ігор для виховання «Особистості», «Патріота», «Інноватора», які братимуть участь в економічному зростанні країни у XXI столітті. Але це лише на перший погляд.

Адже для того, щоб бути спроможною «повести економіку вперед», людина має бути здоровою, ініціативною, креативною, комунікабельною, освіченою, життєрадісною. Саме ці якості особистості починають формуватися в дошкільному та молодшому шкільному віці завдяки участі дитини в різноманітних іграх.

Інноваційні процеси в змісті початкової освіти мають інтеграційний характер. Деякі освітні стратегії, технології та методики, які продемонстрували свою ефективність у розвинених країнах світу, освітяни намагаються адаптувати до умов навчання в початковій школі в нашій країні. Але з дитячою грою вийшла зовсім інша історія. Так сталося, що прогресивні тенденції щодо підходів до становлення особистості дитини засобами вільної самостійної гри, започатковані вітчизняними науковцями в середині минулого століття, набули свого подальшого розвитку лише за роки незалежності України. Зокрема, видатний науковець і психолог О. В. Запорожець обґрунтував унікальність і багатофункціональність вільної самодіяльної гри в 60-ті роки ХХ ст., але тривалий час цій грі майже не було місця в освітньому процесі закладів дошкільної освіти та в початковій школі. А в зарубіжних країнах вільна гра, навпаки, набувала популярності, здійснювалися дослідження щодо її переваг, з'являлися наукові теорії, відбувалася популяризація дитячих ігор серед батьків школярів, будувалися сучасні ігрові майданчики. І тому вже давно використання різних видів ігор (у тому числі й вільної гри) є обов'язковим компонентом змісту дошкільної та початкової освіти у Великій Британії, Ірландії, Польщі, Фінляндії, Німеччині, Канаді, США, Франції та багатьох інших країнах світу.

У цих країнах

- 1) працюють наукові центри й лабораторії, які в численних дослідженнях довели ефективність використання ігор для академічної успішності учнів, формування «м'яких» навичок для успішного життя в 21 столітті;
- 2) розроблено освітні стратегії, технології, які мають навчально-методичне забезпечення, освітні сайти й платформи;
- 3) створено систему вдосконалення професійної підготовки вчителів початкових класів, спрямованої на розвиток у педагогів умінь підтримувати дитячі ігри;
- 4) велике значення надається ігровій діяльності учнів під час перерв і після уроків;
- 5) за домовленістю із закладами освіти й за згодою батьків учнів функції організаторів дитячих ігор (лише в аспекті підготовки необхідного обладнання) виконують спеціальні організації, які мають необхідні ліцензії;
- 6) рухова активність під час перерв – норма для закладів загальної середньої освіти; для цього коридори в школах і шкільні майданчики мають відповідне наочне оформлення, виконане фахівцями;
- 7) батьки учнів обізнані щодо важливості гри (вільної, рухливої, ризикованої, гри на природі) для фізичного, соціального, інтелектуального, емоційного та когнітивного розвитку дітей, для формування здорового способу життя, що має величезне значення для успішної кар'єри їх дитини, коли вона стане дорослою людиною;
- 8) починаючи з періоду дошкільного дитинства, у дітей формують уміння товаришувати з іншими дітьми, ділитися іграшками, обережно поводитися на ігрових майданчиках;
- 9) відповідальність за навчання дитини безпечної поведінки на ігрових майданчиках (у тому числі й на природних) покладається на батьків дошкільників і молодших школярів.

Які факти треба брати до уваги вчителям початкових класів, щоб оптимально використовувати ігрові прийоми під час проведення уроків, особливо в процесі дистанційних уроків?

Наведемо декілька цитат щодо важливості використання рухливих ігор для збереження фізичного та психічного здоров'я наших учнів:

- «Взаємозв'язок економіки та громадського здоров'я цікавить економістів із різних точок зору. У постіндустріальній системі, де людина стає головним чинником економічного зростання, інвестиції у якість її життя набувають першорядного значення. Якщо здоров'я погіршується, то це миттєво позначається на працездатності робітників, креативності в реалізації своїх можливостей та тривалості життя» [2];
- «У світовому рейтингу здоров'я населення 188 країн, опублікованому відомим медичним журналом «The Lancet», експерти проаналізували дані про здоров'я людей за період з 1990 по 2015 рік. Вони оцінювали 33 параметри. Україна посіла в цьому рейтингу 118-те місце, набравши 54 бали зі 100 можливих [12]. За результатами загальнонаціонального дослідження «Індекс здоров'я. Україна», проведеного Міжнародним фондом «Відродження» у 2016 році, лише 39% українців оцінюють своє здоров'я як добре або дуже добре, 44% – як посереднє, 17% – погане або дуже погане. В Україні 57% населення мають надмірну вагу тіла або страждають на ожиріння, що є одним із основних факторів ризику для низки захворювань» [6];
- «... біля 80 % дітей дошкільного віку мають одне або кілька захворювань, 35 % – відхилення у фізичному чи психічному розвитку; показники їх фізичної підготовленості, функціональних можливостей відповідають низькому і нижчому від середнього рівня» [2];
- «Серйозні занепокоєння викликають і статичні дані Міністерства охорони здоров'я України про зростання захворюваності дітей віком до 14 років. Серед школярів спостерігаються функціональні відхилення у діяльності різних систем організму більше 50%, функціональні відхилення серцево-судинної системи – у 26,6%, захворювання органів травлення – у 17%, захворювання ендокринної системи – у 10,2%. Хвороби крові та кровотворних органів збільшились на 55%, новоутворення (пухлини) – на 24%, захворювання кістково-м'язової системи і сполучних тканин – на 8 %, шкіри та підшкірної жирової клітковини – на 16 %... **Тому сьогодні збереження та зміцнення здоров'я дітей є надзвичайно важливим, оскільки, за оцінками фахівців, близько 75 % хвороб дорослих є результатом умов життя у дитячому віці**» [5];
- «Серед соціально-економічних чинників, які негативно впливають на стан здоров'я дітей і підлітків, провідними є гіпокінезія, неадекватне харчування, перевантаження школярів унаслідок напруженого навчання в школі, довготривале перебування за комп'ютером і телевізором, недотримання режиму сну, недостатній час перебування на свіжому повітрі, відсутність навичок загартування організму, шкідливі звички, Науковці також зазначають, що визначені фактори ризику можуть діяти як ізольовано, так і поєднано. В останньому

випадку спостерігаються найбільш негативні зміни у стані здоров'я» [7];

Довідка

Гіпокінезія – це обмеження кількості й обсягів руху, що зумовлено способом життя, особливостями професійної діяльності, лікувальним режимом та іншими чинниками. Часто гіпокінезія супроводжується гіподинамією, тобто зменшенням м'язових зусиль, що затрачують на утримання пози, переміщення тіла у просторі, а також на фізичну роботу.

Джерело: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3126>

▪ «У всіх європейських країнах визнають важливість формування здорового способу життя та занять фізичною культурою учнів навчальних закладів. Ця дисципліна – на центральних позиціях у навчальних планах для всіх без винятку загальноосвітніх шкіл.

Фізичне виховання є обов'язковим у початковому та середньому рівнях освіти. Знання та широке застосування здоров'язберезувальних технологій становить основну компетентність особистості. У країнах Північної Європи, Великобританії, Німеччині та Португалії на уроках фізичного виховання досить широко застосовують міждисциплінарний підхід, тобто певні аспекти соціальних і природничих наук вивчаються безпосередньо під час фізичного виховання і навпаки.

У фінській концепції фізичного виховання рухова активність розглядається як засіб забезпечення здоров'я. У Нідерландах пріоритет надається концепції «рухової освіти», згідно з якою найважливіше значення для людини має рухова культура і здатність використовувати її впродовж усього життя» [4];

▪ Використання під час уроків дитячої гри, коли дитина переживає кризові ситуації, допомагає позбутися дитині «токсичного стресу».

Довідка

Усе більше досліджень доводять, що психічні травми можуть серйозно вплинути на здоров'я та освіту дитини. Фізичне чи емоційне насильство, зневага, неналежні соціальні й матеріальні умови життя можуть спровокувати реакцію дитини, відому як «токсичний стрес». Токсичний стрес може перешкоджати здатності дітей навчатися, керувати емоціями та будувати стосунки з однолітками. Негативні наслідки в розвитку дитини можуть виявлятися ще на етапі дошкільного дитинства.

Діти, які пережили чотири або більше травматичних подій, можуть більше ніж у 30 разів шансів мати проблеми з навчанням або поведінкою, ніж їхні однолітки, які цих ситуацій не знали.

Науковці, які проводять дослідження в системі освіти, виявили, що стрес може змінити архітектуру мозку, ускладнюючи дітям концентрацію та навчання.

Коли дитина тривалий час перебуває в несприятливих умовах життя, її нервова система може порушитися, що може вплинути на мислення, прийняття рішень, емоційний контроль і навчання. Це збільшує ймовірність того, що діти отримають негативні результати в навчанні.

Хоча сон, фізичні вправи, харчування та піклування мають вирішальне значення для того, щоб допомогти дітям подолати наслідки токсичного стресу, дослідження показують, що найбільше значення має позитивна взаємодія дитини та вчителя.

Фахівці виявили, що радість, яку діти відчувають, коли вони граються зі своїми вчителями, допомагає їм регулювати реакцію мозку на стрес. **Виокремлення часу для ігор може допомогти нашим дітям подолати стрес, відчути радість і виробити стійкість.**

Наводимо деякі поради щодо використання дитячих ігор в умовах дистанційного освітнього процесу:

1. Під час бесід перед початком або після завершення уроків важливо цікавитися, у які ігри грають діти, коли знаходяться в помешканні та коли виходять гуляти на вулицю. Учителям, безумовно, треба бути уважними й тактовними – перед тим, як щось запитати, треба уявити орієнтовні відповіді своїх учнів: чи всі вони знаходяться в безпеці й мають можливість грати та гуляти на свіжому повітрі. На нашу думку, запитувати в учнів, які в них улюблені іграшки, або просити продемонструвати улюблену іграшку через екран, сьогодні буде неправильно, оскільки не всі діти живуть удома, у багатьох родин сьогодні, на жаль, зруйновано будинки, а отже, у дітей може не бути улюблених іграшок.

2. Рухи для супроводу виконання завдань, вправ та ігрових прийомів можна придумувати, виходячи з розмірів помешкань, у яких навчаються дівчатка та хлопчики. Правильним буде порадитися з учителем/вчителькою, який/яка дистанційно проводить уроки фізичної культури, – у нього/неї можна поцікавитися, які активні рухи вміють виконувати учні класу, у які рухливі ігри грають під час дистанційних уроків фізичної культури. Деякі з цих ігор, можливо, нескладно буде виконати й під час дистанційних уроків з інших предметів.

3. У процесі дистанційних уроків математики, української мови, літературного читання, «Я досліджую світ» можна застосовувати різні ігри – з використанням м'яких іграшок, ляльок, іграшок для лялькового театру, конструкторів, олівців тощо. Це мають бути не лише дидактичні ігри, а й ігри, які виконують загальні розвивальні функції – надають психолого-педагогічну підтримку, сприяють інтелектуальному, фізичному, емоційному, креативному, мовленнєвому та соціальному розвитку, формують спільноту класу.

Особливості цих ігор: вони не повинні передбачати підготовку, мають займати мало часу для проведення, надавати можливість узяти участь усім охочим учням, не бути змаганнями, бути веселими.

Пропонуємо приклади деяких ігор, які використовують учителі в зарубіжних країнах. Ці ігри можна проводити систематично протягом усього періоду дистанційного навчання. Можливо, з них по черзі можна починати уроки. Головне, щоб вони були цікаві учням. Зрозуміло, що замість цих ігор можуть бути зовсім інші, які є в арсеналі вчителя.

❖ **«Дві правди й одна вигадка»**

Хід гри. На початку дистанційного уроку один-два учні з класу по черзі у формі тверджень (1–2 речення) повідомляють якусь інформацію, що стосується особисто їх, або це можуть бути факти про об'єкти чи явища довкілля. Два з цих тверджень – правдиві, а одне – вигадка. Наприклад: 1) «Сьогодні вранці я встиг прочитати дві сторінки книги»; 2) «Я люблю малювати собак»; 3) «Учора я ліг спати о 20.00». Зрозуміло, що дитина, яка буде повідомляти інформацію, має робити це так, щоб однокласники не могли зрозуміти, де правда, а де – вигадка. Після того, як учні прослухали три твердження, вони мають, використовуючи спеціальні рухи, показати, які твердження були правдою, а яке – вигадкою.

Для цього напередодні всі учні класу домовляються, якими рухами або діями будуть позначати правду, а якими – вигадку. Наприклад, показати кулак (якщо вважають, що брехня – це перше твердження), торкнутися правого вуха (якщо вважають, що брехня – друге твердження), узяти в руки олівець (якщо вважають, що брехня – третє твердження).

Ця гра потребує від дитини, яка буде повідомляти інформацію, виявляти креативність, уміти керувати емоціями, говорити чітко й голосно. У дітей, які слухатимуть і визначатимуть, де правда, а де – ні, буде розвиватися вміння слухати, спостерігати за мовцем, робити висновки. Гра відбувається весело, супроводжується сміхом, а отже, має психотерапевтичний ефект. Спільна весела гра сприяє формуванню спільноти учнів класу. Завдяки грі діти дізнаються нову інформацію одне про одного та про довкілля. Учитель теж може брати участь у цій грі.

❖ **«Ви коли-небудь...?».**

Хід гри. Учитель просить учнів підняти одну руку й піднести її до екрана, щоб було добре видно п'ять пальців. Потім пропонує учням запитання, які починаються зі слів «Ви коли-небудь...?». (Наприклад, «Ви коли-небудь прочитали книгу за один день?», «Ви коли-небудь готували собі їжу?», «Ви коли-небудь робили собі зачіску?», «Ви коли-небудь будували космічний корабель?», «Ви коли-небудь грали на барабані?»). Запитання треба добирати, ураховуючи вік дітей. Можна ставити запитання за змістом прочитаного твору – вірша, оповідання, казки, науково-пізнавального тексту.

Якщо подія, про яку запитує вчитель, відбувалася в житті дитини, вона згинає пальчик. Це не так легко зробити. Іноді буде потрібна «допомога іншої руки». Але буде весело!

Якщо не в усіх учнів є можливість застосовувати екран комп'ютера/ноутбука чи важко згинати пальці на руці, можна запропонувати дітям застосовувати олівці. Якщо подія була, дитина кладе олівець на стіл. У руці залишаються олівці, що позначають події, яких не було в житті конкретної дитини.

❖ **«Опишіть і намалюйте»**

Для наступної гри у віртуальному класі кожній дитині потрібен олівець і папір для малювання. Ця вправа є чудовим способом тренувати навички слухання.

Хід гри. Учитель має знайти предмет, який запропонує намалювати своїм учням, і розмістити його поза екраном, щоб діти не бачили. Далі вчитель описує предмет, а учні слухають і одночасно малюють, як, на їхню думку, цей предмет виглядає (інший варіант – учитель спочатку описує предмет, учні слухають, а потім малюють, як запам'ятали). Можна визначати час, потрібний для малювання, наприклад, 1 хв, 1,5 хв.

Коли учні закінчать малювати, то демонструють свої малюнки однокласникам через екран, а вчитель показує предмет, який він описував. Усі учні класу шукають малюнок, який найбільше схожий на нього (може бути й декілька малюнків).

Коли учні опанують алгоритм гри, у них виникне бажання теж провести цю гру – знайти предмет, описати його, щоб однокласники намалювали, а потім улаштувати позитивне й веселе порівняння малюнків.

Ця гра дуже весела, а особливо весело дітям, коли вони бачать різні малюнки своїх однокласників. Деякі діти навмисно намагаються малювати, щоб малюнок не відповідав опису, аби потім було смішно.

❖ **«Таємничий звук»**

Це весела діяльність, яка перевіряє здатність учнів сприймати звуки.

Хід гри. Учитель за допомогою якихось предметів або речей створює звук, щоб учні не бачили. Наприклад, намагається зім'яти аркуш паперу, вдаряє ложкою по краю склянки, клацає пальцями, наливає воду в чашку тощо. Учні мають

вгадати, що вони чують. Після того, як діти називають предмет, який видає звук, учитель демонструє предмет усім учням класу (через екран).

❖ «Ігри в асоціації зі словами»

В ігри на асоціації зі словами можна легко грати у віртуальному класі, адже вони майже не вимагають підготовки.

Хід гри. 1-й спосіб гри. Учитель обирає конкретну тему й просить учнів назвати по черзі, але достатньо швидко, слова, пов'язані з цією темою. *2-й спосіб гри* – «Асоціації знайомих слів». Учитель надає одному учневі слово й просить його сказати перше, що спадає на думку. Наприклад, якщо він скаже слово «напій», інший учень може сказати слово «сік». Потім наступний учень повинен сказати перше слово, яке спало йому на думку, наприклад, «апельсин».

Використані джерела

1. Галаманжук Л. Л., Єдинак Г. А. Формування умінь, навичок в основних рухах та спеціальних знань у дітей дошкільного віку на сучасному етапі. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/18894>.
2. Камінська Т. М. Соціально-економічна роль здоров'я у людському розвитку // Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. – Харків: Вид. Рожко С. Г., 2017. – 488 с. – С. 46-53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_zdor_ta_korr_os/Zagalna_teoriya_zdorovia_i_zdorviazberegennja.pdf.
3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.
4. Нечипорук О. В. Особливості уроків фізичного виховання та формування здорового способу життя в навчальних закладах країн Західної Європи / О. В. Нечипорук // Педагогічний пошук. – 2019. – № 2. – С. 19–22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2019_2_7.
5. Носко М. О., Носко Ю. М., Лазаренко М. Г., Жула В. П., Могильний Ф.В., Філоненко О.А. Руховий розвиток школярів різних вікових груп : наукове видання / за наук. ред. М.О.Носка. – Чернігів, 2020. – 408 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%A0%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9.pdf>.
6. Петрюк С. Є. Здоровий спосіб життя: роль технологій збереження здоров'я // Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. – Харків: Вид. Рожко С. Г., 2017. – 488 с. – С. 326-332 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_zdor_ta_korr_os/Zagalna_teoriya_zdorovia_i_zdorviazberegennja.pdf.
7. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2017 рік / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – Київ : МВЦ «Медінформ», 2018. – 458 с. – С. 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%A9%D0%94_%D0%B7%D0%B0_2017_%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf.
8. 15 Fun Virtual Classroom Games And Activities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://games4esl.com/virtual-classroom-games-and-activities/>.
9. 20 Fun Zoom Games for Kids [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weareteachers.com/20-fun-zoom-games-for-kids/>

Наступність – умова успішної адаптації школярів 5-х класів: методичні поради для вчителів основної школи від учителів початкових класів

*Сухорукова Валентина Михайлівна, учителька
початкових класів вищої категорії, учитель-методист
Зачепилівської загальноосвітньої школи I-III ступенів*

---

*Усе, що має зв'язок, має вивчатись у зв'язку,
усе наступне має спиратися на попереднє.
Я. А. Коменський*

Наступність у педагогіці – це дидактичне правило, що передбачає засвоєння учнем понять у їх логічному зв'язку та взаємозалежності. У Національній доктрині розвитку освіти, Законах України «Про дошкільну освіту» і «Про загальну середню освіту» зазначається, що наступність у роботі всіх ланок освітньої системи – необхідна умова неперервної освіти, яка повною мірою має забезпечувати єдність, взаємозв'язок мети, змісту, методів і форм навчання, виховання та розвитку дитини з урахуванням вікових особливостей. Основні принципи освіти в Україні передбачають єдність системи освіти і спадкоємність усіх типів навчальних закладів, що забезпечують можливість переходу від нижчих ступенів освіти до вищих. Протягом усього життя нам (і дорослим, і дітям) доводиться адаптуватися до різних ситуацій. Переступаючи поріг школи, дитина також увесь час адаптується: до дітей, до вчителів, до уроків, до нового режиму дня. Одним із складних адаптаційних періодів є навчання в 5-му класі. Перехід із молодшої школи до основної пов'язаний із внесенням змін у динамічні стереотипи спілкування, діяльності, а також зі збереженням окремих компонентів попереднього соціального досвіду.

Наступність є закономірною умовою цілісності й ефективності освітнього процесу; чинником, що визначає логіку та послідовність навчання й виховання особистості на всіх вікових етапах, а тому вона має бути реалізована на всіх рівнях презентації змісту освіти.

На сучасному етапі модернізації загальної середньої освіти важливими є забезпечення неперервності освітнього процесу й реалізація принципу наступності між початковою школою та базовою середньою. Процес реформування базової середньої освіти також передбачає нові підходи до організації освітнього процесу та зміни його суб'єктів – учнів і вчителів. На цьому етапі освітніх перетворень важливим є забезпечення узгодженості мети, змісту, методів і форм навчання початкової та базової середньої освіти з обов'язковим урахуванням вікових особливостей дітей, адже для здобувачів освіти перехід із початкової школи до середньої є кризовим і потребує організованої адаптації.

У Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти зазначено, що відбір змісту предметів 12-річної школи ґрунтується на принципі наступності між початковою і основною, основною та старшою школою. Проблема наступності між початковою та основною школою є складовою загальної проблеми наступності в освітньому процесі.

Забезпечення наступності є однією з основних умов успішної адаптації молодших школярів до навчання в основній школі та важливою передумовою успішного навчання в 5-му класі.

Здійснення наступності між початковою та середньою ланками передбачає:

- аналіз навчальних програм;
- організацію навчального процесу;
- єдині вимоги до учнів;
- структуру уроків.

Щоб досягти оптимальних результатів у забезпеченні наступності змісту між початковою та основною школою, необхідно дотримуватися певних умов.

Для розв'язання проблем наступності в освітньому процесі, особливо в період адаптації молодших школярів до нових умов навчання в 5-му класі, учителі основної школи й батьки мають виконувати такі рекомендації:

- урахувувати індивідуальні та психологічні особливості 10-11-річних школярів;
- постійно спиратися на попередні знання, уміння та навички й на основі зазначеного забезпечувати їх удосконалення, осмислення вже на новому, вищому рівні;
- здійснювати обов'язкову підготовку школярів до опанування нових навчальних компетентностей;
- забезпечити систему взаємозв'язків у змісті, формах і методах педагогічного процесу, оптимальне співвідношення та зв'язок між окремими етапами навчального процесу;
- створювати освітньо-дидактичні ситуації, у яких дитина почувала б себе невимушено, комфортно, не боялася розкривати світ власних емоцій;
- забезпечити систему оптимальних вимог до знань і поведінки школярів, їхніх моральних якостей, форм і методів роботи з ними на всіх етапах навчання;
- упроваджувати засоби стимулювання та заохочення дітей до пізнавальної діяльності;
- розвивати рефлексивні вміння дивитися на себе «з боку»;
- формувати навички самоконтролю й самооцінки;
- аналізувати причини неуспішного адаптаційного періоду;
- запроваджувати способи, спрямовані на подолання труднощів у навчанні учнів 5-х класів.

Методичні поради для вчителів основної школи від учителів початкових класів:

- ознайомитися з програмою та методикою роботи в початкових класах і спиратися на неї, зокрема після прийому випускників початкових класів;
- зберігати й розвивати традиції, які склалися в учнів у процесі навчання в початкових класах, їхні вміння та навички з використання різних методів і способів здобуття знань, у тому числі й навчальних ресурсів, інструментів;
- до початку роботи з дітьми познайомитися з ними, систематично вивчати їх особливості й урахувувати в освітньому процесі;
- забезпечити єдність вимог до учнів;

- забезпечити поступовий перехід на предметну систему викладання, нову побудову уроків, нові методи та прийоми роботи (удосконалюючи вже відомі), нові вимоги до дітей;
- розвивати в учнів уміння та навички самостійної роботи;
- продовжувати розвиток творчого мислення учнів;
- забезпечити поступальний рівномірно висхідний характер освітнього процесу учнів з урахування вікових та індивідуальних особливостей школярів;
- виявляти й розвивати індивідуальні нахили та інтереси учнів, їхні творчі здібності, проводити профорієнтаційну роботу;
- забезпечити міжпредметні зв'язки;
- постійно підтримувати зв'язки з колегами з метою взаємодопомоги в роботі й обміну досвідом;
- підтримувати зв'язки з учителями початкових класів, особливо під час підготовки до прийому учнів і в перші роки роботи з ними;
- протягом першого місяця навчання дітей у 5-му класі не писати зауважень у щоденники, проводити оцінювання на користь дитини, більшість уроків на початку навчального року будувати на повторенні;
- дозувати навчальне навантаження та обсяг домашнього завдання, а також знизити їх до мінімуму у вихідні дні;
- поглиблювати свої знання з проблем забезпечення принципу наступності в педагогічному процесі.

Що для цього потрібно?

Уміння працювати з інформацією, медіа та комп'ютерні навички:

- інформаційна грамотність;
- медіаграмотність;
- ІКТ грамотність.
- *Навчальні та індивідуальні навички:*
- творчість та індивідуальність;
- критичне мислення та вміння вирішувати проблеми.

Комунікативні навички та навчання співпраці. Життєві та кар'єрні навички вчителя:

- гнучкість і пристосованість;
- ініціатива та самоспрямованість;
- соціальні навички й навички, пов'язані зі співіснуванням різних культур;
- продуктивність і вміння з'ясувати й виконувати кількісні показники;
- лідерство та відповідальність.

Ми були першими, тому не все було зрозумілим. Але поступово ставало все цікавіше.

З'ясували компоненти Безпечного освітнього простору:

- дитиноцентризм;
- комплексне навчання;
- дозвіл на помилку;
- взаємоповага та співпраця;
- емоційно насичені завдання;
- проектно-орієнтовна діяльність;
- відкрита, цікава, сучасна школа.

Робота в групах стала звичною для дітей. У початковій школі ввели «ранкові зустрічі». Що ж таке ранкова зустріч? Це запланована структурна зустріч, яка має важливе місце в повсякденному розкладі діяльності класу, де панує атмосфера відповідальності та піклування. Вона сприяє психологічному налаштуванню дитини до навчання, об'єднує дітей, створює позитивний настрій. Ранкова зустріч забезпечує в класі взаємини між дітьми й дорослими, які формують відчуття спільноти в кожного з її членів і мають таку результативність:

- взаємоповага та доброзичливе ставлення;
- формування пізнавального інтересу;
- вироблення навичок соціальної поведінки, зокрема розвиток емпатії, толерантного ставлення одне до одного;
- розвиток навичок спілкування, зокрема висловлювати свої думки, уважно слухати, ділитися своїми думками та ідеями з іншими;
- розвиток академічних навичок, що забезпечує якісне навчання, сприяє збагаченню словникового запасу, умінню відповідати на запитання, використовувати нову інформацію;
- розвиток демократичних цінностей – власної та соціальної відповідальності (діти встановлюють правила власної поведінки й поведінки групи);
- сприяють вихованню свідомого громадянина з активною життєвою позицією.

Стратегія розвитку критичного мислення створює додаткову мотивацію до навчання. З цією метою використовуємо різні методи та прийоми КМ:

- «Мозковий штурм»;
- «Чи вірити ви в те, що?...» (діти відповідають «Так» чи «Ні»);
- «Асоціативний куш»;
- «Кубування»;
- «Встанови зв'язок»;
- «Дошка запитань»;
- «Метод ПРЕС»;
- «Метод шести капелюхів»;
- «РАФТ»;
- «За – проти»;
- «Синквейн».

Оскільки Нова українська школа працює на засадах педагогіки партнерства, учні, батьки й учителі нашого закладу освіти об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими одnodумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Основні принципи цього підходу:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах;
- діалог – взаємодія – взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність, прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Із власного досвіду роботи можемо стверджувати, що доступними й багатофункціональними платформами для забезпечення наступності в роботі

сучасного вчителя Нової української школи є «Всеосвіта», «На Урок». Онлайн-олімпіади – вагомий цифровий інструмент для організації навчання в сучасному освітньому середовищі, як наступність, можна використовувати в 5-х класах.

Реформа НУШ акцентує на розвитку інформаційно-цифрової компетентності, яка передбачає впевнене й водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, у публічному просторі та приватному спілкуванні.

Онлайн-олімпіади, конкурси від «Всеосвіти» та «На Урок» містять спеціально розроблені інноваційні завдання, спрямовані на розвиток пізнавального інтересу й підвищення мотивації учнів.

Окрім стандартних шкільних компетенцій, деякі завдання олімпіад потребують застосування творчого мислення та креативності. Також це цікавий інтерактив для учнів і зручний інструмент контролю знань школярів для вчителя.

Онлайн-олімпіади – це один із різновидів дистанційного навчання, який дозволяє швидко перевіряти рівень знань учнів, а також долучати до інтелектуальних змагань велику кількість учасників.

А результативність цієї роботи говорить сама за себе – це:

- засвоєння знань про переваги різноманітних онлайн-ресурсів для подальшої роботи в НУШ;
- розуміння способів використання учнями гаджетів на уроках за технологіями дистанційного навчання та очного навчання;
- розвиток навичок використання онлайн-ресурсів для взаємозв'язку з учнями та збереження наступності викладання навчального матеріалу НУШ;
- набуті загальні компетентності: знання та розуміння сучасних тенденцій розвитку освітнього процесу; здатність самостійно навчатись і розвивати особистісний потенціал; здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства;
- набуті фахові компетентності: здатність до використання відкритих ресурсів, інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій в освітньому процесі; уміння впорядковувати цифрові освітні ресурси й забезпечувати їх доступність для учасників освітнього процесу; здатність до формування в учнів позитивного ставлення до інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій та відповідального їх використання.

Рекомендую своїм колегам для забезпечення наступності в освітньому процесі НУШ такі онлайн-ресурси:

- корисні та практичні завдання для розвитку дитини на сайті «Розвиток дитини» <https://childdevelop.com.ua/>;
- вікторини, вправи на співставлення, ігри зі словами і багато іншого <https://wordwall.net/uk/myactivities>;
- фрагменти відеоуроків для різновікових груп учнів (1-11 класи) розподілені за предметами. <https://video.novashkola.ua/>;
- ресурс для вчителів рідної мови та літератури <http://proslovo.com/> <https://poodll.com/> <https://1bestlinks.net/TgAjA>;
- віртуальні подорожі навколо світу (віртуальна реальність) <https://www.airpano.com/>;

- цікавий освітній ресурс із математики – інтерактивна платформа для допомоги в організації змішаного і онлайн-навчання, що має гриф МОН. <https://gioschool.com/ua>
- цікава наука – тут ви знайдете перекладені та озвучені українською мовою відеоролики на різноманітні освітні та науково-популярні теми з географії, біології, математики, астрономії, фізики. Найпопулярнішими відео є «Що з'явилося раніше: курка чи яйце?», «Як ваш телефон змінює вас?», «Чому коти дивно поведуться?». А вам цікаво дізнатися відповіді на ці та багато інших питань? Тоді дивіться канал «Цікава наука»!
- <https://www.youtube.com/channel/UCMIVE71tHEUDkuw8tPxtzSQ/videos>;
- освітні ресурси з трудового навчання <https://sites.google.com/site/osvitnires/osvita/navcalni-pred/trudove-navcanna>;
- віртуальний глобус Землі <https://www.google.com.ua/intl/uk/earth/>;
- супутникові карти онлайн <https://bestmaps.ru/map/google/hybrid/3/55/80>;
- для вчителів музичного мистецтва – занурення в класику
- http://www.google.com/url?q=http%3A%2F%2Fwww.intoclassics.net&sa=D&sntz=1&usg=AOvVaw09rZrs7P6J9JNw_ZfciXBq
- http://www.google.com/url?q=http%3A%2F%2Fclassic.chubrik.ru&sa=D&sntz=1&usg=AOvVaw2PpjkiVJW6k_riP-VCbDef;
- безкоштовні мінусовки <http://www.google.com/url?q=http%3A%2F%2Fplus-msk.ru&sa=D&sntz=1&usg=AOvVaw3Ydz4hsv44f8JnDZGYEIsN>;
- безкоштовні інструменти маркетингу, що заощаджують час для досягнення успіху: високоякісні відео, анімація, макети, логотипи, презентації, графіка SMM та професійний вебсайт. <https://www.renderforest.com/>;
- ілюстрована енциклопедія тварин <https://www.filin.vn.ua/>;
- інтерактивні робочі аркуші з різних предметів для всіх класів
- <https://www.liveworksheets.com/>;
- безкоштовні стокові фото, зображення, ілюстрації-pixabay
- <https://1bestlinks.net/XGkyC>;
- використані джерела: <https://osvita.ua/school/method/psychology/2027/>
- Державний стандарт базової середньої освіти <https://1bestlinks.net/UJdXY>

Саме зараз, коли впроваджуються всі засади Нової української школи, учителі повинні приділити питанню наступності максимум уваги. Сучасні суспільні перетворення зумовлюють нові виклики у професійній діяльності освітян. Реформа Нової української школи забезпечує якісні перетворення освітніх традицій – зміну змісту освіти, підходів і принципів навчання. Особливого значення, як уже було зазначено, набуває дидактичний принцип наступності між початковою школою та основною в процесі формування освітньої траєкторії учнів. Учителі знаходяться в постійному пошуку ефективних методичних інструментів і ресурсів для розробки та проведення нових уроків у логічному продовженні попередніх (як за змістом матеріалу, який вивчається, так і за способами навчально-пізнавальної діяльності учнів); для реалізації внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків, які наскрізними лініями проходили в початкових класах НУШ.

Забезпечення перспективності та наступності в навчанні математики

*Гезей Ольга, старший викладач
кафедри методики
дошкільної та початкової освіти*

Перехід учнів із початкової школи до базової вважається однією з найбільш складних педагогічних проблем, а період адаптації у п'ятому класі – одним із найскладніших періодів процесу навчання. Перехідні періоди мають низку специфічних викликів, які вимагають особливої уваги, тому питання наступності та перспективності є одним із основних у педагогіці.

Загальнонаукова категорія «наступність» – це об'єктивний і загальний характер, який має місце у природі, суспільстві, пізнанні. Сучасний стан наступності в навчанні характеризується різносторонністю охоплення багатьох питань і неоднозначністю трактування окремих понять у цій царині. Питаннями наступності займалися багато вітчизняних і зарубіжних учених: Л. Виготський, В. Сухомлинський, О. Савченко, С. Скворцова, Б. Ананьєв, Ш. Ганелін, Ю. Львов та інші. Наведемо деякі трактування поняття «наступність». Б. Ананьєв вважає, що наступність у навчанні й засвоєнні знань учнями передбачає становлення зв'язків між попередніми й новими знаннями, засвоєними на різних етапах навчання, а також між системами знань, що засвоюються паралельно на кожному щаблі навчання. За Ш. Ганеліним, наступність у навчанні – опора на пройдене, використання й розвиток в учнів знань, умінь і навичок, у результаті чого складаються різноманітні зв'язки, взаємодіють старі й нові знання, виникає система міцних і глибоких знань. С. Годник трактує наступність як процес послідовної зміни педагогічних явищ у динаміці навчання й виховання. Розвиток нової педагогічної системи враховує особливості попередньої, акумулює в собі її прогресивні елементи, знімає консерватизм минулого в нових умовах і цим конструктивно заперечує його. Ю. Львов говорить, що наступність – це: зв'язок попереднього матеріалу з наступним, взаємодія попередніх і нових знань; поступове розширення і поглиблення знань, умінь і навичок, їх повторення на більш високому рівні; урахування якісних змін, які відбуваються в особистості вихованця, зростання рівня його розумового розвитку й наявних знань, умінь і навичок; забезпечення внутрішньопредметних зв'язків; установа зв'язків між окремими етапами навчання [4, с. 6 – 9]. Цікаву думку з цього приводу висловлює В. Сухомлинський: «Головне завдання початкових класів – навчити дитину вчитися, користуватися тим інструментом, без якого їй з кожним роком трудніше оволодівати знаннями, без якого вона стає неуспішною і нездідною. Ось тут і виникає розрив між початковими класами і подальшими ступенями навчання. А потім у середніх класах учителі вимагають, щоб цей інструмент у руках дитини діяв швидко і безвідмовно. Учитель навіть не цікавиться, у якому стані цей інструмент, забуває, що його постійно потрібно лагодити, не бачить, що часто індивідуальний інструмент у руках дитини зламався і тільки через це дитина не може навчатися». На нашу думку, це досить точно трактування, причому не тільки наступності між початковою та базовою школою, але й перспективності. Адже перспективність у навчанні – це вміння заглянути вперед, це знання тих труднощів, які зустрінуться учням у їх подальшому навчанні, і вміння передбачити підготовку до подолання цих труднощів у роботі.

Питання наступності та перспективності в навчанні математики необхідно розглядати в трьох аспектах: у змісті предмета, у методах і формах роботи, у вимогах до учнів, з урахуванням якісних змін в особистості дитини, її розумових здібностей та фізичних можливостей, життєвого досвіду.

Зупинимося на питанні наступності й перспективності у змісті початкової та базової математичної освіти. За базовим навчальним планом початкової освіти для класів (груп) з українською мовою навчання на математичну освітню галузь відводиться в 1 – 2 класах по

4 години на тиждень, а в 3 – 4 класах – по 5 годин на тиждень. Причому ЗЗСО, які працюють за типовою програмою, розробленою групою науковців під керівництвом О. Савченко, усі ці години використовують на вивчення предмета математика, а ЗЗСО, які працюють за типовою програмою Р. Шияна, із загальної кількості годин, передбачених на математичну освітню галузь у 1– 4 класах, 1 годину інтегрують у курс «Я досліджую світ». Базовим навчальним планом на вивчення математики у 5 класі відводиться різна кількість годин, на розгляд ЗЗСО: рекомендована кількість годин – 5, мінімальна – 4, максимальна – 6.

Порівнюємо мету математичної освітньої галузі початкової та базової школи (див. табл. 1).

Мета математичної освітньої галузі

Таблиця 1

Початкова школа	Базова школа
<p>формування математичної та інших ключових компетентностей; розвиток мислення, здатності розпізнавати і моделювати процеси та ситуації з повсякденного життя, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів, а також здатності робити усвідомлений вибір. [2, с. 2]</p>	<p>розвиток особистості учня через формування математичної компетентності у взаємозв'язку з іншими ключовими компетентностями для успішної освітньої та подальшої професійної діяльності впродовж життя, що передбачає засвоєння системи знань, удосконалення вміння розв'язувати математичні та практичні задачі; розвиток логічного мислення та психічних властивостей особистості; розуміння можливостей застосування математики в особистому та суспільному житті. [1, с. 1]</p>

Як бачимо, мета математичної освітньої галузі, визначена Державним стандартом початкової освіти й Державним стандартом базової середньої освіти, забезпечує питання наступності та перспективності. Досягнення мети навчання математики в другому циклі початкової школи забезпечується виконанням завдань (за С. Скворцовою): формування в учнів розуміння ролі математики в пізнанні явищ і закономірностей навколишнього світу, формування досвіду використання математичних знань та способів дій для розв'язування навчальних і практичних завдань, розвиток математичного мовлення учнів, формування в учнів здатності логічно міркувати, оцінювати коректність і достатність даних для розв'язування навчальних і практичних задач [6, с. 5].

Спільними для початкової та базової школи є і ключові компетентності, а саме: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами, математична компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна, ІК – компетентність, навчання

впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності, культурна компетентність, підприємливість та фінансова грамотність.

Повністю забезпечують принцип наступності й обов'язкові результати навчання здобувачів освіти з математичної освітньої галузі (див. табл. 2).

Обов'язкові результати навчання здобувачів освіти з математичної освітньої галузі

Таблиця 2

Початкова школа	Базова школа
<p>досліджує ситуації та визначає проблеми, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів;</p> <p>моделює процеси і ситуації, розробляє стратегії (плани) дій для розв'язування різноманітних задач;</p> <p>критично оцінює дані, процес і результат розв'язання навчальних і практичних задач;</p> <p>застосовує досвід математичної діяльності для пізнання навколишнього світу. [2, с. 6]</p>	<p>досліджує проблемні ситуації та виокремлює проблеми, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів;</p> <p>моделює процеси і ситуації, розробляє стратегії, плани дій для розв'язання проблем;</p> <p>критично оцінює процес і результат розв'язання проблем;</p> <p>розвиває математичне мислення для пізнання і перетворення дійсності, володіє математичною мовою. [1, с. 9]</p>

Математична освітня галузь у початкових класах реалізується двома типовими освітніми програмами, розробленими під керівництвом Р. Шияна й О. Савченко, та п'ятьма нетиповими освітніми програмами, а навчання математики в п'ятому класі здійснюватиметься за однією із семи модельних навчальних програм (див. табл. 3).

Програми з математики

Таблиця 3

1 – 4 класи	5 – 6 класи
Типова освітня програма «Математична освітня галузь. 1 – 2 кл.», «Математична освітня галузь. 1 – 2 кл.» (Розроблена під кер. Р. Шияна)	Модельна навчальна програма «Математика. 5-6 класи» для ЗЗСО (авт. Бурда М. І., Васильєва Д. В.).
Типова освітня програма «Математична освітня галузь. 1 – 2 кл.», «Математична освітня галузь. 1 – 2 кл.» (Розроблена під кер. О. Савченко)	Модельна навчальна програма «Математика. 5-6 класи» для ЗЗСО (авт. Василишин М. С., Милянник А. І., Працьовитий М.В., Простакова Ю.С., Школьний О.В.).
Освітня програма «Світ чекає крилатих» (науковий керівник Цимбалару А. Д.)	Модельна навчальна програма «Математика. 5-6 класи» для ЗЗСО (авт. Мерзляк А. Г., Номіровський Д. А., Пихтар М. П., Рубльов Б. В., Семенов В. В., Якір М. С.)
Освітня програма початкової освіти за вальдорфською педагогікою (автори: Косенко Д. Ю., Мезенцева О.І.)	Модельна навчальна програма «Математика. 5-6 класи» для ЗЗСО (авт. Істер О. С.)
Освітня програма за педагогічною технологією «Росток» (науковий керівник Пушкарьова Т. О.)	Модельна навчальна програма «Математика. 5-6 класи» для ЗЗСО (авт. Беденко М. В., Ключко І.Я., Кордиш Т. Г., Тадеєв)
Освітня програма «Інтелект України» (науковий керівник Гавриш І. В.)	Модельна навчальна програма «Математика. 5-6 класи» для ЗЗСО (авт. Скворцова С. О., Тарасенкова)
Освітня програма початкової освіти. Система розвивального навчання ДРiМ (В. В. Давидова, В. В. Репкіна, С. Д. Максименка та ін.)	Модельна навчальна програма «Математика. 5-6 класи» для ЗЗСО

Змістові лінії всіх програм практично співпадають (див. табл. 4).

**Порівняльна характеристика змістових ліній освітніх програм
із математики для 1-4 класів і модельних навчальних програм
для 5-6 класів**

Таблиця 4

Змістові лінії	
1-4 класи	5-6 класи
Числа, дії з числами. Величини	Числові системи
Вирази, рівності, нерівності	Вирази, рівності й нерівності
Геометричні фігури	Геометричні фігури. Геометричні величини
Робота з даними	Пропедевтика вивчення функцій
Математичні задачі і дослідження	Математичне моделювання

Змістом навчання математики в 5 класі є: *розуміння нумерації цілих невід’ємних чисел у межах мільйона; формування навичок виконання арифметичних дій; дій на практичній основі зі звичайними дробами; вимірювання величин; оперування величинами; уявлення про математичні вирази: числові та зі змінною; про залежність результату арифметичної дії від зміни одного з її компонентів (на пропедевтичному рівні); просторові уявлення: здатність розрізняти геометричні фігури за їхніми істотними ознаками; практичні уміння будувати, моделювати й конструювати та креслити геометричні фігури від руки та за допомогою простих креслярських інструментів (на пропедевтичному рівні); дії на практичному рівні з найпростішими способами виділення і впорядкування даних за певною ознакою; здатність розпізнавати практичні проблеми, що розв’язуються із застосуванням математичних методів на матеріалі сюжетних, геометричних і практичних задач, а також у процесі виконання найпростіших навчальних досліджень.*

У початковій школі математику вивчали за різними підручниками. За даними відділу планування та розподілу навчальної літератури КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» до вашої уваги результати замовлення підручників «Математика» на 2021/2022 н./р. у Харківській області (див. табл. 5). Для п’ятого класу також до кожної модельної навчальної програми автори розробляють підручники.

**Результати замовлення підручників «Математика»
на 2021/2022 н. р. у Харківській області**

Таблиця 5

№ з/п	Автори підручника	Кількість	Рейтинг
1.	Бевз В. Г., Васильєва Д. В.	212	IX
2.	Будна Н. О., Беденко М. В.	940	V
3.	Гісь О. М., Філяк І. В.	1463	III
4.	Заїка А. М., Тарнавська С. С.	990	IV
5.	Козак М. В., Корчевська О. П.	716	VII
6.	Листопад Н. П.	5914	II
7.	Лищенко Г. П.	874	VI
8.	Логачевська С. П., Логачевська Т. А.	123	X
9.	Оляницька Л. В.	429	VIII
10.	Скворцова С. О., Онопрієнко О. В.	16795	I

Отже, у 2022/2023 навчальному році у п'ятому класі навчаються діти, які вивчали математику за однією із семи освітніх програм і одним із десяти підручників і продовжують вивчати її за різними модельними навчальними програмами та підручниками. Тому першочерговим завданням педагогів, які працюють у 5 класі, є ознайомлення з навчально-методичним забезпеченням навчання математики в початковій школі з метою виявлення потенційних можливостей підвищення ефективності навчання в 5 класі. *Необхідно проаналізувати методичні підходи авторів підручників:* означення понять, підходи щодо формування прийомів усних обчислень, розв'язування задач, рівнянь тощо та особливості модельних навчальних програм і підручників для 5 класу.

Потрібно обрати той навчально-методичний комплект, який найбільш логічно продовжує методичну концепцію початкової школи.

Принциповою особливістю шкільної математики є наявність цілісної основної лінії змісту, що виражена більш рельєфно та послідовно порівняно з іншими предметами. Пропуск або недостатнє опанування будь-якого фрагмента змісту початкового курсу математики призводить до суттєвого зниження можливостей подальшого засвоєння математичного матеріалу в базовій школі.

Тому всі прогалини в опануванні матеріалу повинні бути ліквідовані своєчасно в такому обсязі, щоб учень зміг засвоювати наступний матеріал із суміжних тем.

Розглянемо деякі недоліки математичної освіти в початковій школі та їх наслідки в 5 класі за С. Скворцовою (див. табл. 6).

Недоліки математичної освіти в початковій школі та наслідки їх у 5 класі

Таблиця 6

Недоліки математичної освіти в початковій школі	Наслідки їх у 5 класі
Поняття про десяткову систему числення. Нумерація чисел у межах 1000000	Натуральні числа. Число 0. Цифри. Десятковий запис натуральних чисел. Порівняння натуральних чисел. <i>Десяткові дроби</i>
Обчислювальні навички додавання та віднімання. Обчислювальні навички множення та ділення. Усні та письмові прийоми обчислень	Арифметичні дії з натуральними числами та їх властивості. <i>Квадрат і куб натурального числа. Ділення з остачею. Дії з десятковими дробами</i>
Дроби	Звичайні дроби. <i>Правильні та неправильні дроби.</i> Звичайні дроби і ділення натуральних чисел. <i>Мішані числа. Порівняння дробів з однаковими знаменниками. Додавання і віднімання звичайних дробів з однаковими знаменниками</i>
Сюжетні математичні задачі	Сюжетні задачі з реальними даними щодо: використання природних ресурсів рідного краю; безпеки руху; знаходження периметрів і площ земельних ділянок, підлоги класної кімнати, <i>об'єму об'єктів, що мають форму прямокутного паралелепіпеда;</i> розрахунку сімейного бюджету, можливості здійснення масштабних покупок; розрахунків, пов'язаних із календарем і годинником тощо
Алгебраїчна пропедевтика	Числові вирази. Буквені вирази та формули. Рівняння
Геометрична пропедевтика	Відрізок, пряма, промінь. Кут і його <i>градусна міра.</i> Види кутів. Трикутник і його периметр. Види трикутників за кутами. Прямокутник. Квадрат. Площа прямокутника і квадрата. Прямокутний паралелепіпед. Куб. <i>Об'єм прямокутного паралелепіпеда і куба.</i> Піраміда.

Виходячи з реалій ситуації, яка склалася в Україні, можна передбачити, що значна кількість п'ятикласників Харківської області прийде до школи з деякими прогалинами в математиці. Упродовж березня – травня багато учнів були вимушені змінити місце проживання та/або навчання. Діти навчалися дистанційно в синхронному чи асинхронному режимі. Частина дітей навчалася дистанційно зі своїми вчителями, а частина була зарахована до закладів освіти за місцем тимчасового перебування. Діти, батьки, педагоги знаходились у ситуації стресу. Це не могло не позначитися на освітньому процесі: на жаль, деякі теми було пропущено. На нашу думку, у майбутніх п'ятикласників недостатньо відпрацьовані алгоритми письмового множення і ділення на дво- та трицифрові числа, дії з іменованими числами, уміння розв'язувати складені задачі на групи взаємопов'язаних величин: задачі на рух, на продуктивність праці, залежності ціна, кількість, вартість, а також задачі на подвійне зведення до одиниці, пропорційне ділення тощо. Тому під час складання освітньої програми закладу загальної середньої освіти для учнів 5-го класу рекомендуємо виділити на вивчення математики максимальну кількість годин (6 год), календарно-тематичним плануванням передбачити у вересні ґрунтовне повторення та відпрацювання ключових тем математики четвертого класу, можливо, за необхідності, у вересні використовувати паралельно підручники з математики для четвертого класу. Необхідно звернути увагу на систематизацію матеріалу четвертого класу: узагальнення та систематизація знань, умінь і навичок: виділення головного, організація його в систему; установлення відповідних зв'язків з іншими змістовими лініями; повторення з метою актуалізації відповідної системи знань, відновлення необхідних навичок перед кожним наступним етапом вивчення матеріалу. Пропонуємо узагальнюючу таблицю «Арифметичні дії» (табл. 7). Важливо залучати дітей до створення узагальнюючих таблиць, структурно-логічних схем, інтелектуальних карт тощо.

Арифметичні дії

Таблиця 7

Назва дії	Назва компонентів і результату			Схема дії	Зв'язок між компонентами
	I компонент	II компонент	III компонент		
Додавання	Доданок	Доданок	Сума	$a + b = c$ сума	$a = c - b$ $b = c - a$
Віднімання	Зменшуване	Від'ємник	Різниця	$a - b = c$ різниця	$a = c + b$ $b = a - c$
Множення	Множник	Множник	Добуток	$a \cdot b = c$ добуток	$a = c : b$ $b = c : a$
Ділення	Ділене	Дільник	Частка	$a : b = c$ частка	$a = c \cdot b$ $b = a : c$

Звертаємо увагу, що повторення може бути ефективним тільки в тому разі, якщо воно включене у вивчення нового матеріалу. Якщо під час вивчення нової теми дитина звертається до раніше засвоєного, то це усвідомлюється нею як потрібне, а значить, його не можна забувати. Якщо ж навчання буде створено на основі

механічної пам'яті, коли кожного дня діти змушені виконувати однотипні вправи, то таке повторення не сприяє формуванню міцних знань.

Відомо, що в початковій школі використовується формувальне оцінювання. Під час формувального оцінювання педагоги користуються алгоритмом, що передбачає: формулювання об'єктивних і зрозумілих для учнів навчальних цілей, визначення разом з учнями критеріїв оцінювання, формування суб'єктної позиції учнів у процесі оцінювання, створення умов для формування умінь учнів аналізувати власну діяльність (рефлексія), корегування спільно з учнями підходів до навчання з урахуванням результатів оцінювання. Для орієнтування учнями в темі, яка вивчається, з'ясування, над якими питаннями з цієї теми необхідно ще попрацювати, формування навичок само- та взаємооцінювання, умінь визначати тему й очікувані результати уроку, підготовки до діагностувальних робіт пропонуємо вчителям початкових класів використовувати рефлексивні таблиці очікуваних результатів. Такі таблиці повинні бути в усіх учнів. Діти користуються ними впродовж вивчення теми. Якщо необхідно, вони роблять відповідні помітки, що дозволяє їм орієнтуватись у матеріалі, який вивчається, та сприяє розвитку самостійності й відповідальності, а також формуванню компетентності навчання впродовж життя. Наприклад, рефлексивна таблиця до теми «Письмове множення і ділення на одноцифрове і двоцифрове число» (див. табл. 8).

Рефлексивна таблиця до теми «Письмове множення і ділення на одноцифрове і двоцифрове число» (4 клас)

Таблиця 8

Після вивчення теми «Письмове множення і ділення на одноцифрове і двоцифрове число» я:	
<i>Знатиму</i>	
Алгоритми письмового множення та ділення на одноцифрове та двоцифрове число	
Алгоритми письмового множення і ділення на кругле число	
Алгоритми розв'язування задач на знаходження четвертого пропорційного	
Алгоритм розв'язування задач на подвійне зведення до одиниці	
<i>Умітиму</i>	
Виконувати письмове множення на одноцифрове та двоцифрове число	
Виконувати письмове множення і ділення на кругле число	
Виконувати письмове ділення на одноцифрове та двоцифрове число, ділення з остачею	
Розв'язувати задачі на знаходження четвертого пропорційного різними способами	
Розв'язувати задачі на подвійне зведення до одиниці	
Розв'язувати задачі з буквеними даними	
Розв'язувати прості та ускладнені рівняння	
Знаходити деякі розв'язки нерівностей	
<i>Застосовуватиму</i>	
Набуті знання під час вирішення навчально-практичних і життєвих ситуацій	

Рекомендуємо педагогам продовжувати таку практику й у 5-му класі.

У початкових класах під час оцінювання практикуються розгорнуті усні та письмові оцінні судження. На курсах підвищення кваліфікації, зокрема на короткотривалому курсі з теми «Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів як ресурс підвищення якості початкової освіти», слухачі практикувались у створенні таких суджень. Наприклад: «Ти добре засвоїв алгоритм множення багатоцифрового числа на двоцифрове, продемонстрував чудове знання таблиці множення. Ти на правильному шляху!», «Ти робиш упевнені кроки вперед. Тобі вдалося виконати дії з іменованими числами, але в 3-му виразі припустився помилки. Повтори співвідношення між одиницями маси», «Ти вмієш розв'язувати цей тип задач. Коротка умова й хід розв'язання задачі правильні, але допущено помилку під час обчислення в 2-й дії. Повтори таблицю множення».

Звертаємо увагу, що відповідно до наказу МОН України від 13.07.2021 № 813 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1 – 4 класів закладів загальної середньої освіти» у початкових класах оцінюється не предмет, а результати навчання. Із математики виокремлено такі характеристики результатів навчання [7, с. 25 – 26]:

1. Читає, записує, утворює, порівнює числа, визначає розрядний склад числа.
2. Володіє навичками додавання і віднімання, множення і ділення чисел.
3. Читає, записує математичні вирази, у тому числі зі змінною, знаходить їх значення; розв'язує рівняння, добирає розв'язок нерівності зі змінною.
4. Аналізує текст задачі, створює за потреби модель, обґрунтовує спосіб розв'язування, розв'язує задачу, прогнозує і перевіряє розв'язок.
5. Розпізнає, будує геометричні фігури, конструює об'єкти з геометричних фігур.
6. Використовує для вимірювання величин доцільні одиниці вимірювання, оперує величинами, користується приладами для вимірювання.

У 5-му класі оцінювання має бути зорієнтованим на визначені Державним стандартом базової середньої освіти ключові компетентності й наскрізні вміння та передбачені навчальною програмою очікувані результати навчання для відповідного періоду освітнього процесу. Ураховуючи ці вимоги, для оцінювання навчальних досягнень учнів доцільно керуватися такими категоріями критеріїв:

- розв'язання проблем і виконання практичних завдань із застосуванням знань, що охоплюються навчальним матеріалом;
- комунікація (у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій);
- планування та здійснення навчального пошуку, робота з текстовою і графічною інформацією;
- рефлексія власної навчально-пізнавальної діяльності.

Звертаємо увагу, що під час оцінювання навчальних досягнень важливо враховувати дотримання учнями принципів доброчесності, а саме: вияв поваги до інших осіб, їхніх прав і свобод, дбайливе ставлення до ресурсів і довкілля, дотримання принципів академічної доброчесності [5, с. 13].

При переході з початкової школи до 5 класу учні долають значний психологічний бар'єр: їм доводиться звикати й до предметної системи навчання, і

до навчання в різних кабінетах, і до нових учителів, і до вимог кожного з них. У цей період в учнів, як правило, спостерігається підвищена нервова збудженість, швидка втомлюваність, розсіяна увага, а як наслідок – зниження успішності. Тому дуже важливо на початку навчального року допомогти п'ятикласникам адаптуватися до нових умов.

В «Енциклопедії Сучасної України» наведено різні визначення поняття «адаптація» [3]. *Адаптація* (лат. *adaptatio*, від *adapto* – пристосовую) – процес пристосування об'єкта; стан пристосованості об'єкта; дія, спрямована на об'єкт із метою його пристосування до визначених вимог, пристосування об'єкта до використання в конкретних умовах (О. Міхеєв). *Адаптація психологічна* (А. п.) – сукупні властивості індивіда, що характеризують його стійкість до умов середовища та рівень пристосування до них; результат такого пристосування. А. п. – інтегральний показник стану людини, її здатності виконувати певні біосоціальні функції: адекватно сприймати оточення, спілкуватися з іншими людьми, здійснювати само- і взаємообслуговування в сім'ї та колективі, адаптивно змінювати поведінку відповідно до ролевих очікувань (О. Лавренко). *Адаптація соціальна* (А. с.) – пристосування особи чи суспільної групи до соціального середовища. Механізмом А. с. є зближення ціннісних орієнтацій індивіда та групи, засвоєння ними норм, традицій і звичаїв навколишнього культурного середовища, визначення своєї ролевої поведінки в ньому (В. Волович).

Для полегшення адаптаційного періоду в 5 класі необхідно враховувати психологічні особливості 10-11-річних школярів та їх наслідки. У цей час відбувається становлення Я-концепції, що виявляється в прагненні зрозуміти себе, свої можливості, свою подібність з іншими людьми та свою відмінність/унікальність і неповторність. Як наслідок – з'являється потреба у визначенні свого місця в соціумі, отриманні суспільного визначення; спілкування з друзями стає самостійною діяльністю; проявляється відчуття дорослості. Діти потребують поваги і самостійності, серйозного та довірливого ставлення з боку дорослих. Також відбувається розвиток пізнавальної активності, допитливості; перехід від мислення, заснованого на оперуванні конкретними уявленнями, до мислення теоретичного, від безпосередньої пам'яті до логічної і, як наслідок, розвиток самостійного мислення, інтелектуальної активності, творчого підходу до вирішення навчальних завдань [6, с. 9].

Для успішної адаптації на перших уроках математики в 5 класі необхідно познайомити учнів і батьків з вимогами до дітей, з правилами ведення зошитів, з особливостями оцінювання усних відповідей та письмових робіт, з підготовкою домашніх завдань. При цьому потрібно узгодити їх із вимогами, які були в початковій школі. Доцільно на уроках математики використовувати методичні прийоми, що характерні для початкової школи; здійснювати наступність у формах і методах організації навчальної діяльності, змінювати види роботи впродовж уроку, використовувати ігрові моменти, проводити релаксаційні паузи тощо. З метою активізації учнів обирати такі форми й методи проведення уроку математики, які б мотивували кожного до активної та свідомої роботи на уроці. Для нормалізації навчального навантаження слід пропонувати диференційовані домашні завдання. *Обов'язково пам'ятати, що дітям необхідно виконувати домашні завдання не тільки з математики!*

Проблеми наступності в навчанні математики між початковою та базовою школою можна розділити на три групи: організаційно-психологічні, сформованості

ключових компетентностей та наскрізних умінь, сформованості математичної компетентності. На курсах підвищення кваліфікації викладачами кафедр дошкільної та початкової освіти і методики природничо-математичної освіти проводилася робота щодо цих викликів і можливих шляхів їх подолання. Результати роботи представлено в табл. 9 – 11.

Організаційно-психологічні виклики та можливі шляхи їх подолання

Таблиця 9

Виклики	Можливі шляхи подолання
Низька щільність уроку, невиправдано повільний темп уроку, відсутність диференційованих завдань, перенесення основного навантаження засвоєння матеріалу на домашню роботу	Зменшення частки фронтальних бесід та інших малоефективних форм роботи, використання друкованих дидактичних матеріалів, зменшення пауз у роботі дітей
Недостатньо організований та чіткий початок і закінчення уроку, продовження уроку після дзвоника. Діти не привчаються швидко включатись у роботу, ефективно та продуктивно працювати	Чітко розпочинати урок, привчати дітей розпочинати роботу одразу після дзвоника, швидко включатись у роботу, практикувати часові обмеження на виконання деяких завдань (але враховувати тип темпераменту дитини), вчасно закінчувати урок
Звичка в дітей до допомоги батьків, репетиторів, використання ГДЗ під час виконання домашньої роботи, творчих робіт тощо	Пояснення батькам шкоди для інтелектуального розвитку дитини, включення в уроки завдань, які контролюють ступінь самостійності під час домашньої роботи
Обмеженість і одноманітність навчально-методичного забезпечення, невідповідність методичних прийомів педагога реальним можливостям дітей	Поширення ефективного педагогічного досвіду успішного навчання дітей у сучасних умовах
Пасивність більшості дітей у процесі навчання	Використання інтерактивного навчання, форм і методів роботи, які вимагають від кожного учня активної та свідомої участі
Звичка одержувати оцінювальне судження за найменшу відповідь	Вимагати розгорнутих, повних відповідей, чіткого і грамотного математичного мовлення

Виклики сформованості ключових компетентностей та наскрізних умінь і можливі шляхи їх подолання

Таблиця 10

Виклики	Можливі шляхи подолання
Недостатньо сформована навичка читання, проблеми з розумінням тексту, невміння ділити текст на логічно завершені смислові частини, аналізувати його	Пропонувати завдання на перевірку й розуміння математичних термінів, вести словники математичних термінів, читання вголос і аналіз умови задачі
Недостатня швидкість письма в частини учнів	Рекомендувати вправи для розвитку дрібної моторики рук, зручну ручку, слідкувати за правильністю написання букв і цифр, правильним положенням зошита й ручки.
Нестійка увага, слабо розвинута оперативна пам'ять	Пропонувати обчислення «ланцюжком», спеціальні вправи на тренування пам'яті й уваги
Недостатньо тренована довготривала механічна пам'ять	Практикувати письмове опитування, проведення математичних диктантів на перевірку правил. Добрий результат дає вивчення напам'ять віршованих і прозових творів

Відсутність у дітей навички працювати з енциклопедіями, довідниками, словниками, науково-популярною та додатковою літературою	У класі повинна бути довідникова література, пропонувати учням відповідні завдання, використовувати можливості інтернету
---	--

**Виклики рівня сформованості математичної компетентності
та можливі шляхи їх подолання**

Таблиця 11

Виклики	Можливі шляхи подолання
Недостатня сформованість навичок усних обчислень	Повторення таблиць множення, прийомів усних обчислень, проведення усного рахунку
Помилки в письмових прийомах множення і ділення	Систематичне повторення алгоритмів письмового множення і ділення, систематичне включення в усні обчислення завдань на табличні випадки множення та ділення, додавання та віднімання
Визначення порядку дій у виразах (у тому числі з дужками)	Після запису виразу виділяти блоки, з яких він складається, звертати увагу на дії I та II ступеня, після чого визначати порядок дій
Формальні уявлення про рівняння, корінь рівняння, способи перевірки правильності розв'язання рівнянь	Більше уваги приділяти формуванню поняття «змінна», істинні та хибні рівності, знаходження значення виразів зі змінною.
Недостатньо сформовані загальні прийоми роботи над задачею	Пропонувати декілька разів уважно прочитати умову задачі, уявити ситуацію, представлену в задачі, виокремлення ключових слів, даних і шуканих величин, неявних даних, перефразування, схематичне моделювання сюжету
Недостатньо грамотне й обмежене математичне мовлення	Педагогу давати зразки читання виразів, рівностей, рівнянь і нерівностей, зразки відмінювання числівників, тренувати учнів у правильному читанні математичних виразів тощо
Відсутність теоретичного матеріалу в підручниках початкових класів	Пропонувати текстовий теоретичний матеріал, використовуючи довідники, пам'ятки тощо

Висновки. Для успішного оволодіння математикою необхідно дотримуватися єдиної концепції: в однаковому трактуванні понять, у термінології, математичному мовленні, методичних підходах до вивчення матеріалу; працювати над розвитком методів мислення: індукція, дедукція, аналіз і синтез, узагальнення та абстрагування; поступово збільшувати рівень абстрагування та дедуктивних міркувань; виявити прогалини у знаннях дітей та організувати роботу з повторення, що передбачає закріплення та розвиток умінь і навичок, необхідних для успішного засвоєння наступного матеріалу; виховувати самостійність мислення, здатність до індивідуальних міркувань; узгоджувати рівні складності завдань.

З метою найбільш ефективної реалізації принципів наступності й перспективності між початковою та базовою школою необхідно реалізувати відповідні напрями роботи.

- Спільна робота вчителів початкової школи й учителів-предметників базової школи; об'єднання вчителів-предметників, які працюють у 5-х класах. Проведення спільних засідань, на яких обговорюються питання єдиних вимог до дітей щодо ведення зошитів, оформлення письмових робіт, усних відповідей, форм і методів контролю, взаємовідвідування уроків тощо.
- Педагогічна та психологічна діагностика й підтримка дітей щодо усунення та попередження можливих прогалин у знаннях, виявлення потенційної «групи ризику».
- Консультативна робота педагогів і психологів з учнями та їх батьками.
- Корекційно-розвивальна й аналітична робота, що сприяє виявленню викликів наступності та перспективності в навчанні математики, пропонує можливі шляхи їх подолання.

Використані джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти. – 14 с. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
2. Державний стандарт початкової освіти (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688) – 49 с. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
3. Енциклопедія Сучасної України. – URL: <https://esu.com.ua/>
4. Комарова Є. А. Наступність у навчанні математики: методичний посібник. – Вологда: Видавничий центр ВІРО, 2007. – 108 с.; С. 6 – 9.
5. Методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу у першому (адаптивному) циклі / 5 класах закладів загальної середньої освіти за Державним стандартом базової середньої освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа / Лист МОН України від 06.08 2021 №4.5/2303-21. – С. 13. – URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/83419/
6. Скворцова С. Методика навчання математики у 3 – 4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах інтегративного і компетентнісного підходів: навч-метод. посіб. / С. О. Скворцова, О. В. Онопрієнко. – Харків: Вид-во «Ранок», 2020. – 320 с.
7. Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1 – 4 класів закладів загальної середньої освіти: наказ МОН України від 13. 07.2021 № 813. – URL: <https://imzo.gov.ua/2021/07/15/nakaz-mon-vid-13-07-2021-813-pro->

Навчальні мультимедійні презентації та навчальні відеоролики як полікодові (креолізовані) тексти: про що необхідно знати вчителям закладів загальної середньої освіти

*Коченгіна Маріанна Вікторівна,
доцент секції розвивального навчання
кафедри методики дошкільної та початкової освіти;
Коваль Олена Амер'янівна,
Шамишура Ірина Анатоліївна –
викладачі кафедри
методики дошкільної та початкової освіти*

Однією з особливостей дистанційного навчання є навчальна діяльність здобувачів освіти з текстами на цифрових носіях. В умовах воєнного стану багато учнів залишилися без підручників у паперовому форматі. Протягом тривалого часу діти, не маючи паперових підручників, навчаються за допомогою електронних навчальних матеріалів, застосовуючи ноутбуки, планшети, комп'ютери та смартфони.

Нещодавно важко було уявити, що кожного дня протягом багатьох місяців в учнів початкових класів буде, у середньому, по 5 дистанційних уроків. Відповідно до чинних санітарно-гігієнічних норм щодо дистанційного навчання час безпосередньої роботи з екраном для молодших школярів різного віку не повинен перевищувати 10/15/20 хвилин. За цей час учитель має актуалізувати й активізувати опорні знання, сформулювати позитивну мотивацію вивчення нового або закріплення набутих умінь, пояснити новий навчальний матеріал, організувати виконання декількох вправ (завдань, задач), розв'язати приклади, прочитати й проаналізувати текст, а також використати ігровий прийом, здійснити зворотний зв'язок, оцінити навчальну діяльність учнів, задати домашнє завдання (для учнів 3 – 4-х класів).

Для навчального забезпечення дистанційного освітнього процесу вчителі початкових класів створюють різний навчальний контент: міні-уроки онлайн на базі платформи ZOOM (проведення цього уроку надає вчителю можливість зробити його запис, щоб учні в разі потреби змогли переглянути), відеоуроки на основі мультимедійних презентацій, тестові завдання тощо.

Найчастіше вчителі використовують мультимедійні презентації, тому що їх можна продемонструвати під час уроку онлайн, створити на їх основі відеоролики. Окрім того, мультимедійні презентації дозволяють виконати декілька функцій – зацікавити новим навчальним матеріалом, пояснити новий матеріал, виконати опис картини, побудувати роботу над задачею, здійснити контроль тощо. На нашу думку, мультимедійні презентації, які використовуються в освітньому процесі, можна визначати як «навчальні мультимедійні презентації»

(далі – НМП).

Дидактичними компонентами НМП виступає текстова інформація (наприклад, на окремих слайдах може бути тільки текст – текст завдання, текст правила, художній, науково-художній або пізнавальний текст), світлини, картинки, схеми, моделі та ін.

Під час оформлення НМП деякі вчителі дотримуються «ділового стилю» (білий основний фон слайдів; шрифт чорного, синього та червоного кольорів; майже ніяких дидактичних персонажів); інші намагаються зробити презентації

дуже привабливими та яскравими, додати на кожний слайд дидактичних героїв, щоб зацікавити учнів і підтримувати їхню увагу.

Отже, для вчителів і для учні НМП виступає засобом навчання. Оскільки в умовах дистанційного освітнього процесу мультимедійні презентації використовуються і в школі, і в закладах вищої освіти в Україні та в інших країнах, то їх зміст, структура й технічне оформлення стали предметом творчих пошуків вітчизняних і зарубіжних науковців.

У наукових публікаціях мультимедійні презентації розглядаються як один із прийомів/форм цифрової візуалізації. «Цифрова візуалізація – це процес створення та використання цифрового продукту, який відображає об’єкт, предмет чи явище, для спрощення його спостереження та вивчення» [11].

Окрім того, у науковому обігу з’явилися нові терміни: «полікодові тексти» та «креолізовані тексти». Особливістю полікодових (креолізованих) текстів є «...злиття вербальних і невербальних (іконічних) засобів передачі інформації» [8, с. 221].

«Креолізований навчальний текст (або навчальні тексти нового типу) – полікодовий текст, у якому вербальні й невербальні елементи спрямовані на активізацію мозкової діяльності реципієнта. Окрім вербальних знаків, у тексті використовуються піктографічні зображення, зміна кольору, шрифтове виділення – з метою збудження різних видів пам’яті».

Джерело:

Навчальні тексти нової природи: творимо, радимо, тренуємо: [методичні рекомендації] / М. І. Скрипник, Т. С. Кравчинська, Н. П. Волинець. – К.: ЦПО, 2021. – 60 с., С. 9.

У «Методичних рекомендаціях» цитується Вержанська О. М., Лагута Т. М. Функції тексту в електронному навчанні. URL: <https://u.to/uGfjGg>

За впливом на різні органи чуття розрізняють такі полікодові (креолізовані) тексти: візуальні (це тексти підручників, картини (або їх репродукції), екранні засоби; аудіальні (аудіозаписи), аудіовізуальні (навчальні відеофільми, гіпертексти) [8, с. 222]. Науковці пропонують також інші класифікації креолізованих текстів [7].

Навчальні мультимедійні презентації, на нашу думку, належать до полікодових (креолізованих) текстів, у яких вербальні та невербальні елементи спрямовані на активізацію мозкової діяльності учнів. Особливістю навчальних мультимедійних презентацій як полікодових (креолізованих) навчальних текстів є те, що в них, окрім вербальних знаків, застосовуються шрифтове оформлення, колір і прийоми візуалізації (ментальні карти, схеми, піктограми, меми тощо).

Отже, розвиток цифрових технологій і цифрових пристроїв змінив процес читання, зумовив появу цифрових текстів, які сприймаються з використанням цифрових пристроїв – планшетів, смартфонів, ноутбуків, комп’ютерів тощо.

Чи можна стверджувати, що текст у паперовому форматі й текст на слайдах у НМП на цифровому носії є одним і тим самим? Очевидно, що ні. У цьому разі має бути спеціальна методика формування в молодших школярів умінь працювати з текстами на цифрових носіях – з мультимедійними навчальними презентаціями, слайди яких містять суцільний текст, текст з ілюстраціями, текст правил, запитань і завдань.

Оскільки активне застосування НМП відбувається протягом двох останніх років (два роки тому використання НМП було спричинено карантинном, зумовленим коронавірусною пандемією; майже рік тому – запровадженням

воєнного стану в нашій країні), апробованих методик навчання учнів початкових класів працювати з текстами на цифрових носіях поки що не розроблено.

Метою нашої статті є надання методичних рекомендацій щодо створення умов, які є підґрунтям формування в молодших школярів умінь сприймати (читати, аналізувати, інтерпретувати) тексти в навчальних мультимедійних презентаціях на цифрових пристроях. Методичні рекомендації напрацьовано шляхом аналізу й узагальнення вітчизняних і зарубіжних наукових джерел.

Цифрове суспільство впливає на інтереси й перебіг навчальної діяльності молодших школярів. Нестійка увага, звикання школярів до швидкої зміни «картинок» екрана телевізора, комп'ютера, ноутбука чи смартфона та, як наслідок, потреба в яскравих і динамічних «картинках» уроку, який проводиться чи то в очному, чи в дистанційному форматі.

Влучна цитата

Сприймання молодшого школяра тісно пов'язане з емоційною сферою: якщо предмет його зацікавив, то і його відображення в мозку буде цілісним; якщо об'єкт важливий, але не викликав жодних емоцій чи почуттів у дитини, – фрагментарним.

Джерело: Шишак А. В. Формування навчально-пізнавальної діяльності учнів початкової школи в процесі роботи з цифровою інформацією. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/250674-D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-575282-1-10-20220104%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/250674-D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-575282-1-10-20220104%20(1).pdf) (С. 37).

В умовах очного навчання урок із використанням цифрових технологій стає цікавішим для учнів, надає можливість урізноманітнити види навчальної діяльності, запобігти виникненню втоми. Переваги цих уроків описано в публікаціях вітчизняних науковців [7; 11; 12].

Але в умовах тривалого дистанційного навчання урок, який може проводитись у синхронному й асинхронному форматі, має ризики для формування ключових компетентностей здобувачів освіти – вільного володіння державною мовою, математичної, компетентностей у галузі природничих наук, техніки й технологій.

Формування читацької компетентності в умовах тривалого дистанційного навчання теж має певні виклики. В умовах дистанційного навчання наші учні багато читають, застосовуючи різні цифрові пристрої. Так, у смартфонах вони переглядають навчальні презентації, читають тексти правил, вправ і задач, художні твори й пізнавальні тексти. Отже, наші учні 6 – 10 років потрапляють у ситуації сприймання текстової інформації з цифрових пристроїв, які не призначені для систематичного користування ними як технічним засобом для читання. Це не може не позначитися на якості сформованості як навички читання, так і на сформованості читацької компетентності в цілому.

Науковий факт!

«Читання складних і довгих текстів перетворилося на дуже виснажливе завдання для теперішніх учнів. Їм важко це робити без постійних перерв. Раніше діти могли зосередитися на тексті протягом довшого часу».

Джерело: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-cap-47391740>

Науковий факт!

Постійне читання з екрана впливає на тип читання, яким ми користуємося, коли читаємо з паперу. До появи електронних текстів ми читали лінійно. А тепер ситуація несподівано змінилася – люди розучилися читати лінійно. Деякі психолінгвісти рекомендують змушувати себе читати лінійно 30 – 40 хвилин за день, щоб не втратити навичку.

У 1987 році було проведено дослідження, яке показало, що під час читання з екрана відбувається на 15% більше зупинок, але в цілому рух очей такий самий, як і в процесі читання тексту на папері. У 2006 р. виявилось, що спосіб читання з екрана різко змінився. Якщо в 1987 році люди читали лінійно, тобто одне слово за іншим, то тепер вони стали користуватися так званим нелінійним читанням, або

«F-патерном». Це спосіб, яким люди зазвичай переглядають веб-сторінку – вони прочитують заголовок або верхню лінію, а далі просто сканують ліву сторону тексту, допридумуючи зміст правої. Це збільшує швидкість читання, але погіршує розуміння тексту.

Джерело: https://javalibre.com.ua/blog/neyropsykholojiya_chytannya

Методичні питання застосування в початковій школі читання текстів на цифрових носіях нас цікавили давно. Зокрема, цікавило, чи є наукові докази, наскільки читання з цифрових пристроїв позитивно/негативно впливає на формування в молодших школярів навички читання та сприйняття тексту.

До початку війни класні кабінети початкової школи було обладнано цифровою технікою, що надавало можливість демонструвати презентації та відео. Звичайною ситуацією було, коли на робочому місці вчителя був комп'ютер або ноутбук планшетом, а для демонстрації учням використовувався великий телевізор або екран. Дуже часто на уроках літературного читання вчителі пропонували школярам прочитати текст із екрана й надати відповіді на тестові запитання. Наскільки ефективним є цей прийом роботи?

Актуалізуємо вимоги Державного стандарту початкової освіти щодо формування в здобувачів початкової освіти вмінь працювати з текстами на цифрових носіях. У Державному стандарті початкової освіти наведено лише, на нашу думку, опосередковані вимоги щодо формування вмінь працювати з текстами на цифрових пристроях. І ці вимоги сформульовано не в змісті мовно-літературної освітньої галузі, а в «Інформатичній». Так, метою Інформатичної освітньої галузі є «формування інформаційно-комунікаційної компетентності та інших ключових компетентностей, здатності до розв'язання проблем з використанням цифрових пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та критичного мислення для розвитку, творчого самовираження, власного та суспільного добробуту, навичок безпечної та етичної діяльності в інформаційному суспільстві.

Здобувач освіти:

- знаходить, подає, перетворює, аналізує, узагальнює та систематизує дані, критично оцінює інформацію для розв'язання життєвих проблем;
- створює інформаційні продукти та програми для ефективного розв'язання задач/проблем, творчого самовираження індивідуально та у співпраці, за допомогою цифрових пристроїв та без них;
- усвідомлено використовує інформаційні й комунікаційні технології та цифрові пристрої для доступу до інформації, спілкування та співпраці як творець і (або) споживач, а також самостійно опановує нові технології» [5].

Як можна побачити, одним із результатів опанування змісту «інформатичної освітньої галузі» має бути сформованість у здобувачів освіти вміння використовувати цифрові пристрої для доступу до інформації.

Аналізуючи Типову освітню програму (3 – 4 класи), яку було розроблено під керівництвом О. Я. Савченко [9], а саме «Мовно-літературну освітню галузь», можна зробити припущення, що здобувачів освіти, які навчаються в 3 – 4-х класах, треба навчати працювати з цифровими текстами. Але в явному виді таку вимогу не сформульовано.

У Типовій освітній програмі (3 – 4 класи), яку було розроблено під керівництвом Р. Б. Шияна [10], формування в учнів 3 – 4-х класів умінь працювати з цифровими текстами передбачено (див. «Пропонований зміст змістових ліній «Читаємо», «Взаємодіємо з медіа» мовно-літературної освітньої галузі «Рідномовна освіта (українська мова і література, мови і літератури корінних народів та національних меншин»).

Оскільки навчання з використанням цифрових технологій, зокрема й дистанційний формат освітнього процесу, у закладах освіти в економічно розвинених зарубіжних країнах розпочалося раніше, ніж у нашій, у цих країнах виконано більше наукових досліджень щодо особливостей навчальної діяльності учнів різного віку в умовах змішаного, асинхронного й синхронного навчання, специфіки навчання математики й читання, формування писемного мовлення тощо.

Формування навички читання, умінь аналізувати прочитане в умовах використання цифрових технологій для навчання – окремий особливий інтерес зарубіжних науковців. Чому? У численних наукових пошуках доведено, що одним із чинників, який впливає на економічний розвиток країни, є рівень сформованості функціональної грамотності населення країни.

Результати одного з таких досліджень описано в публікації «Читання: друк проти цифри», авторкою якої є Наомі Барон, професорка лінгвістики Стенфордського університету. Зокрема, вона виявила певні закономірності сприйняття дітьми та підлітками текстів на цифрових пристроях [2]. Наведемо ці закономірності та прокоментуємо їх.

Закономірності сприйняття текстів на цифрових пристроях, які виявила Наомі Бартон. Джерело: https://zbruc.eu/node/106405	Методичний коментар
1. «Під час читання текстів обсягом у кілька сотень слів і більше навчання є, як правило, успішнішим, коли ми читаємо з паперу, а не з екрана».	Ефективно учні можуть сприймати з екрана тексти невеликого обсягу слів. Скільки слів має бути в текстах, що пропонуються молодшим школярам для читання з екрана, науковцями не зазначається.
2. «Дослідження показують, що і учні, і студенти сподіваються отримати вищі бали в тесті на розуміння прочитаного, якщо читатимуть у цифровому форматі – їм помилково здається, що текст у цифровому форматі вони якісніше запам'ятовують. Однак насправді більше балів вони набирають, коли перед тестуванням читають друкований матеріал».	Учні можуть сприймати з екрана тексти невеликого обсягу слів. Скільки слів має бути в текстах, що пропонуються молодшим школярам для читання з екрана, не зазначається. Учні не усвідомлюють різниці між читанням паперових і цифрових текстів. Радимо провести з учнями класу справжнє дослідження щодо того, як вони читають і запам'ятовують інформацію з паперового й цифрового тексту. Переконайтеся, що експеримент і Вам, і учням Вашого класу сподобається та запам'ятаються його висновки.

<p>3. «Переваги друкованого тексту проявляються особливо яскраво, коли вчителі переходять від простих завдань (таких як визначення основної ідеї в прочитаному фрагменті) до завдань, що вимагають розумової абстракції (зробити, наприклад, висновки з тексту). Читання друкованого тексту також підвищує ймовірність запам'ятовування деталей».</p>	<p>Завдання після сприйняття паперових і цифрових текстів мають бути різними. У процесі читання цифрового тексту учні погано запам'ятовують деталі. І це закономірно. Цю закономірність треба враховувати під час добору запитань для проведення бесіди або для складання тестів за змістом прочитаного.</p>
---	--

Підходи до розробки змісту та структури навчальних мультимедійних презентацій для молодших школярів охарактеризовано в публікації С. Антошук, Т. Лук'янчикової «Особливості організації дистанційного навчання на уроках інформатики для різних вікових груп учнів» [1]. У своїй статті науковці надають такі слушні поради щодо підготовки навчальних мультимедійних презентацій для молодших школярів:

1. Зміст і структура навчальних мультимедійних презентацій, методики їх підготовки й застосування мають відрізнятися для учнів різних вікових груп. «Для молодших класів презентація повинна містити невелику кількість словесних пояснень та яскраві малюнки, які викликають почуття задоволення, радості від проведеного уроку, спонукають до творчих роздумів» [1, с. 138].

2. «Учні молодшого шкільного віку погано сприймають текст на екрані комп'ютера. У разі необхідності використання текстового навчального матеріалу бажано розбивати його на невеликі фрагменти, по одному – два речення. Такі фрагменти можна дати прочитати дітям уголос під час проведення відеоконференції (онлайн-уроку)... Після кожного прочитаного речення вчителю варто додатково коментувати прочитане та наводити приклади, показувати ілюстрації» [1, с. 138].

3 «Якщо відомо, що дистанційне навчання буде короткостроковим, доцільно обирати переважно графічний спосіб опрацювання матеріалу, де учні малюють у зошиті картинки, схеми або записують короткі речення, не дивлячись на екран монітора» [1, с. 138].

4. «Проведений аналіз засвоювання матеріалу учнями 1 – 2-х класів виявив, що менше 10% учнів розуміли та могли відтворити навчальний матеріал, прочитаний з екрана монітора у вигляді тексту; близько 50% учнів могли засвоїти навчальний матеріал у вигляді презентацій з яскравими картинками та прикладами» [1, с. 138].

5. «...оптимальним (до 95% засвоєння) виявився розподіл навчального матеріалу на короткі фрагменти, які учні читають уголос, обговорюють разом із учителем, знаходять власні приклади й аналогії. Після такого обговорення покращується сприйняття презентацій, які демонструє вчитель для закріплення матеріалу під час онлайн-уроку» [1, с. 138].

Окрім текстового «наповнення», велике значення для якості сприйняття НМП має дотримання технічних вимог до оформлення мультимедійних презентацій, які відповідають психологічним особливостям дитини молодшого шкільного віку.

У навчально-методичному посібнику «Візуальні дидактичні засоби: створення та використання в освітній практиці» [6], авторкою якого є Н. В. Житеньова, схарактеризовано принципи створення педагогічно ефективних дидактичних візуальних засобів.

- Принцип лаконічності вимагає від учителя подання навчального матеріалу у вигляді лаконічних, але змістовних, зрозумілих, яскравих і цікавих образів.
- Принцип автономності, який передбачає чітке обмеження кожної частини інформації та завершеність кожного її блоку...
- Принцип структурності, сутність якого полягає в об'єднанні опорних моментів у логічно пов'язані смислові блоки, спрощенні для розуміння основних елементів, з яких складається весь масив інформації, а також логіки взаємозв'язку цих елементів...
- Принцип якірності, сутність якого полягає у створенні спеціальних візуальних якорів на основних смислових елементах, що розкривають зміст і суть досліджуваного питання...
- Принцип стадійності, який передбачає відображення інформації у строго визначеній послідовності. Правильна послідовність подання візуального матеріалу полегшує процес навчання і робить його більш ефективним...
- Принцип естетичності, сутність якого полягає у створенні емоційного психологічного комфорту учнів у процесі подання навчального матеріалу...
- Принцип простоти та доступності, сутність якого полягає у створенні або відборі такої візуалізації, яка буде простою і легкою для розуміння, з опорою на наявні в учнів знання з предмета...
- Принцип впливу на максимальну кількість органів чуття, сутність якого полягає у тому, що візуалізація повинна задіювати всі органи чуття [6, с. 19 – 21].

Якщо на основі мультимедійної презентації створюється відеоролик, фахівці [7] рекомендують дотримуватися таких вимог:

- тривалість до 6 хв;
- завершена думка;
- природний темп мовлення;
- оптимальний формат;
- візуалізувати матеріал, але уникати зайвих деталей;
- виділяти найголовніші ідеї (ключові слова) жирним шрифтом, якщо текст виводиться на екран;
- поєднувати звукову та візуальну інформацію (наприклад, анімацію сприймуть краще, якщо пояснення буде усним, а не текстовим; при цьому пояснювати матеріал одночасно з появою анімації або зображень, а не після них);
- персоніфікація (розповідь як розмова з глядачем) [7, с. 29].

Отже, створюючи й використовуючи навчальні мультимедійні презентації та навчальні відеоролики, учителям початкових і п'ятих класів необхідно враховувати вікові особливості сприйняття цифрових текстів учнями цього віку, принципи та методичні поради технічного оформлення презентацій для школярів віком 6 – 11 років.

Використані джерела

1. Антошук, С., Лук'янчикова, Т. (2021). Особливості організації дистанційного навчання на уроках інформатики для різних вікових груп учнів. InterConf. вилучено із <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/9818>

2. Барон Н. Друковані підручники ефективніші при навчанні, ніж аудіо чи відео [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/106405>
3. Білоусова Л. І. Електронні дидактичні ресурси у сучасній системі засобів навчання / Л. І. Білоусова, Н. В. Олефіренко // Гуманітарні науки. Науково-практичний журнал. – Київ: Вид-во «Педагогічна преса», 2012. – № 1(23). – С. 100 – 106.
4. Вержанська О., Лагута Т. Креолізований навчальний текст в електронному навчанні. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=NovKol_2016_1_11
5. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
6. Житеньова Н. В. Візуальні дидактичні засоби. Створення та використання в освітній практиці: навчально-методичний посібник. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2019. 89 с.
7. Навчальні тексти нової природи: творимо, радимо, тренуємо: методичні рекомендації / М. І. Скрипник, Т. С. Кравчинська, Н. П. Волинець. – К. : ЦПО, 2021. – 60 с.
8. Нікітіна А. В. Полікодові тексти як лінгводидактичні засоби навчання української мови / А. В. Нікітіна // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету: Педагогічні науки / Ред. І. Т. Богданов, О. І. Попова; Бердянський державний педагогічний університет. – Вип. 3. – Бердянськ : Бердянський державний педагогічний університет , 2015. – С. 219 – 223.
9. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко (3-4 класи): наказ МОН України від 12.08.2022 № 743 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>
10. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом Р. Б. Шияна (3-4 класи): наказ МОН України від 12.08.2022 № 743 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyuan.pdf>
11. Чайка В. М., Шишак А. М. Цифрова візуалізація у початковій школі: сутність та форми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/issue/view/6-8.03.2021/473>
12. Шишак А. В. Формування навчально-пізнавальної діяльності учнів початкової школи в процесі роботи з цифровою інформацією [Електронний ресурс] / А. В. Шишак. – Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/250674-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-575282-1-10-20220104%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/250674-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-575282-1-10-20220104%20(1).pdf)
13. Як навчати покоління, яке не може зосередитись [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-cap-47391740>

Діти та війна: психологічні проблеми та шляхи підтримки

*Замазій Юлія Олександрівна,
методист Центру практичної психології, соціальної роботи
та здорового способу життя
Харківської академії неперервної освіти*

Будь-яка нестабільність не лише в родині, а й у суспільстві є загрозою для повноцінного розвитку дітей. Страшні реалії повномасштабної війни вплинули на кожного з нас, бо війна є надзвичайно стресовою та травмуючою подією для психіки. Найгостріше наслідки війни на собі відчувають діти будь-якого віку як найменш захищена категорія населення. Вони мають досвід вимушеної міграції або ж проживання на підконтрольних агресору територіях. Якщо війна лякає дорослих, вона може викликати сильний страх у дітей (які часом навіть не до кінця розуміють, що відбувається). Коли діти бачать на телебаченні країни у війні, дітей-біженців, поранених людей або масові поховання, вони можуть переживати страх, біль або збентеження.

Що переживають діти під час війни та як це впливає на їх здоров'я, поведінку

Зараз усі ми переживаємо **кризову (травматичну) подію (ситуацію)** – ця подія, що виходить за межі звичайного людського досвіду, руйнує звичайні стереотипи поведінки, спричиняє перебудову структури особистості людини.

Психологи розуміють кризу як гострий емоційний стан, що виникає внаслідок блокування цілеспрямованої життєдіяльності людини, як дискретний момент розвитку особистості.

*Характерним є те, що людина не може подолати кризу способами,
які відомі їй з минулого досвіду.*

Кризова ситуація – це ситуація, коли людина не може реалізувати внутрішні необхідності власного життя (мотиви, прагнення, цінності тощо).

Така ситуація вимагає від людини значної зміни уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу. Ці зміни можуть носити як позитивний, так і негативний характер.

Психологічний аналіз цього поняття дозволяє виділити основні параметри кризової (травматичної) події:

- 1) несприятливі умови для життєдіяльності;
- 2) подія має загрозливий характер;
- 3) різке зростання внутрішньої особистісної напруженості;
- 4) виснаження адаптаційних ресурсів і «прорив» адаптаційного бар'єру;
- 5) зміна динамічних стереотипів поведінки;
- 6) кризовий стан особистості.

Діти, які пережили психотравматичну подію, часто не бачать життєвої перспективи та втрачають інтерес до занять, які раніше їх цікавили. Пережита подія може стати причиною зупинки їхнього особистісного розвитку.

Діти, які стали свідками нещадної розправи агресора з батьками чи іншими людьми, стресують і переживають побачене так, як і дорослі. Згодом у деяких дітей з'являються психологічні проблеми:

- страх, що подія повториться;
- руйнування ілюзії про справедливий світ;
- відчуття безпорадності;
- страх власних неконтрольованих емоцій;
- почуття провини.

У дитини може зафіксуватися в пам'яті картина подій, побачених під час війни. Вона буде знову та знову уявляти найстрашніші моменти того, що сталося (наприклад, поранених людей або особу, яка напала на неї).

Зміни, реакції або проблеми, які виникають у дітей будь-якого віку унаслідок того, що вони пережили травматичну (кризову) подію:

- знервованість,
- страхи,
- часто плаче,
- відмови, заперечення,
- зміни настрою,
- легко впадає у гнів,
- проблеми зі сном,
- стурбованість, тривожність,
- грається в ігри про війну,
- втрата інтересу до звичних справ,
- нав'язливі спогади протягом дня,
- тремтіння, особливо від гучних звуків,
- примхливість або швидкі зміни настрою,
- страх виходити на вулицю,
- стурбованість через дрібниці,
- небажання гратись,
- надмірна чутливість, дратівливість,
- проблеми з концентрацією уваги,
- нічні жахи,
- страх смерті інших членів сім'ї.

Емоційною реакцією на військові події в дітей та дорослих може бути **травматичний стрес**.

Травматичний стрес – це нормальна реакція на ненормальні події (події, що виходять за межі звичайного життєвого досвіду людини).

Травматичний стрес – особлива форма загальної стресової реакції, при якій стрес перевантажує психологічні, фізіологічні, адаптаційні можливості людини та руйнує захист.

За даними сучасних психологічних досліджень, коло людей, які можуть переживати травматичний стрес, досить широке. До нього входять не тільки безпосередні учасники подій, але й члени їхніх сімей, а також ті, що були поруч із подією, або спостерігали за нею через ЗМІ, або навіть чули розповіді про події. Особливо це стосується дітей, зважаючи на обмеженість їхнього життєвого досвіду, вразливість і незрілість дитячої психіки.

Самі ж діти доволі-таки специфічно переживають вплив надмірних стресових чинників. Нерідко *через відсутність навичок обговорення своїх переживань, вікові особливості, сильне емоційне потрясіння діти не висловлюються відкрито про свої неприємні стани.*

Разом із тим, спостерігаючи за дітьми, можна виявити серед них тих, які переживають стресову ситуацію. **Наслідки стресу є помітними в емоційних, поведінкових проявах дітей або представлені на тілесному рівні.**

Діти молодшого віку (з 6 до 10 років) можуть навіть не усвідомлювати, що перебувають у стресі. Щоб розпізнати це, дорослим слід звертати увагу на різноманітні симптоми [2].

Емоційні симптоми: тривога і страх, загальне погіршення настрою та прояви негативного ставлення до всього, що оточує; чутливість і надмірна уважність до тривоги дорослих; посилена реакція на гучні звуки, плач через найменші подразники; поява нових або повторюваних страхів (боязнь темряви, незнайомих, страх залишатися на самоті); емоційне заціпеніння.

Фізичні симптоми: енурез, заїкання, гикання, скарги на біль у тілі, наприклад, у шлунку, інші фізичні симптоми, не викликані хворобами.

Поведінкові симптоми: зниження пізнавальної активності, ухиляння від школи; бажання усамітнитися; схильність до відтворення та повторення травматичної гри; порушення сну, зокрема нічні кошмари; повернення до «дитячої» поведінки (регресія): втрата навичок охайності та самообслуговування, поява звички смоктати пальці чи кусати нігті; дивна (незвична) поведінка (наприклад, дитина починає ховати їжу).

Когнітивні симптоми: зниження психічних функцій, наприклад, недостатня концентрація уваги; забудькуватість; порушення сприйняття (воно стає уривчастим, хаотичним, плутаним); погіршення когнітивних навичок.

Будь-яка відповідь організму на сильний стрес і травмуючі події є НОРМАЛЬНОЮ реакцією на ненормальні навколишні умови.

Перебування в зоні військових дій на тлі переживань, причинами яких можуть бути, на перший погляд, «звичайні» життєві події (розлука з найкращим другом, період фінансових труднощів унаслідок безробіття батьків, постійна зміна житла при переїзді сім'ї на інше місце, розлучення батьків і розділення сім'ї тощо) можуть призводити до **виникнення тривожних розладів.**

Тривога – це емоційний стан, що виникає в ситуації невизначеної небезпеки та виявляється в очікуванні несприятливого розвитку подій.

Такий стан відчувається при соціальній загрозі особистості, а саме її становищу в суспільстві, міжособистісним стосункам, уявленням про себе, потребам Я.

Тривога – переживання емоційного дискомфорту, невизначеної загрози, пов'язаної з очікуванням неблагополуччя, передчуттям небезпеки.

З усього спектру емоцій, які переживає людина, тривога є не найприємнішою, але вона безперечно необхідна, оскільки дозволяє нам заздалегідь відчутти небезпечну ситуацію, приготуватися до неї, можливо, у цей же час ухвалити рішення та намітити план своїх подальших дій. У здорової людини тривога є тимчасовим відчуттям.

Діти зазвичай мають тривожні спогади після досвіду війни.

Тривогу нерідко називають безпричинним **страхом**, оскільки вона пов'язана з неусвідомлюваним джерелом небезпеки.

Відчувати тривогу, занепокоєння та страх у той час, коли навколо вас бойові дії, а країна в стані війни з агресором, – **нормально**. Це прийнятна реакція психіки людини й організму на ситуацію, що склалася. Але якщо дорослі мають сформовані захисні механізми, то для дітей втрата відчуття безпеки, стабільності, упевненості в завтрашньому дні стала причиною сильного стресу, тривале перебування в якому може призвести до важких наслідків.

Страх – це відчуття, яке, з одного боку, оберігає тебе від ризикованих, небезпечних вчинків, а з іншого – кожному знайомий болісний стан, коли страх позбавляє нас здатності думати, діяти.

Симптоми надсильного страху в дітей та дорослих (це ж і є симптомами панічної атаки):

- відчуття нестачі повітря та задухи;
- запаморочення, хиткість або млявість;
- миготіння чи прискорене серцебиття;
- тремтіння або дрижання;
- потовиділення;
- нудота або неприємні відчуття в животі;
- деперсоналізація або дереалізація;
- відчуття оніміння або поколювання;
- припливи тепла/холоду;
- біль або дискомфорт у грудях;
- страх смерті;
- страх втратити контроль або збожеволіти.

Головна відмінність страху від тривоги:

- страх є реакцією на конкретну небезпеку, а об'єктом тривоги є небезпека неконкретна, «невизначена», «позбавлена об'єкта»;
- особливістю тривоги є відчуття невпевненості та безпорадності перед небезпекою.

Відчуття тривоги, страху та пригнічення під час таких невизначених часів, як війна, є невідворотними.

Зазвичай навіть дуже маленькі діти знають, що відбувається довкола них, отримуючи інформацію з розмов між дорослими, телевізійних новин, або ж самі є очевидцями подій. Як уже вказувалося вище, війна може викликати сильне почуття страху, збентеження в дітей, яким важко повністю усвідомити, що відбувається. Саме тому говорити з дітьми про реалії життя у воєнних умовах важливо навіть із дуже раннього віку, надаючи їм інформацію, яка відповідає їх здатності розуміти та досвіду, переконуючи при цьому, що вони можуть почуватись у безпеці й під захистом. Замовчування та уникнення розмов про важкі речі або теми, які викликають неприємні емоції, можуть підвищити страх дитини, того, що ми не можемо дати раду з проблемою та подбати про них. Діти мають знати, що дорослі

можуть говорити про важкі теми й почуття та можуть допомогти їм робити те ж саме [2].

- У першу чергу, варто вислухати дитину, з'ясувати, що її непокоїть, відповісти на запитання.
- У розмові слід надавати правдиву інформацію відповідно до віку, досвіду та здатності усвідомити сказане.
- Потрібно переконати дитину, що вона захищена й може почуватися безпечно.
- Крім того, у будь-якому віці вкрай важливо знати, що люди навколо допомагають один одному, тому корисно розповідати історії з прикладами проявів доброти, турботи, підтримки, волонтерства.

Як говорити про війну з дошкільнятами

- Розмовляти з малюками необхідно терпляче й урівноважено, щоб передати їм відчуття спокою та безпеки.
- Подавати інформацію про війну доцільно у вигляді казки, використовуючи різноманітні сюжети й алегорії, які передаватимуть ситуацію, що склалася.
- Якщо ж дитина не хоче про це говорити, необхідно запевнити її, що ви завжди готові до розмови, коли вона відчує таку потребу.

Як говорити про війну з дітьми 6 – 10 років

- Важливо допомагати дитині впоратися з емоціями, що виникли від почутого чи побаченого.
- Слід відповідати саме на поставлене запитання, дбаючи про те, щоб відповіді були простими та не перевантаженими зайвими деталями.
- Доцільно ділитися своїми думками, почуттями, цікавитися точкою зору дитини.

Розмови про війну дозволяють дорослим розуміти, що знають діти про цю тему, корегувати можливі неправильні ідеї, фільтрувати інформацію, до якої вони мають доступ, і способи цього доступу, відкривати канали комунікації (для цих та інших розмов) та насамперед надавати **відчуття безпеки й упевненості**. Розмови з дітьми про війну можуть лякати й бути складними для них.

Особливості та складнощі спілкування дорослих із дітьми про війну

1. *Чому так важливо, щоб поряд із дитиною був хтось (батьки, педагоги), із ким вона може поговорити ?*

Переваги таких розмов:

- відкрито поговорити про важливі речі;
- батьки краще розуміють дитину;
- зменшити напругу між батьками та дитиною;
- зробити так, щоб дитина почувалася краще;
- розмови допомагають легше забути;
- діти починають дистанціюватися від болісних спогадів;
- розглянути свій страх із відстані;
- розмови означають, що діти більше не тримають усе в собі;
- ми можемо допомогти їм, якщо послухаємо про їхні проблеми;
- діти можуть по-іншому поглянути на речі;

- діти можуть почути, що їхні почуття нормальні й вони насправді не божевільні.
2. *Чому з дітьми важко говорити? Чому деякі діти відсторонені, замикаються?*
- Можливі причини цього:
- це надто болісно;
  - у них немає правильних слів;
  - почуття, емоції, думки суперечливі;
  - вони відчувають провину або збентеження, розгубленість;
  - вони бояться, що їх не почують;
  - вони бояться втратити контроль;
  - вони не відчувають необхідності в розмовах;
  - вони розмовляють з іншими (підлітки діляться з друзями тощо).
3. *Чому деяким дорослим складно вислуховувати, що їм кажуть діти?*
- Занадто боляче чути про страждання дитини.
  - Вони бояться, що дитина засмутиться ще більше.
  - Вони бояться, що самі турбуватимуться.
  - Не знають, що сказати дитині.
  - Почуте нагадує про власні травматичні переживання.
  - Це занадто втомливо.
  - Немає часу.
  - Переконані, що дитині шкідливо говорити про подібне.
4. *Коли дитина мовчить, що мають робити дорослі:*
- поважайте її мовчання;
  - будьте терплячими, знаходьте відповідний час, або чекайте відповідної нагоди;
  - призначайте спеціальний час кожного дня: дитина до нього звикне;
  - чекайте, поки дитина буде готова;
  - не наполягайте на більшому, аніж дитина готова розповісти;
  - знайдіть інші способи спілкування, окрім просто розмов, наприклад, через малювання або ігри.
5. *У чому особливості слухання дитини:*
- дитині потрібно більше часу, щоб виразити себе;
  - дитині необхідно допомогти підібрати слова або знайти спосіб виразити себе;
  - дітям необхідно пояснювати;
  - діти часто повертаються з одними й тими самими запитаннями та хвилюваннями;
  - своєрідно запам'ятовують.
6. *Як ми можемо показати, що слухаємо дитину:*
- тоном голосу;
  - виразом обличчя;
  - прийняттям почуттів («мабуть, було дуже страшно», «ти мені розповідаєш про дуже сумні речі»);
  - ставлячи запитання;
  - виділяючи щодня особливий час для розмов.

Кілька пропозицій щодо розмови з дітьми про війну подано в посібнику «Розмови про війну», який підготувала Асоціація психологів Португалії на допомогу батькам, опікунам і педагогам [3].

Наразі важко сказати, яким чином діти переживуть цю війну та як вона вплине на їхнє життя. Отримання дитиною психологічної травми під час воєнних дій є дезінтеграційним чинником. Дитяча травма руйнує базові підвалини здорової особистості, коли у свідомості дитини порушуються загальнолюдські цінності; втрачається довіра до людей та світу, почуття внутрішньої та зовнішньої безпеки; знижується здатність підтримувати наявні соціальні зв'язки й формувати нові тощо. Тобто йде порушення всіх складових здоров'я – фізичного, психічного й соціального [1].

Загалом не відомо, на якому життєвому відрізку може позначитися стрес, отриманий унаслідок воєнних дій. Хоча, зрештою, не кожна стресова ситуація і не для кожної людини може стати травмою. Є досить багато людей, які пережили складні життєві випробування, але зберегли власну цілісність і повернулися до звичного життя. Психіка дитини дуже швидко розвивається, тому, з одного боку, вона є лабільнішою, ніж психіка дорослого, а з іншого – незрілість психофізіологічних процесів у дитини не дозволяє давати стабільні прогнози щодо наслідків пережитої психотравмивної ситуації.

Останні психологічні дослідження показують, що, попри нелюдські умови, **діти мають величезний потенціал життєстійкості**, що дозволяє їм вирости та стати повноцінними індивідами всупереч отриманим психологічним травмам [5]. Дослідники визначили кілька захисних механізмів, найважливішими серед яких є:

- ефективні стратегії подолання труднощів,
- позитивна система переконань,
- здорові сімейні стосунки,
- дружні відносини.

У такий важкий час діти не перестають навчатись у закладах загальної середньої освіти.

У стані підвищеного почуття безпорадності діти потребують підтримки та якісної професійної допомоги.

Освітній процес має здійснюватися таким чином, щоб створити для учнів безпечне та стабільне середовище в розпал кризи, допомогти відновити відчуття нормальності, гідності та надії, забезпечуючи як безперервність навчання, так і соціально-емоційну підтримку. Саме підтримка, яку дорослі надають дитині протягом і після травматичних подій є вирішальним чинником у подоланні негативних наслідків травматичного стресу в дітей.

Тому перед педагогічними працівниками постають нагальні завдання щодо подолання страху, стресу та тривожних розладів у дітей будь-якого віку:

- створення ресурсного середовища,
- підтримка особистісного розвитку дитини,
- відновлення довіри до світу,
- пошук дитиною своїх внутрішніх ресурсів і опора на ресурси соціального оточення (однокласників і педагогів).

Як дорослі можуть допомогти дітям у стресі під час війни

Що робити в разі панічної атаки та надсильного страху в дитини

1. Дихальна вправа. Повільно вдихаємо через ніс. Видихаємо повітря вузьким ротом. Видих має бути повільніший за вдих.
2. Зволожуємо слизову оболонку рота маленькими порціями води.
3. Робимо періодичний масаж мочок вух і кінчика носа.
4. Швидко стискаємо та розтискаємо кулачки.
5. Відволікання.

Скажіть дитині: «Озирнись навколо (або ж «Уяви собі...») та

- знайди 5 речей, які ти можеш побачити»;
- знайди 4 предмети, яких ти можеш торкнутися»;
- знайди 3 речі, які ти можеш почути»;
- знайди 2 речі, які ти можеш понюхати»;
- знайди 1 річ, яку ти можеш спробувати на смак».

6. Рахуємо подумки від 100 до 1.

7. Згадуємо слова пісні чи вірша.

8. За можливості випити теплий чай із м'яти.

9. Говоріть дитині, що відчуття страху – це нормально. Страх допомагає нам зрозуміти й усвідомити, що відбувається. Необхідно навчитися контролювати свої відчуття та наближення страху (панічної атаки), виконувати безпечний поведінковий алгоритм.

10. Дітям із 8 років можна розповісти все, як є (звичайно, у межах розуміння дитини), бажано без паніки в голосі. Маленьких дітей необхідно відволікати й заспокоювати, запевняти, що ви завжди поруч (полоскотати, почитати книжку, розглянути картинки, помалювати, вигадувати короткі історії, пограти в слова, четвертий зайвий, вивчити чи повторити назви місяців, пори року, придумати риму до слів, порахувати до 10 (20, 30, 40...) і назад до 0, повторити імена та по батькові членів родини (це все має бути в ігровій формі). Можна подивитися мультфільм на телефоні.

11. Посміхайтесь дитині, дивіться їй в очі.

12. Пам'ятайте: чим спокійніші ви, тим упевненіше відчують себе діти та близькі поруч із вами!

Ізраїльські фахівці вказують такі **кроки надання швидкої допомоги дітям, які пережили сильну стресову подію** (коротка назва «ДДД ПП»).

1. Д – дотик (обійняти дитину).

2. Д – дія (струснутися, як песик; потягнутися, як котик; пострибати, як зайчик, тощо).

3. Д – дихання (використання техніки «Свічка і квітка» – уявляємо, ніби ми повільно задмуємо свічку, тобто робимо повільний видих через рот; уявляємо, ніби вдихаємо носом аромат квітки, тобто робимо повільний вдих через ніс і затримуємо дихання; робимо таких видихів-вдихів 2-3 цикли; *важливо*: починаємо з видиху!!!).

4. ПП – позитивне переконання (важливо сказати дитині підтримуючі слова, наприклад: ти розумничка, ти молодець, ми з тобою, Бог нас оберігає; як добре, що ми разом; ти в мене є, я в тебе є; молодець, ми впорались; у нас є захищений простір; ми можемо погладити нашого котика та подібні позитивні переконання, будь-яке позитивне послання).

**Турбота про емоційний та моральний стан дітей –
одне з основних завдань батьків. Поради для батьків
(та інших дорослих, які оточують дитину) [4]**

1. Бути поруч

Пам'ятайте, що батьки є головним джерелом підтримки для своїх дітей. Тому відчуття вашої люблячої присутності – це найголовніший «термостат безпеки» для них.

Бути поруч – це про дотик і обійми, про співдіяльність і про казку разом, про добрий погляд, чутливість до того, коли дитина цього потребує, про уважність і любов. Діти потребують тактильності. Намагайтесь обіймати їх якомога частіше. І не важливо скільки вашій дитині років: 4 чи 12...

Не втомлюйтесь повторювати дитині, що Ви поруч, що Ви її захищаєте, турбуєтесь про неї, що вона не самотня.

2. Бути прикладом

Діти дивляться та наслідують те, як дорослі, у першу чергу близькі дорослі, дають собі раду, як можуть упоратися з різноманітними викликами сьогодення.

Дорослим важливо бути свідомими. Ділитися, говорити з дітьми про те, що допомагає впоратися зі страхом, утомою, тривогою тощо. Звісно, складно бути «ідеальним» прикладом, бо стійкість – це не про те, щоби ніколи не падати, а про те, щоби вставати знову і знову!

3. Спілкуватися

Не соромтесь говорити зі своєю дитиною про власні почуття та емоції. Ви живі й у Вас є емоції! Ви вчите дитину, що проявляти їх – це нормально.

Для дітей важливо, щоб дорослі допомагали їм розуміти, що відбувається та як вистояти в цій війні – на макрорівні (як народу), і на мікрорівні (як сім'ї).

Не варто казати дитині «не плач», «не бійся», «не думай про це», «всі якось справляються» – так ви і знецінюєте почуття дитини й не допомагаєте їй відреагувати на травму!

Не варто втішати дітей «псевдо оптимістичними» сценаріями. Дорослі повинні усвідомлювати, що дорога до Перемоги може бути довгою, на ній може бути багато болю та втрат. Головне в розмові – передати дітям віру, що ми обов'язково й неминуче переможемо, наша країна буде вільною, а ми – щасливими!!!

Спілкуйтесь про плани на майбутнє! Наприклад, про те, що робитимемо разом, коли зберемося всією сім'єю; що першим зробимо після перемоги – планування подорожі кудись тощо.

4. Задіювати

Ми не знаємо, наскільки довгими будуть ці випробування війни, але час життя безцінний!

Звісно, ми не можемо не слідкувати за новинами, але ми не потребуємо бути безперервно в новинах! Треба зосередитися на корисній дії. Для дітей, звісно, ці дії дуже різні й залежать від того, де ви зараз: удома, у бомбосховищі чи в іншому укритті. Учитися, малювати, читати/слухати казки, гратися (і не лише в телефоні чи планшеті), допомагати вдома, займатися спортом, робити добрі справи, можливо, молитися ...

Корисна діяльність дає добрі результати: зосереджує увагу й допомагає інтегрувати енергію стресу. Корисна діяльність важлива не лише дітям, але й дорослим.

5. Відновлюватися

Випробування війною може бути тривалим і забирати чимало нашої енергії, тому діти й дорослі потребуватимуть часу на регулярне відновлення сил.

Тому так важливо мати в режимі дня ті активності, які поповнюють сили, як заряджання телефону, – коли стрес є більшим, заряджати треба частіше та мати додатковий «повербанк».

Дозволяйте дітям знімати напругу конструктивним способом. Це можуть бути найрізноманітніші ігри та техніки: гра в «паперові» сніжки; «боксування» м'якої подушки; «стаканчик крику»; ігри з водою та піском тощо.

Отже, дорослим треба подбати, щоб у режимі дня дітей обов'язково були сон, добра їжа, час на гру, на домашніх улюбленців, на рухову активність, теплі дотики та розмови .

Відновлюючі форми роботи з дітьми [2]

1. Нормалізація дихання

1. Глибоке та повільне дихання

Вдихаємо носом, видихаємо ротом. Робимо коротку паузу між вдихом і видихом. Видих має бути довшим, аніж вдих. Уявляємо, що надуваємо повітряну кульку, і видихаємо довго та повільно ротом. Одного вдиху та видиху недостатньо (мінімум 3 хвилини).

2. Дихання животом

Вдихаємо повітря через ніс, пропускаємо його під діафрагмою в живіт, затримуємо повітря, видихаємо через 2-3 секунди, і плавне, повільне дихання через рот у міру випорожнення легень.

3. Дихальна вправа «Квадрат»

Ця вправа – одна з найпростіших методик швидкого заспокоєння. Вона складається з чотирьох етапів: вдих – пауза – видих – пауза, кожен із яких займає по 4 секунди.

Можливі способи адаптації:

- Кількість часу виконання кожного з етапів можна збільшувати відповідно до власних потреб і відчуттів.
- Для дітей молодшого шкільного віку: під час виконання вправи дитина може водити пальцем однієї руки по долоні іншої, малюючи квадрат. На вертикальних гранях уявного квадрата робиться вдих або видих, а на горизонтальних – пауза.

2. Саморегуляція та заземлення

Під дією стресу здатність людини до самоконтролю та прийняття логічних і виважених рішень суттєво знижується. Саме тому, щоб відновити баланс емоційного стану й опанувати тривогу, необхідно використовувати техніки саморегуляції та заземлення, які дають змогу швидко й ефективно заспокоїти нервову систему, повернути здатність контролювати свої емоції та реакції.

Саморегуляція – це керування власним психоемоційним станом, що досягається шляхом впливу людини на саму себе за допомогою слів, уявних образів, управління м'язовим тонусом і диханням.

Заземлення – це свідомі прийоми, що дозволяють закріпитися в конкретному моменті фізично та емоційно, за допомогою контакту з будь-якою поверхнею

(стіна, підлога, стілець) або ж когнітивних вправ. Різновидів зазначених вище технік є безліч. Більшість із них здаються простими, проте в цьому й криється їхня користь і ефективність.

Важливо пам'ятати про зв'язок між емоційним станом і тонусом м'язів. Відомо, що тривожний стан чи інші негативні емоційні реакції супроводжуються підвищенням м'язового тонусу. З цієї причини шляхом застосування м'язової релаксації з'являється можливість знизити надлишкове напруження м'язів, покращити емоційний стан і підвищити рівень стресостійкості.

1. Вправа на заземлення під час стресу «5-4-3-2-1»

За допомогою органів чуття ми можемо впоратися з тривогою, відчути себе «тут і зараз», зосередившись на своєму тілі:

- спочатку робимо від 10 до 20 якомога глибоких вдихів, затримуємо повітря на кілька секунд, далі повільно видихаємо;
- за допомогою зору знаходимо **5 речей**, які можемо побачити навколо себе, роздивляючись які, отримуємо задоволення (квіти, сонечко, рідні, чашка тощо);
- навколо нас є речі: чашка, телефон, яблуко, книжка тощо; беручи по черзі **4 речі**, відчуваємо їх у руках і проговорюємо вголос те, що відчуваємо (наприклад: чашка – тепла, прозора, кругла, гладенька), також можна брати на руки домашніх улюбленців;
- намагаємося почути **3 звуки**, на які ми раніше не звертали увагу (власне дихання, муркотіння котика, розмови дітей в іншій кімнаті тощо);
- за допомогою нюху намагаємося відчути приємні **2 запахи**: кави, ароматного чаю, повітря тощо;
- відчути себе «тут і зараз» допоможе також проговорювання вголос відчуттів **1 смаку** (кислий, соковите, свіжа), коли спробуємо просто воду, продукт (лимон, яблуко, хліб...).

2. Вправа на зниження м'язового напруження «Пір'їна – статуя»

В основі цієї вправи лежить принцип контрасту – чергування сильного напруження м'язів і розслаблення. Людині необхідно уявити, що вона легка, ніби пір'їнка, яка літає в повітрі, кожен м'яз розслаблений. Залишатись у такому стані слід близько десяти секунд. Після цього потрібно завмерти й перетворитися на статую, максимально напруживши все тіло; потім повільно розслабитися, знову перетворюючись на пір'їнку. Повторити вправу варто декілька разів, завершуючи у стані пір'їнки – розслабленими.

3. Ресурс гри

Гра – це одне з основних занять дітей, починаючи з наймолодшого віку. У процесі ігрової діяльності дитина розвиває власний образ мислення, когнітивні здібності, психоемоційну сферу, а також визначає шляхи взаємодії з оточуючими її людьми. Граючи, дитина швидко опановує нові знання та вміння, засвоює соціальні правила і норми поведінки, навчається справлятися зі складними почуттями й ситуаціями.

Дослідження доводять зв'язок гри та здатності дітей справлятися з життєвими труднощами, реагувати на виклики сьогодення, вирішувати проблеми різними способами, контролювати свій емоційний стан і відчуття тривоги в стресових ситуаціях.

Розглядаючи гру як ресурс для відновлення та основу для надання психоемоційної підтримки, варто зазначити, що в роботі доцільно застосовувати ігри з метою:

- створення простору для взаємодії, що допомагає залучати додаткові ресурси з дружби, стосунків, взаємодопомоги;
- активізації уваги;
- усвідомлення та безпечного вираження почуттів;
- зняття як емоційної, так і тілесної напруги за рахунок фізичних навантажень.

4. Арттехніки в роботі педагога

Використання арттехнік у роботі вчителя з учнями допомагає:

- зняти емоційну напругу та вивільнити накопичені емоції;
- знизити рівень стресу та тривожності;
- активізувати увагу та здатність до творчості;
- спонукати до креативу.

Арттехніки дозволяють стабілізувати емоційний стан дитини й активізувати праву півкулю мозку, яка відповідає за творчість і креатив. Це, у свою чергу, сприяє відновленню психіки дитини після стресу, полегшує засвоєння нової інформації, сприяє підвищенню концентрації уваги та дозволяє покращити успішність навчального процесу.

У своїй роботі вчителі можуть застосовувати:

- малюнкові техніки;
- колажування;
- казки;
- театральні перформанси;
- експресивні форми мистецтва (музика, танець, спів);
- ляльковий театр;
- тематичні кіноклуби з подальшим обговоренням;
- орігамі;
- створення масок;
- виготовлення творчих поробок із використанням глини, тіста, фольги, природних матеріалів тощо.

Використання арттехнік педагогам необхідно розглядати виключно як спосіб психоемоційного розвантаження, зниження рівня стресу й тривожності, покращення емоційного стану учнів, активізації творчості та креативності, а не з метою діагностики або психокорекції!!!

Обговорюючи та демонструючи творчі роботи учнів у класі, важливо орієнтуватися на те, як дитина пояснює ті чи інші елементи свого твору, поєднання кольорів, присутність конкретних героїв. Варто слідкувати за емоційним станом дитини в процесі розповіді, слідкувати за тим, аби коментарі чи оцінки інших учнів були підтримуючими та дружелюбними, без знецінення, не містили образ.

Висновки. Війна є одним із найбільш потужних стресогенів, що впливають на психіку дитини. Водночас потрібно пам'ятати, що травматичний стрес – це нормальна реакція на події, які виходять за межі життєвого досвіду особистості. Подолання наслідків травмування залежать від індивідуальних особливостей кожної людини. Діти ж мають величезний потенціал життєстійкості, що дозволяє

їм вирости та стати повноцінними індивідами всупереч отриманим психологічним травмам.

Дослідження доводять, що діти, стикаючись із випробуванням, не обов'язково будуть мати психологічні проблеми, а навіть, навпаки, можуть демонструвати «посттравматичне зростання»! Діти можуть зростати в резильєнтності (психологічній стійкості), вдячності, мудрості, здатності будувати глибокі стосунки, знати, що в житті найголовніше... Великою мірою це залежатиме від підтримки дорослих!

Водночас внутрішні ресурси організму, притаманні всім людям від народження, забезпечують їм вихід із кризових станів. Загалом діти будь-якого віку потребують підтримки батьків і педагогів, яку дорослі надають дитині протягом і після травматичних подій.

Використані джерела

1. Замазій Ю. О. Порушення соціального здоров'я дітей під час воєнних дій в Україні // Підвищення якості національної освіти у контексті викликів сьогодення: матеріали Регіональної науково-практичної конф. (26 травня 2022 р., м. Харків) / за загальною редакцією Г. Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків, 2022. – С. 105 – 108.
2. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни: посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти, розроблений Громадською організацією «GoGlobal» спільно з Центром «Розвиток КСВ» та експертною платформою Career Hub у рамках програми «Мріємо та діємо». URL: https://drive.google.com/file/d/1r0qbJVj-IXfSjLtvzvJDeicK5YFI6wZL/view?fbclid=IwAR3YIU5ZV5YgxmTVt6ZVeq4jvhvdiIhIV8iqm_dQAqIDSDrcBIQAsnZ_xIo
3. Розмови про війну: посібник, підготований Асоціацією психологів Португалії на допомогу батькам, опікунам і педагогам. URL: <https://drive.google.com/file/d/1BGyBlm5s1F3HG6b6K9FUz1IemPrNXD18B/view>
4. Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях: практикум / упоряд.: Т. Р. Браніцька, Л. О. Матохнюк, О. М. Шпоргун. – Вінниця, 2022. – 131 с.
5. Як війна впливає на психічне здоров'я дітей? URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/>

Віртуальна сторінка освітніх мандрів:

технології та добрі практики, що допомагають покращити навчальні досягнення молодших школярів (інформаційно-аналітичні матеріали викладачів кафедри методики дошкільної та початкової освіти)

Як покращити психоемоційний клімат у класі: поради від зарубіжної вчительки початкових класів Холлі Марі МакЕрлейн

У найперший рік роботи я працювала вчителькою в 4-му класі.

Добре пам'ятаю один із своїх робочих днів. У цей день хлопці зчинили бійку після уроків. Декілька інших учнів, об'єднавшись між собою, образили дівчинку. Це був справжній булінг: мої учні, коли я не бачила, оточили дівчинку й почали казати їй образливі слова.

Додому я повернулася в розпачі. Я зрозуміла, що мій клас – це не те щасливе місце, яке я хотіла би бачити. Будучи молодою вчителькою, я вийшла на роботу в «рожевих окулярах» і мріяла зробити життя моїх учнів кращим. Але я й гадки не мала, як саме насправді можна це зробити. У педагогічному коледжі викладачі навчали нас таксономії Блума, але я не знала конкретних і практичних способів побудови стосунків з учнями та шляхів створення спільноти в класі.

Зосередившись того вечора, я придумала чотири способи змінити психоемоційний клімат у своєму класі на кращий, надавши пріоритет соціальному та емоційному навчанню. Ось вони:

1. **«М'який» початок дня.** Традиційно, коли мої учні приходили вранці до школи, у нас відразу розпочиналися уроки, тобто в дітей не було часу для спілкування. На першому уроці школярі були недисциплінованими, не хотіли виконувати завдання, а хотіли грати (нагадую, що це був 4-й клас).

Я подумала, що їм потрібен час і простір перед початком уроків, щоб відновити/встановити між собою зв'язки.

Через деякий час, якщо би Ви вранці потрапили до мого класу за

20 хвилин до початку уроків, Ви почували би, як учні тихо розмовляють між собою, як тихенько грає музика.

Ще я створила щотижневу «дошку вибору», на якій розміщуюю ідеї щодо малювання, читання тощо, щоб мої школярі мали можливість скористатися ними під час перерв або після уроків.

Поступово вся атмосфера в класі перетворилася з хаотичної на спокійну, у якій учні отримують усе, що їм потрібно для навчання, і навіть поради для вихідного дня.

2. **«Гарний друг для всього класу».** Коли я обдумувала, як змінити середовище в класі, випадково знайшла м'яку іграшку пінгвіна. Його я назвала Пенні Пінгвін Позитив. Ні на що не сподіваючись, я просто принесла Пенні до класу. І хоча мої учні вже були четвертокласниками, вони з радістю «прийняли» Пенні у свою спільноту. Пінгвін Позитив став частиною класу.

Ми пишемо йому листи, а він відповідає. Він намагається писати акуратно, хоча крилами важко тримати

ручку. Коли учні працюють у парах чи групах, він (разом зі мною) підходить до столів, бере участь в обговоренні, ставить дітям запитання, спостерігає за тим, як учні взаємодіють у парі чи групі.

3. «Коло спільноти»

Я веду гурток із мовленнєвого розвитку. На початку кожного його заняття ми сідаємо на підлозі так, щоб утворити коло. Протягом 10 хвилин кожен учень/кожна учениця вітає учня/ученицю, який/яка сидить поруч, наприклад, праворуч (зрозуміло, що кожного заняття це будуть різні учні). Учень/учениця, якого/яку вітають, вітає у відповідь. Таким чином утворюється пара для спілкування. Потім треба сказати один одному комплімент. Далі – поставити одне одному серйозне запитання.

Це спілкування-вітання можна провести інакше. Протягом 10 хвилин кожен учень/кожна учениця (№ 1) вітає учня/ученицю (№ 2), який/яка сидить поруч, наприклад, праворуч (зрозуміло, що кожного заняття це будуть різні учні). Потім треба сказати цьому учню/цій учениці (№ 2) комплімент. Далі – поставити серйозне запитання, учень/учениця (№ 2) має відповісти. Після відповіді учень/учениця № 2 вітає учня/ученицю (№ 3), яка знаходиться праворуч, говорить їй комплімент і ставить серйозне запитання. Учень/учениця № 3 відповідає і т. д. Решта учнів спостерігає спілкування, поки до них не дійти черга.

4. «Швидкий обмін інформацією»

Я почала використовувати Google-форми для спілкування. Нові Google-форми я створюю двічі на тиждень для перевірки емоційного стану своїх учнів. І кожного разу пропоную їм надати відповіді на «відкрите» запитання. Наприклад: «Які три слова найкраще описують твій характер?», «Що для тебе дійсно важко? Що я повинна знати ще?». У відповідь я пишу: «Я завжди тут для тебе. Якщо тобі потрібні обійми, я тут. Якщо тобі потрібно чимось поділитися (чи то ваші почуття, чи безглуздий веселий факт), я буду рада це почути».

Ці спілкування через Google-форми стали місцем, де учні можуть розповісти мені про себе. Коли мої учні використали форму Google, щоб повідомити про те, що вони стурбовані війною в Україні, я зрозуміла, що хочу ще більше працювати над створенням стосунків із ними.

Завдяки цьому простому способу спілкування я багато дізналася про своїх учнів.

Використані джерела

1. Hallie Marie McErlain. Classroom Management Tips for New Teachers, From a New Teacher [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.edutopia.org/article/classroom-management-tips-new-teachers-new-teacher/>

Додаткові цифрові методичні ресурси

Використання матеріалів Харківщинознавства на уроках математики в початковій школі

*Гезей Ольга Михайлівна,
старший викладач кафедри методики
дошкільної та початкової освіти*

Математичні задачі з краєзнавчим змістом допоможуть учителеві ознайомити дітей з історією, економікою, географією, етнічною культурою нашого регіону. Виконуючи завдання, учні дізнаються, чим багата та славна Слобожанщина, а також розширять знання з різних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

Використання краєзнавчого матеріалу зробить уроки математики практико-зорієнтованими, цікавими, захопливими та сприятиме патріотичному вихованню молодших школярів.

Під час розробки завдань було використано довідники, краєзнавчу літературу, підручники з історії та географії, контент інтернету.

Мовні ігри для дошкільників і першокласників: актуально та цікаво

*Надія Сосницька,
старший викладач секції розвивального навчання
кафедри методики дошкільної та початкової освіти*

Мовна гра як різновид дидактичних ігор стане в пригоді і вихователям ЗДО, і вчителям початкових класів. Кожна гра має потенціал розвитку, тому може використовуватися в роботі з дітьми різного віку. Подані авторські ігри сприятимуть удосконаленню мислення, включаючи дії з планування, прогнозування, виваження шансів на успіх, вибору альтернатив, що є вагомим фундаментом становлення навчальної діяльності.

Беручи до уваги той факт, що хоча дидактичні ігри спрямовані на розв'язання конкретних навчальних завдань, водночас у них виявляється виховний та розвивальний вплив ігрової діяльності, тому вони є одним із засобів пропедевтики навчальної діяльності.

Інтелектуальна втома

*Заліська Оксана Миколаївна,
старший викладач кафедри
методики дошкільної та початкової освіти*

Інтелектуальна втома – це сукупність тимчасових змін у фізіологічному та психологічному стані людини, які з’являються внаслідок напруженої чи тривалої пізнавальної (когнітивної) праці й призводять до погіршення її кількісних і якісних показників, нещасних випадків. Стан, який людина може відчувати після або під час тривалих періодів когнітивної діяльності, пов’язаний із порушенням когнітивних і поведінкових здібностей. Проявляється через зниження когнітивних ресурсів, що розвивається з часом у зв’язку зі стійкими когнітивними потребами, незалежно від сонливості. Інтелектуальну (когнітивну) втому можна спостерігати в контексті різноманітних когнітивних функцій, спрямованих на увагу та виконання, серед іншого, розвитком труднощів із придушення нерелевантної (неістотної) інформації під час вибіркової уваги, збільшенням наполегливості та часу, необхідного для планування, ослабленням когнітивного контролю та зниженням обробки інформації високого рівня або навіть зниження фізичної працездатності.

Може бути помічена на ранніх ознаках: вигорання, стрес від навчальної (пізнавальної) діяльності, особливо в шкільному середовищі, яке часто стає сильним стресом до кінця семестру. Ранні симптоми вигорання включають виснаження, втрату ентузіазму до навчання чи роботи, посилення тривоги, проблеми зі сном, дратівливість, перепади настрою та нездатність установити межі. Якщо учень відчуває, що його шкільні обов’язки випереджають усі інші аспекти його життя, він може відчути, що втратив свої кордони. Ознаки інтелектуальної втоми:

- 1 клас: сонливість, погіршення імунної системи (часті ГРВІ), погіршення пам’яті, уваги, а як наслідок – результативності навчання (особливо гостро у вересні-листопаді, іноді й грудні).
- 2 – 4 класи: указані вище симптоми можуть з’являтися під кінець семестру.
- 5 клас: протягом усього 5 класу (з’являється роздратування, агресія).

Переглянути презентацію «Шляхи запобігання виникненню інтелектуальної втоми у дітей під час дистанційного навчання» можна за цим QR-кодом:

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)

*Заліська Оксана Миколаївна,
старший викладач кафедри
методики дошкільної та початкової освіти*

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це крайня реакція на сильний стресор, що загрожує (загрожувала) життю людини. Частота ПТСР саме в момент надзвичайної ситуації низька. Зазвичай ПТСР починає проявлятися приблизно через шість місяців після травмуючої події. Проте, якщо стресор має потужну тривалу в часі дію (наприклад, перебування в окупації, постійні ситуації обстрілів і повітряних тривог тощо), вірогідність швидкого розвитку ПТСР підвищується.

ПТСР – важкий психічний стан (медичний діагноз), комплекс реакцій людини на травму, де травма визначається як переживання, потрясіння, що в більшості людей викликає страх, жах, безпомічність і унеможливає правильне відреагування як на внутрішньо особистісному, так і на зовнішньому рівнях.

Виділяють три групи факторів, поєднання яких призводить до виникнення ПТСР:

- інтенсивність травмуючої події, її тривалість, несподіваність і неконтрольованість;
- сила захисних механізмів особистості та наявність соціальної підтримки;
- особисті фактори ризику: вік на момент травмуючих подій, наявність травмуючих подій та психічних розладів у попередні періоди життя людини.

Переглянути презентації «Посттравматичні стресові розлади (ПТСР) у дітей: що потрібно знати дорослим», «Особливості поведінки людини в кризових і надзвичайних ситуаціях. Принципи надання першої психологічної допомоги» та «» можна за цим QR-кодом:

LEGO і STEM

*Коваль Олена Амер'янівна,
викладач кафедри
методики дошкільної та початкової освіти*

STEM-освіта стала актуальною темою останніх років. Педагоги, заклади освіти й керівники великих компаній заохочують батьків зацікавлювати своїх дітей STEM. Візьмемо конструктори LEGO: вони дуже яскраві та веселі, але чи є конструкторами LEGO STEM?

Так, конструктори LEGO – це конструктори STEM. У LEGO є багато продуктів, які безпосередньо спрямовані на певні навички STEM, такі як програмування та робототехніка, і навіть коробка випадкових кубиків LEGO є іграшкою STEM. Основними навичками STEM є відкриття та вирішення проблем – саме те, чого дитина навчається, граючи з LEGO, не лише в дошкільному, а й

у шкільному дитинстві.

LEGO і STEM: мислення за межами акроніма

Легко сприймати речі надто буквально у світі звукових фрагментів і публікацій у соціальних мережах, які містять 280 символів або більше. Це стосується аббревіатури STEM і того, що вона означає. Ми знаємо, що STEM означає чотири слова: наука, технологія, інженерія та математика. Це змусило багатьох забути про безліч ключових навичок і компонентів, які складають основу STEM.

LEGO – це конструктор, що викликає цікавість і запити. Коли дитина (або група дітей) намагається побудувати з кубиками LEGO башту, міст або будівлю, конструктор заохочує до відкриття, дизайну, вирішення проблем, творчості, критичного мислення, а також до співпраці. Усе це є основою STEM.

Відкриття приходить насамперед, коли народжується дитина. Як тільки вона починає говорити, «Чому?» стає улюбленим питанням. Але STEM *потребує*, щоб дитина продовжувала запитувати: «Чому?» навіть і тоді, коли подорослішає.

LEGO: Як діти навчаються

Як ви добре знаєте, діти найкраще навчаються через гру. Стаття за статтею демонструють, що гра має вирішальне значення для розвитку дитини. LEGO наголошує на цінності гри для розвитку дитини, тому LEGO Foundation має цілу білу книгу на цю тему.

Радість від гри викликає в дітей природну цікавість. Гра з будівельними кубиками, включно з LEGO, є частиною природного етапу розвитку й чудово підходить для розвитку навичок STEM. Коли діти складають цеглинки та намагаються побудувати нові конструкції, вони створюють візерунки, виявляють, що спрацювало, а що ні, і як розробити рішення для створення більших і кращих конструкцій, удосконалюючи моторику та просторове сприйняття. Інновації, тестування, навички вирішення проблем – усе це частина гри з LEGO, а згодом – вирішальні елементи для успішної кар'єри в STEM.

LEGO допомагає дітям навчитися виражати величини і вимірювання, сортувати й зіставляти предмети на основі подібностей і відмінностей, розуміти основні математичні поняття (числа, фігури, рахунок, додавання, віднімання і под.). У практиці ви можете використовувати LEGO, щоб допомогти дітям дошкільного й молодшого шкільного віку дізнатися про дроби, симетрію, побудову графіків, класифікацію та інші математичні поняття.

Якщо ви дотримуетесь філософії STEAM, проєктування та побудова LEGO конструкцій також надає різні можливості мистецтва для дітей, заохочуючи їх мислити творчо (малювання та прикрашання LEGO конструкцій).

Зверніть увагу, що LEGO гра може допомогти дітям виховувати й розвивати безліч інших навичок, які важливі для їх загального розвитку та успіху. Соціально-емоційні навички (робота з іншими, прояв ініціативи, повага до інших тощо), навички мови та грамотності (збагачення словникового запасу, обмін ідеями), а також навички суспільствознавства (вивчення спільноти, розуміння людей та їх роботи, рольові ігри тощо) – це лише кілька прикладів додаткових можливостей навчання, які надає дітям LEGO гра.

До вашої уваги презентація «Навчання через гру. Використання LEGO для формування математичної компетентності».	
Переглянути презентацію можна за цим QR-кодом:	

Креолізований текст

Коваль Олена Амер'янівна,

викладач кафедри

методики дошкільної та початкової освіти

Креолізований текст – це складне текстове утворення, що поєднує вербальні та невербальні елементи. Разом вони впливають на читача, створюючи комплекс образів, які супроводжують зміст прочитаного.

Креолізовані тексти – це: комікси, буктрейлери, буклети, постери, брошури, фотоколажі, скрапбукінг, дудли, кардмейкінг тощо.

Креолізовані тексти можна використовувати на різних етапах засвоєння матеріалу. Переваги цієї методики:

- покращення сприйняття інформації школярами;
- інтенсифікація процесу навчання;
- розширення можливостей для аналізу та інтерпретації тексту;
- універсальність використання.

Найцікавішими для дітей коміксами традиційно є історії в малюнках, які вдало поєднують літературу й образотворче мистецтво. За допомогою коміксів можна презентувати будь-які художні твори, незалежно від їхньої тематики та часу створення.

Комікс (від англ. comic – комедійний, комічний, смішний; інколи вживається англійський термін sequential art – «послідовне мистецтво», яке використовує прийом «далі буде») або мальнопис – послідовність малюнків, зазвичай із короткими текстами, що створюють певну зв'язну розповідь.

Комікси – це великий культурний пласт мистецтва, не надто популярного в Україні. Педагоги не завжди позитивно ставляться до захоплень коміксами. Але супергерої – не єдина тема в цілому всесвіті кольорових картинок.

Історії нон-фікшен, тревелоги, автобіографії в коміксах цікаві як для дорослих, так і для дітей, тому що можуть у зрозумілій та легкій формі пояснити будь-яку тему.

Переваги коміксів над іншими книгами:

- завдяки ілюстраціям діти краще їх сприймають;
- новий формат історії;
- допомагають бачити різноманіття можливостей у подачі сюжету, а саме за допомогою зіставлення візуального й вербального текстів;
- збагачують дитячий словниковий запас.

Корисні поради

- Якщо ви не знаєте, як залучити дітей до читання, спробуйте зацікавити їх улюбленими героями коміксів.
- Це можуть бути ті ж самі супергерої, або популярні зараз комікси українською мовою: про пригоди Джеронімо Стілтона, про пригоди веселих Смурфів.
- Читати комікси дітям – це сприяти розвиткові їхньої ерудиції, фантазії, уяви.

Читаючи комікси разом із дітьми, ви зможете не лише зрозуміти, що їм подобається, але й підтримати інтерес до книги.

Дітям комікси дають можливість поділитися з дорослими міркуваннями стосовно прочитаного, створюючи таким чином основу для інтерактивного діалогу.

Детальніше ознайомитися з цією темою можна за QR-кодом:

Дослідження, які допомагають покращити якість освіти

Малювання схем сприяє глибшому розумінню текстів.

Група зарубіжних науковців провела дослідження: перевірила вплив малювання схем або моделей на точність метарозуміння учнями 5-х класів (діти віком 10-11 років) природничих текстів. Школярів об'єднали у 2 групи. Учні однієї групи малювали організаційні моделі /схеми, що відображали взаємовідносини, про які йшлося в тексті. Учні іншої групи малювали репрезентаційні схеми/моделі, що відображували деталі, про які йшлося в тексті.

Експеримент складався з 5 серій: кожній групі учнів пропонувалося розробити схему/модель за 5 текстами. Після цього учні обох груп надавали відповіді на тестові запитання за однаковим текстом. Точність розуміння тексту була вищою в учнів, які створювали організаційні моделі/схеми.

Джерело:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959475221001006?via%3Dihub>

Позитивні взаємини «учитель – учень» сприяють кращим академічним досягненням школярів.

У багатьох дослідженнях доведено, що позитивні емоційні взаємини вчителів з учнями сприяють якості навчання учнів. Одне з пояснень полягає в тому, що учні більш мотивовані до навчання, коли вони мають позитивні взаємини з учителями (Urduan & Schoenfelder, 2006). Однак інше вірогідне пояснення полягає в тому, що вчителі залучаються до якіснішої практики навчання, коли вони мають позитивні взаємини з учнями.

Джерело:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959475222000020?via%3Dihub>

Зелені рослини позитивно впливають на фізичне та психічне здоров'я учнів, сприяють покращенню довільної уваги.

Можливість бачити зелені рослини з вікон класів, наявність стіни з кімнатними рослинами в класі позитивно впливає на суб'єктивне фізичне та психологічне самопочуття учнів, а також на результативність тестів, які вимагають концентрації уваги. У початковій школі Норвегії учні вважали класні кімнати, збагачені тропічними кімнатними рослинами, більш комфортними, ніж класи без рослин (Fjeld, 2000).

Недавнє дослідження виявило відновлювальний вплив зелених стін із живими рослинами в класах початкової школи в Нідерландах. Діти в класах, де була розміщена зелена стіна, порівняно з дітьми контрольних груп, оцінювали свої класи більш позитивно, а також демонстрували кращі результати в тестах на довільну увагу.

Діти відчували себе більш розслабленими та були уважнішими під час уроків, якщо з вікон їх класів було видно багато природних елементів.

Завдяки своїм відновлювальним перевагам природне середовище може стати джерелом релаксації та подолання розумової втоми, сприяти покращенню індивідуального самопочуття.

З першоджерелами можна ознайомитися за посиланнями: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0048969722023075>

Короткі перерви дуже важливі для якості навчання.

Чим довше вчитель розповідає, пояснює матеріал, тим важче учням утримувати увагу. У дослідженні 2016 року науковці дійшли висновку, що учні початкових класів не могли зосередитися більше 10 хвилин. Учні середньої та старшої школи можуть протриматися трохи довше.

Короткі перерви для відпочинку після опанування нового матеріалу (наприклад, короткі фізичні вправи, перерва на увагу або веселе заняття не за темою, яка тільки-но вивчалася) можуть «перезавантажити» увагу дітей і створити простір для сприймання нових знань.

Такі перерви надзвичайно важливі для навчання.

Так, у дослідженні, що було проведено у 2021 році, нейробіологи Національного інституту здоров'я (США) прийшли до висновку, що багато навичок, якщо не всі, засвоюються в автономному режимі під час відпочинку, а не під час фактичної практики. Після опанування нової навички відпочинок дозволяє мозку обробляти інформацію, що сприяє покращенню набуття навичок і консолідації пам'яті. Замість того, щоб охолонути, активність мозку фактично зростала під час перерв: дослідники спостерігали значне збільшення нейронної активності між ділянками мозку, відповідальними за пам'ять і вищі когнітивні функції.

З першоджерелом можна ознайомитися за посиланням: https://www.edutopia.org/article/8-evidence-based-tips-make-your-lectures-more-engaging-and-memorable?utm_content=linkpos3&utm_campaign=weekly-2022-03-02&utm_source=edu-legacy&utm_medium=email

Словник-довідник педагогічних термінів

Адаптація (лат. adaptatio, від adapto – пристосовую) – процес пристосування об'єкта; стан пристосованості об'єкта; дія, спрямована на об'єкт із метою його пристосування до визначених вимог, пристосування об'єкта до використання в конкретних умовах... *Джерело:* Енциклопедія Сучасної України. – URL: <https://esu.com.ua>

Активні методи навчання – методи, які стимулюють пізнавальну діяльність здобувачів освіти, побудовані, в основному, у діалогічній формі; передбачають вільний обмін думками про шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми та характеризуються високим рівнем активності учнів.

Джерело:

[https://lib.iitta.gov.ua/723339/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20\(1\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/723339/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20(1).pdf)

Бриколаж в освіті (від. франц. Bricolage) – це використання на уроці будь-яких предметів, крім наочних посібників, підручників і всього, що виготовлено спеціально з метою навчання.

Детальніше про бриколаж можна дізнатися з публікації «Як розвивати креативність за допомогою простих підручних матеріалів» за посиланням: <https://osvitoria.media/experience/yak-rozvyvaty-kreatyvnist-za-dopomogoyu-prostyh-pidruchnyh-materialiv/>

Вебквест технологія (від англ. web-quest – завдання) – сукупність методів і прийомів організації дослідницької діяльності з елементами рольової гри, у процесі якої здобувачі освіти здійснюють пошук необхідної інформації за допомогою інтернет-ресурсів.

Джерело: Інноватика в освіті: короткий термінологічний словник. Для студентів денної форми навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Молодший бакалавр» / Укладач: Г. В. Товканець. – Мукачево: МДУ, 2021.– 80 с.

Віртуальна реальність – (VR, virtual reality, VR, штучна реальність) – штучно створена технічними засобами ілюзія дійсності; є поглибленою мультимедійною або комп'ютерною реальністю, повторює середовище, яке імітує фізичну присутність у місцях реального або уявного світу. Світ, створений у такий спосіб, передається людині через її відчуття: зорові, слухові, нюхові, тактильні та інші. Завдяки цьому мозок сприймає уявну картину як реальну.

Джерело: Інноватика в освіті: короткий термінологічний словник. Для студентів денної форми навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Молодший бакалавр» / Укладач: Г. В. Товканець. – Мукачево: МДУ, 2021.– 80 с.

Гейміфікація – це «...інтеграція елементів гри та ігрового мислення в діяльності, відмінній від гри. Гейміфікація в освіті – це процес поширення гри на різні сфери освіти, який дозволяє розглядати гру і як методи навчання та виховання, і як форму виховної роботи, і як засіб організації цілісного освітнього процесу». *Джерело:* <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/230>

«Гейміфікацію визначають як застосування елементів гри та ігрових принципів у неігрових контекстах, упровадження елементів гри у практику в повсякденному житті, ніяк не пов'язаному з іграми, використання ігрових правил, «запроваджених у сучасних онлайн-іграх, для мотивації тих, хто навчається, і досягнення реальних освітніх цілей під час вивчення освітнього предмета».

Джерело: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/211897/211972>.

Додатково можна ознайомитися з публікацією «Гейміфікація в освіті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvitanova.com.ua/posts/2596-heimifikatsiia-v-osviti>

Дитиноцентризм в освіті – виокремлення в кожній дитині її сутнісних особистісних рис і максимально можливе наближення навчання та виховання цієї дитини до її конкретних здібностей. Ідея дитиноцентризму має проходити червоною ниткою в усіх змінах реформації та модернізації системи освіти. *Один із провідних принципів* в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» – *принцип дитиноцентризму*. «Нова українська школа буде працювати на засадах особистісно орієнтованої моделі освіти. У рамках цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму» (В. Кремень).

Концепт дитиноцентризму: кожна дитина є унікальною; навчання і виховання кожної дитини має відповідати її здібностям, особливостям, можливостям, потребам; дорослі мають допомогти кожній дитині в самопізнанні та саморозвитку; сучасний учитель для кожної дитини – помічник, фасилітатор у навчанні; увага до конкретної дитини – основна умова становлення щасливої, успішної людини. (За В. Кременем)

Едьютейнмент є гібридним поняттям англійського походження (edutainment), яке було отримано за допомогою злиття двох англійських слів: «education» (навчання), «entertainment» (розвага) і перекладене на українську мову за допомогою транскрипції. У дослівному перекладі цей термін можна визначити поняттям «навчання розвагою».

Джерело: Крутій К. Едьютейнмент: навчання як розвага / К. Крутій // Дошкільне виховання. – 2017. – № 1. – С. 2 – 6.

Енвайронментальна освіта (environmental education від англ. з environment – навчальне середовище) – це процес формування ціннісних установок і концепцій з метою розвитку вмінь і навичок, необхідних для розуміння та оцінки взаємодії між людиною, її культурою і природним оточенням (за J. Palmer, 1998); освіта «про» навколишнє середовище, освіта «в» або «через» навколишнє середовище і «для» навколишнього середовища; міжпредметне поле інтеграції біології, хімії, фізики, екології та географії; це практика прийняття рішень і розвитку самосвідомості, енвайронментальної етики, типів поведінки і навичок діяльності, що стосуються якості навколишнього середовища.

Джерело: Інноватика в освіті: короткий термінологічний словник. Для студентів денної форми навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Молодший бакалавр» / Укладач: Г. В. Товканець. – Мукачево: МДУ, 2021.– 80 с.

Лего-конструювання (LEGO-конструювання) – інноваційна технологія різнобічного розвитку дітей. LEGO – одна з найвідоміших і поширених нині педагогічних систем, яка широко використовує тривимірні моделі реального світу в предметно-ігровому середовищі в процесі навчання та розвитку дитини дошкільного і молодшого шкільного віку.

Джерело: Інноватика в освіті: короткий термінологічний словник. Для студентів денної форми навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Молодший бакалавр» / Укладач: Г. В. Товканець. – Мукачево: МДУ, 2021.– 80 с.

Медіатекст (media text, media construct) – повідомлення, викладене в будь-якому жанрі медіа: газетної статті, телепередачі, відеокліпу, фільму.

Джерело: Інноватика в освіті: короткий термінологічний словник. Для студентів денної форми навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Молодший бакалавр» / Укладач: Г. В. Товканець. – Мукачево: МДУ, 2021.– 80 с.

Мем – це зображення, яке містить коротку дотепну фразу. Меми є універсальними в процесі створення та застосування. Інформація, подана в жартівливій формі, запам'ятовується краще. Наприклад, за допомогою мему формулюють проблемне запитання перед поясненням теми або полегшують запам'ятовування правила.

Ментальні карти – зручний інструмент для відображення процесу мислення та структуризації інформації у візуальній формі.

Джерело: Інноватика в освіті: короткий термінологічний словник. Для студентів денної форми навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Молодший бакалавр» / Укладач: Г. В. Товканець. – Мукачево: МДУ, 2021.– 80 с.

Мікронавчання – освітня стратегія, за якої складні для вивчення теми «розбиваються» на короткі, окремі навчальні одиниці, які можна опрацьовувати скільки завгодно разів, коли й де учень має потребу.

Навчальні модулі мікронавчання мають бути розроблені таким чином, щоб їх можна було опанувати приблизно за п'ять хвилин; вони стосуються однієї конкретної навички чи теми прогалини в знаннях.

Мікронавчання характеризують ще так: «Це коротенькі уроки з теми (2–7 хвилин), які допомагають учням за мінімум часу глибоко зануритись у тему. *Увага:* тема не може бути занадто обширна чи поділена на фрагменти. Ідеальний вибір для мікронавчання – вузькопрофільна та коротка тема.

Ключові характеристики мікронавчання – стислість і цікавий контент. Контент поєднує в собі невеликі навчальні блоки, які можуть включати текст і мультимедіа (відео та аудіофайли), зображення (фото та ілюстрації), ігри (прості завдання на одному екрані), тести та вікторини в стилі Quiz».

Джерело: <https://osvitoria.media/experience/mikronavchannya-yak-novyj-osvitnij-trend-motyvuye-vchytysya-suchasnyh-ditej/>

Навчання на основі ігор (ігрове навчання; *game-based learning*). Це навчання, яке повністю засноване на грі.

Детальніше про ігрове навчання можна прочитати в публікації: «Як навчання на основі ігор розвиває навички 21-го століття» [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <https://nus.org.ua/view/yak-navchannya-na-osnovi-igor-rozvyva-navychky-21-go-stolittya/>

Народна дидактика охоплює широке коло інтересів: формування в дітей правильних уявлень про події, вчинки та явища навколишнього життя, розвиток у них пізнавальних психічних процесів (відчуттів, сприймання, пам'яті, уяви, мовлення і мислення), допитливості й розумових здібностей, прищеплення інтелектуальних умінь і навичок. Найбільшого значення надається мовному розвитку дітей, оскільки мислення нерозривно пов'язане з мовленням. Формування культури слова починається з раннього дитинства. Дитяча мова є основним словесним засобом народної дидактики, першим, підготовчим етапом на шляху мовного розвитку дитини. Ефективним стимулюючим засобом цього процесу виявив себе дитячий фольклор, зокрема пісні-ігри, що мобілізують до активного мислення, загострюють розум, відточують кмітливість і логіку, навчають бачити реальні відносини та взаємозв'язки в навколишньому світі.

А вдосконалення мовлення особистості має тривати протягом усього її життя. (За М. Г. Стельмаховичем)

Персоналізоване навчання. Термін «персоналізоване» («персоніфіковане») навчання» належить до характеристик різноманітних освітніх програм, досвіду навчання, підходів до навчання та стратегій академічної підтримки, які спрямовано на задоволення окремих потреб у навчанні, інтересів і прагнень окремих учнів.

Персоналізоване навчання зазвичай розглядається як альтернатива «універсальним» підходам до шкільного навчання, за яких учителі можуть пропонувати всім учням класу однакові завдання та застосовувати однакові вимоги до оцінювання.

Персоналізованим можна назвати навчання, орієнтоване на учня, оскільки загальна мета полягає в тому, що індивідуальні потреби в навчанні враховуються *першочергово* під час планування індивідуальної освітньої траєкторії, а не те, що може бути кращим, зручнішим або технічно простішим для вчителів і шкіл.

Для ознайомлення з першоджерелом радимо скористатися посиланням: <https://www.edglossary.org/personalized-learning/>

Додатково можна ознайомитися з публікацією: Herold Benjamin What Is Personalized Learning? (Що таке персоналізоване навчання?) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.edweek.org/technology/what-is-personalized-learning/2019/11>

Резильєнтність – (а також резильєнс, психологічна пружність, стресостійкість) – це здатність людини впоратися зі складними життєвими подіями та відновлюватися після труднощів або стресу.

Стратегія РАФТ (від англ. raft – пліт) – це стратегія розвитку критичного мислення для написання оригінальних текстів. Назва стратегії виникла від перших літер слів: R – role (роль), A – audience (аудиторія), F – format (формат), T – topic (тема). РАФТ – педагогічний прийом, спрямований на створення письмових текстів певної тематики, які можуть відрізнятися за жанром і оформленням. Основне завдання учнів у рамках цієї діяльності – висловити, описати й розповісти основні міркування на задану тему з точки зору певного обраного персонажа, вживаючись

у роль. При цьому учні мають урахувати особливості аудиторії, до якої звертаються, й обрати потрібний формат тексту.

Джерело: Інноватика в освіті: короткий термінологічний словник. Для студентів денної форми навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Молодший бакалавр» / Укладач: Г. В. Товканець. – Мукачево: МДУ, 2021.– 80 с.

Цифрова візуалізація – це процес створення та використання цифрового продукту, який відображає об'єкт, предмет або явище, для спрощення його спостереження та вивчення. Формами цифрової візуалізації є:

- *інфографіка* – це подання даних у графічній формі; використання її допомагає структурувати інформацію, відображати складні взаємовідносини між об'єктами;

- *інтелектуальна карта* – це діаграма з розгалуженою структурою, яка на основі встановлення асоціацій допомагає відобразити навчальний матеріал за допомогою схем і образів;

- *мем* – це зображення, яке містить коротку дотепну фразу. Мем є універсальними в процесі створення та застосування. Інформація, подана в жартівливій формі, запам'ятовується краще. Наприклад, за допомогою мему формулюють проблемне запитання перед поясненням теми або полегшують запам'ятовування правила.

STEM (S – science, T – technology, E – engineering, M – mathematics) – природничі науки, технології, інженерія та математика. Акронім STEM уживається для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics).

Джерело: Інноватика в освіті: короткий термінологічний словник. Для студентів денної форми навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Молодший бакалавр» / Укладач: Г. В. Товканець. – Мукачево: МДУ, 2021.– 80 с.

**Джерело
педагогічних інновацій**

Нова українська школа: наступність і перспективи

Редактор: Писаренко Т.І.

Упорядник: Семисошенко С.В.

Дизайн: Семисошенко С.В.

Електронне видання

Харківська академія неперервної освіти
61057, м. Харків, вул. Пушкінська, 24
Тел./факс (057)731-21-31
e-mail: kvnz.hano@gmail.com
[Web-сайт: edu-post-diploma.kharkov.ua](http://edu-post-diploma.kharkov.ua)